

Terminológia nového Občianskeho zákonníka
historické inšpirácie, aktuálne výzvy

Historia et theoria iuris, 2023, roč. 15, Supplement

Terminológia nového Občianskeho zákonníka
historické inšpirácie, aktuálne výzvy
(=Historia et theoria iuris, 2023, roč. 15, Supplement)

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) je vedecký časopis venujúci sa právnym dejinám, právnej teórii a príbuzným oblastiam.

Dodržiava štandardy anonymizovaného recenzovania príspevkov.

hti.casopis@gmail.com, <https://www.flaw.uniba.sk/veda/hti/>

ISSN 1338-0753

Editor čísla:

Doc. JUDr. Martin Gregor, PhD.

Pripravili:

Mgr. Adam Köszeghy, PhD.

Mgr. Lenka Martincová, PhD.

Prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

Adresa redakcie:

HISTORIA ET THEORIA IURIS

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Šafárikovo nám. č. 6

P. O. BOX 313

810 00 Bratislava

hti.casopis@gmail.com

<https://www.flaw.uniba.sk/veda/hti>

Obsah

Predhovor.....	4
Štúdie	6
RÓBERT BRTKO	
Neplatnosť fideikomisu, testamentárnej dispozície a záväzku z dôvodu neurčitosti predmetu plnenia v klasickom a justiniánskom rímskom práve	7
PETER GERGEL	
Náčrt terminologického systému V. časti (dedičské právo) I. návrhu uhorského Všeobecného občianskeho zákonníka z roku 1900 a jeho preklad z maďarčiny a nemčiny do slovenčiny ..	16
MARTIN GREGOR	
Definičné znaky manželstva v komparatívnej perspektíve.....	25
MILAN HLUŠÁK	
Pojem nároku v súkromnom práve	40
JÁN IVANČÍK	
Hľadanie terminologickej presnosti pri pojmoch princípy, zásady a pravidlá.....	51
VIKTÓRIA JANČÁROVÁ	
<i>Nasciturus</i> : Spôsobilosť nenarodených na práva a povinnosti	58
JANA LEVICKÁ	
Sondy do ustáľovania slovenskej právnej terminológie v 19. storočí	67
SANDRA MEŇHARTOVÁ	
Zaradenie inštitútu dobromyseľného nadobúdania vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam do systému spôsobov nadobúdania vlastníckeho práva a jeho terminologické nastavenie	78
MARKETA ŠTEFKOVÁ	
Systémovosť a ustálenosť právnej terminológie v preklade.....	85

Predhovor

Polookrúhle jubileum časopisu *Historia et Theoria iuris* (15. ročník) dáva priestor nielen na tradičné zamyslenie o povahe teoretických právnych odborov a poslaní tohto periodika v kontexte slovenských reálií, no môže sa stať vhodnou príležitosťou aj pre zaradenie ďalšieho zvláštneho čísla do rámca tohto ročníka. Veď čím iným by bolo vhodnejšie osláviť tento pomyselný – a predsa veľmi drobný – míľnik, než ďalším číslom! Tentokrát bude priestor prenechaný príspevkom z oblasti právnej terminológie, ktoré odzneli na vedeckej konferencii „*Terminológia nového Občianskeho zákonníka: historické inšpirácie, aktuálne výzvy*“. Konala sa na pôde Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v slnečný pondelok, 19. júna 2023.

Otázke právnej terminológie v mantineloch súkromného práva nebola venovaná pozornosť prvýkrát. V priebehu 20. storočia išlo o zásadnú (ba pomerne často pertraktovanú) tému,¹ ktorá však postupne strácala na popularite, najviac v praxi. Možno úmerne s postupným etablovaním slovenskej štátnosti a slovenského právneho poriadku sa akosi v priebehu desaťročí prestala pociťovať potreba sústavne pracovať na našom právnom názvosloví, hoci ide o otázku, ktorá podlieha vonkajším a vnútorným zmenám, pramieniacim v samej spoločnosti.

V rokoch 2019 – 2023 sa preto interdisciplinárny vedecký tím z prostredia Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave pokúsil nadviazať na vznešených predchodcov, ktorí sa tejto otázke v slovenskom prostredí už venovali, a úmerne svojim silám sa pokúsil reagovať na výzvy späté s riešením grantového projektu Agentúry na podporu výskumu a vývoja s názvom: „*Historický vývoj terminológie súkromného práva na Slovensku pre potreby rekodifikácie slovenského občianskeho práva*“ (APVV-18-0417). Na jednotlivých úlohách participovala pod vedením zodpovedného riešiteľa prof. JUDr. Mareka Števéčka, DrSc. nielen katedra občianskeho práva a katedra právnych dejín a právnej komparatistiky, ale aj katedra rímskeho a cirkevného práva, katedra teórie práva a filozofie práva, napokon aj katedra obchodného a hospodárskeho práva Právnickej fakulty Univerzity Komenského. V neposlednom rade nemožno opomenúť, že jazykovedná stránka veci bola konzultovaná s Mgr. Martinom Braxatorisom PhD. z Ústavu slovenskej literatúry SAV.

Odhliadnuc od čiastkových štúdií možno pokladať za referenčný výstup tohto projektu „*Lexikón dejín slovenskej súkromnoprávnej terminológie*“ o vyše 750 stranách.² Za názvom sa skrýva kolektívna vedecká monografia, venujúca sa kľúčovým pojmom súkromného práva v širšom meradle. Prof. JUDr. Mgr. Martina Gajdošová, PhD. ako jedna z recenzentov publikácie napísala, že: „*slovenská právnická spisba dosiaľ nemá takéto dielo, ktoré ide prierezovo historicky cez pojmy, ktoré síce držia niť súkromnoprávnu, ale idú aj cez ich teoreticko-právny význam a presahujú aj k právu verejnému. Preto možno konštatovať, že dielo má potenciál byť ťažiskovým referenčným dielom pre rekodifikáciu slovenského Občianskeho zákonníka, či už prebehne v blízkej alebo vzdialenejšej budúcnosti.*“³

Výsledky riešenia uvedeného projektu boli prezentované aj na zmienenej vedeckej konferencii v júni 2023, pričom niektoré z prednesených, či ohlásených príspevkov boli

¹ Napríklad: FUNDÁREK, Jozef. Vývojová tendencia slovenského právnického názvoslovía. In *Právny obzor*, 1939, roč. 22, č. 16-17, s. 205; LUBY, Štefan. Právne názvoslovie – naliehavé otázky a úlohy. In *Právny obzor*, 1965, roč. 48, č. 2, s. 76 a nasl.; DRGONEC, Ján. Terminologické nepresnosti v hospodárskom práve. In *Právny obzor*, 1981, roč. 64, č. 7, s. 696.

² ŠTEVČEK, Marek – GREGOR, Martin – MLKVÝ, Matej. *Lexikón dejín slovenskej súkromnoprávnej terminológie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2023.

³ Recenzný posudok z 5. júna 2023.

vybrané aj do tohto zvláštneho čísla, aby mohli byť prístupné širšej verejnosti. Členovia riešiteľského kolektívu na tomto mieste cítia potrebu poďakovať sa najmä zodpovednému riešiteľovi projektu – profesorovi Števčekovi – ktorý sa popri vlastnej práci na projekte a časovo náročnej funkcii rektora Univerzity Komenského v Bratislave – živo zaujímal a rád kolegiálne komunikoval o čiastkových postupoch ostatných členov kolektívu.

Týmto výstupom si autori zároveň chcú uctiť nášho prvého slovenského civilistu, prof. JUDr. Augustína Rátha, ktorý sa narodil pred 150. rokmi, konkrétne 2. júna 1873.⁴ Ide o výročie, ktoré nemôže ostať zabudnuté. V niekoľkých článkoch sa napokon aj on sám venoval právnej terminológii.⁵ Pod jeho obrazom v zasadačke Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave sa uskutočnila aj táto vedecká konferencia.

Martin Gregor

Vedecká konferencia „Terminológia nového Občianskeho zákonníka: historické inšpirácie, aktuálne výzvy“, 19. jún 2023. Úvodná reč profesora Mareka Števčeka.

⁴ VOZÁR, Jozef. *Augustín Ráth: prvý slovenský rektor Univerzity Komenského*. Bratislava: Veda, 2018; pozri tiež: VOZÁR, Jozef. Augustín Ráth: Prvý dekan. In GREGOR, Martin – LYSÝ, Miroslav – MARTINCOVÁ, Lenka (eds.). *Dejiny Právnickej fakulty Univerzity Komenského*. III. časť: profesori. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2023, s. 546 a nasl.

⁵ Okrem skoršej popularizačnej tvorby spomeňme aspoň článok napísaný pod pseudonymom: KONŠEL, Kazimír. Maličkosť z terminológie. In *Právny obzor*, 1919, roč. 2, č. 1-2, s. 4-6.

Štúdie

Neplatnosť fideikomisu, testamentárnej dispozície a záväzku z dôvodu neurčitosti predmetu plnenia v klasickom a justiniánskom rímskom práve¹

Róbert Brtko

Manuály rímskeho súkromného práva vychádzajúc z právnych textov justiniánskej kodifikácie na tému náležitosti obligačného plnenia vo všeobecnosti uvádzajú, že plnenie muselo: a) smerovať k uspokojeniu veriteľa (Ulpianus D. 45, 1, 38, 17; Iust. Inst. 3, 19, 4; 3, 19, 19), b) byť oceneľné v peniazoch, pretože v legisakčnom a formulovom procese sudca mohol vyniesť odsudzujúci rozsudok len na určitú peňažnú sumu, c) objektívne a fakticky možné, d) dovolené, t. j. nesmeli byť v rozpore so zákonným zákazom alebo obchádzať zákonný zákaz alebo byť proti dobrým mravom, e) presne určené alebo aspoň určiteľné, pretože úplná neurčitosť plnenia spôsobovala nulitu právneho úkonu. Pokiaľ išlo o určiteľnosť predmetu plnenia, zmluvné strany sa mohli dohodnúť, že takéto upresnenie bude závislé buď na vonkajších okolnostiach alebo bude závislé na neskoršej dohode strán, či uvážení tretej osoby. Cieľom príspevku je prostredníctvom interpolačnej metódy pokúsiť sa dokázať nasledovné tézy: a) klasické rímske právo považovalo za neplatný záväzok, ktorého plnenie bolo celkom neurčité, ak by však takáto situácia nastala, justiniánske právo malo tendenciu zachrániť platnosť obligácie; b) v klasickom práve plnenie muselo byť určité alebo aspoň určiteľné v okamihu vzniku záväzku, avšak v budúcnosti ho mohla spresniť aj tretia osoba, ale nikdy nie jeden zo subjektov obligačného vzťahu.

Abstract:

This paper focuses on a critical analysis of the selected interpolated Roman law sources contained in the codification of the Emperor Justinian (now known as the Corpus iuris civilis) concerning the indeterminacy of fulfilment of an obligation. The paper demonstrates two theses through the interpolation method: a) classical Roman law considered void an obligation whose fulfilment was completely indeterminate, but if such a situation arose, Justinian law tended to preserve the validity of the obligation; b) in classical law, fulfilment had to be determinate or at least determinable at the time of the obligation, but could be specified in the future by a third party, but never by one of the subjects of the obligation relationship. The Justinian jurists (also called compilers) adapted classical law to the new economic and social conditions by means of interpolations, which are indicated in square brackets in the sources cited.

Keywords:

fulfilment of an obligation, interpolations, classical Roman law, Justinian Roman law

Autor:

prof. et doc. JCDr. PaedDr. Róbert Brtko, CSc.
Katedra rímskeho a cirkevného práva
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická
fakulta
robert.brtko@flaw.uniba.sk

Cite:

BRTKO, Róbert. Neplatnosť fideikomisu, testamentárnej dispozície a záväzku z dôvodu neurčitosti predmetu plnenia v klasickom a justiniánskom rímskom práve. In *Historia et theoria iuris*, 2023, roč. 15, Supplementum, s. 7–15.

¹ Príspevok je výstupom z grantu APVV-18-0417 „Historický vývoj terminológie súkromného práva na Slovensku pre potreby rekodifikácie slovenského občianskeho práva“.

Uvedieme niekoľko interpolovaných fragmentov týkajúcich sa povinností vyplývajúcich z odkazov a fideikomisov. Ulpian v 2. knihe Fideikomisov uvádza:

„Si cui annum fuerit relictum sine adiectione summae, nihil videri huic adscriptum Mela ait: sed est verior Nervae sententia, quod testator praestare solitus fuerat, id videri relictum: [si minus, ex dignitate personae statui oportebit]“ (Ulpianus D. 33, 1, 14)

„Mela hovorí, že pokiaľ je niekomu zanechaný ročný príspevok, ale bez pripojenia sumy, nie je možné sa domnievať, že mu bol zanechaný. Správnejší je však názor Nervy, podľa ktorého bol zanechaný vo výške, koľko poručiteľ obvykle dával. [Pokiaľ nie, sumu je potrebné stanoviť podľa dôstojnosti osoby]“.

Podľa Interpoláčného indexu text nachádzajúci sa v hranatých zátvorkách je interpolovaný justiniánskymi právnikmi.² Interpolácia nepriamo vyplýva nielen z jazykového prejavu, ale najmä z nasledovných úvah. Právnik Mela považoval fideikomis za neplatný, ak bol určitej osobe zanechaný každoročný príspevok bez uvedenia jeho výšky, a to preto, lebo predmet plnenia bol neurčitý. Právnik Nerva - s ktorého názorom sa stotožnil aj Ulpian - pripustil, že poručiteľ chcel, aby sa po jeho smrti pokračovalo vo vyplácaní ročného príspevku, a to vo výške, ktorú mu počas života zvyčajne vyplácal. Nerva a Ulpian týmto výkladom „zachránili“ platnosť fideikomisu. Z uvedeného jasne vyplýva, že Nerva a Ulpian by považovali za neplatný taký odkaz, ktorého predmetom by bolo vyplácanie príspevku bez uvedenia jeho výšky, pričom jeho vyplácanie by sa začalo po prvý krát až po smrti závetcu. V prípade, že by došlo k takejto situácii, justiniánski právnici nehladiac na logiku a v snahe za každú cenu zachrániť platnosť odkazu, výšku ročného príspevku účelovo určili na základe dôstojnosti osoby (*dignitas personae*). Títo byzantskí právnici 6. storočia (ktorí rímske právo študovali s mentalitou rétorov, filozofov a teológov a mali záľubu v teórii, definíciách, systematike a zovšeobecneniach) prostredníctvom interpolácie stanovili, že v uvedenej situácii výšku ročného príspevku má určiť úrad sudcu (*officium iudicis*). Vyplýva to aj z iného interpolovaného fragmentu právnika Iuventia Celsa, v ktorom justiniánski právnici dospeli k rovnakému rozhodnutiu.

„Rei publicae graviscanorum lego in tutelam viae reficiendae, quae est in colonia eorum usque ad viam Aureliam»: quaesitum est, an hoc legatum valeat. Iuventius Celsus respondit: propemodum quidem imperfecta est haec scriptura in tutelam aureliae viae, quia summa adscripta non est: potest tamen videri tanta summa legata, quanta ei rei sufficeret: si modo non apparet aliam fuisse defuncti voluntatem aut ex magnitudine eius pecuniae aut ex mediocritate facultatum, quam testatrix reliquit: [tunc enim officio iudicis secundum aestimationem patrimonii et legati quantitas definiri potest]“ (Celsus D. 31, 30).

„«Odkazujem Graviskej obci za účelom údržby a opravy cesty, ktorá leží na území ich kolónie až k via Aurelia». Objavila sa otázka, či je takýto odkaz platný. Iuventius Celsus odpovedal: predovšetkým takáto písomná dispozícia je celkom imperfektná (nedokonálna), lebo nie je určená suma. Je však možné sa domnievať, že bola odkázaná taká suma, aby na takýto účel bola postačujúca. Iba ak by sa ukázalo, že vôľa poručiteľa bola iná, buď s ohľadom na výšku

² LEVY, Ernestus–RABEL, Ernestus. *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur*. Tomus II. Weimar: Hermann Böhlau Hachfolger, 1931, s. 275.

takejto sumy alebo kvôli nie príliš veľkej možnosti zanechanej dedičke. [V takomto prípade môže na základe ocenenia majetku a odkazu úrad sudcu stanoviť, koľko bolo odkázané]“.³

Predstavíme ďalší interpolovaný prameň, ktorý potvrdzuje našu hypotézu:

„Cum alimenta per fideicommissum relicta sunt non adiecta quantitate, [ante omnia inspiciendum est, quae defunctus solitus fuerat ei praestare, deinde quid ceteris eiusdem ordinis reliquerit: si neutrum apparuerit, tum ex facultatibus defuncti et caritate eius, cui fideicommissum datum erit, modus statui debet]“ (Valens D. 34, 1, 22).

„Ak je fideikomissom zanechané výživné (alimenty) a nie je doplnené v akej výške, [predovšetkým je potrebné zistiť, čo poručiteľ obvykle poskytoval, a potom, čo zanechal ostatným rovnakého spoločenského postavenia. Keby z toho nič nebolo zrejmé, vtedy je nutné určiť výšku na základe možností zomrelého a jeho náklonnosti k tomu, v ktorého prospech bol fideikomis zriadený]“.

Podľa uznávaných právnych romanistov 20. storočia, Interpolačný index naznačuje, že fragment bol vo veľkej miere prepracovaný, t. j. právna úprava v hranatých zátvorkách nepochádza z obdobia klasického práva.⁴ Z takto modifikovaného fragmentu nie je možné s istotou zistiť, či Valens⁵ považoval fideikomis s neurčitým plnením za neplatný ako ho pokladal právnik Mela (pozri Ulp. D. 33, 1, 14), alebo či ho považoval za platný ako právnici Nerva a Ulpian (pozri Ulp. D. 33, 1, 14) za predpokladu, že poručiteľ zanechal výživné vo výške, ktoré obvykle dával. V každom prípade sa domnievame, že Valensov text nie je pôvodný a v označenej časti bol pozmenený.

V kontexte vyššie analyzovaných fragmentov uvedieme ďalší interpolovaný text právnika Alfena Vara, ktorý sa síce neupravuje problematiku odkazov alebo fideikomisov, avšak potvrdzuje našu tézu.

„In testamento quidam scripserat, ut sibi monumentum ad exemplum eius, quod in via Salaria esset Publii Septimii Demetrii, fieret: nisi factum esset, heredes magna pecunia multare et cum id monumentum Publii Septimii Demetrii nullum repperiebatur, sed Publii Septimii Damae erat, ad quod exemplum suspicabatur eum qui testamentum fecerat monumentum sibi fieri voluisse, quaerebant heredes, cuiusmodi monumentum se facere oporteret et, si ob eam rem nullum monumentum fecissent, quia non repperirent, ad quod exemplum facerent, num poena tenerentur. respondit, si intellegeretur, quod monumentum demonstrare voluisset is qui testamentum fecisset, tametsi in scriptura mendum esset, [tamen ad id, quod ille se demonstrare animo sensisset], fieri debere: [sin autem voluntas eius ignoraretur, poenam quidem nullam vim habere, quoniam ad quod exemplum fieri iussisset, id nusquam exstaret, monumentum tamen omnimodo secundum substantiam et dignitatem defuncti exstruere debere]“ (Alfenus D. 35, 1, 27).

„Niektor napísal v testamente, aby mu bol postavený pomník podľa vzoru toho, ktorý má Publius Septimius Demetrius na Solnej ceste (via Salaria): pokiaľ sa tak nestane, mali byť dediči pokutovaní veľkou čiastkou. Keď ten pomník Publia Septimia Demetria nemohli nájsť,

³ Ohľadom interpolácie fragmentu pozri LEVY-RABEL, ref. 2, s. 249.

⁴ Napr. Emilio Albertario (+1948), Salvatore Riccobono (†1958), taktiež pozri LEVY-RABEL, ref. 2, s. 291.

⁵ Klasický rímsky právnik Aburnius Valens (nar. okolo r. 100 pred n. l.) bol príslušníkom sabiniánskej právnickej školy a pôsobil za vlády cisárov Trajána, Hadriána a Antonina Pia. Justiniánski kompilátori zaradili niekoľko fragmentov z jeho 7 kníh o fideikomisoch do Digest.

ale bol tam pomník Publia Septimia Damu, o ktorom sa domnievali, že podľa neho chcel mať poručiteľ pomník, dedičia sa pýtali: aký druh pomníku majú postaviť, a pokiaľ by žiadny nepostavili, pretože by nenašli, podľa akého vzoru ho majú urobiť, či budú podliehať sankcii. Právnik odpovedal, že ak je poznať, na ktorý pomník chcel poručiteľ poukázať, hoci sa v znení testamentu vyskytla chyba, [napriek tomu] má byť postavený [podľa toho, ktorý mal zosnulý v úmysle označiť]. [Ak by však jeho vôľa nebola známa, sankcia bude neúčinná, pretože nikde nie je uvedené to, podľa čoho má postaviť. Pomník musí byť napriek tomu postavený, avšak len taký, aby zodpovedal pomerom a postaveniu poručiteľa]“.⁶

Použitie určitých výrazov a konštrukcií nachádzajúcich sa v hranatých zátvorkách, ako napr. „*sin autem*“; „*quidem – tamen*“; „*secundum substantiam*“ atď., silne naznačuje, že pôvodný text klasického právnika Alfena bol upravený. Fragment opisuje situáciu poručiteľa, ktorý sa pri písaní dispozície v závete dopustil neúmyselnej triviálnej chyby (lapsusu), t. j. zamenil meno dvoch osôb: namiesto Publia Septimia Damu použil Publia Septimia Demetria. Uvedené meno slúžilo ako vzor, v súvislosti s ktorým mali dedičia povinnosť postaviť pomník poručiteľovi. Podľa právnika Alfena takýto omyl však nezbavil dedičov povinnosti, keď zo skutkových okolností nepochybne vyplývalo, že išlo len o písomný lapsus poručiteľa a preto jeho vôľa (obsah plnenia) bola takto známa. Vo svetle interpolačnej metódy z fragmentu vyplýva, že podľa klasických právnikov povinnosť dedičov vyplývajúca z testamentárnej dispozície nevznikla, ak jej obsah nebol určitý a v momente jej vzniku ani určiteľný. V takomto prípade klasický právnik logicky konštatoval, že sankcia nebude účinná. Avšak v druhej – interpolovanej – časti fragmentu justiniánski právnici riešili hypotetickú otázku platnosti dispozície, keď jej obsah nebol poručiteľom nijakým spôsobom určený: „ak by jeho vôľa nebola známa“. Text upravili v prospech platnosti dispozície, t. j. povinnosť dedičov existuje a jej určenie má zodpovedať pomerom a postaveniu poručiteľa.⁷

Interpoláčny index poukazuje, že v rovnakom smere bol upravený aj Modestinov text prevzatý z jeho 11. knihy Odpovedí.⁸

„*Verba testamenti: "omnibus libertis nostris cibaria praestabitis pro arbitrio vestro, non ignorantes, quot ex his caros habuerim". Item alio loco: "prothymum polychronium hypatium commendo: ut et vobiscum sint et cibaria praestetis, peto". Quaero, an omnibus cibaria debent dari an his quos commendavit et cum heredibus esse iussit? Modestinus respondit [omnibus libertis cibaria relicta proponi, quorum modum viri boni arbitrio statuendum esse].*“ (Modestinus D. 34, 1, 5).

⁶ LEVY-RABEL, ref. 2, s. 308-309. Bližšie pozri: ČERNOCH, Radek. *Problematika překladu právních textů z latiny. Případová studie. Disertační práce*. Dostupné na internete: <<https://is.muni.cz/th/ztvb9/>> [cit. 2023-5-22].

⁷ V návaznosti na iné interpolovane texty justiniánski kompilátori ponechávali určenie obligačného plnenia na rozhodnutí sudcu, ktorý:

- a) má rozhodnúť ako čestný muž (D. 45, 1, 137, 2),
- b) musí mať stále pred očami spravodlivosť (D. 13, 4, 4, 1),
- c) rozhoduje v súlade so zásadami spravodlivosti (D. 17,1, 12, 9).

„Keď sa stipulovalo „Sľubuješ dať v Efeze?“, to zahŕňa určitý čas. Vystáva otázka koľko času? A je lepšie postúpiť celú vec sudcovi [teda čestnému mužovi], ktorý uváži, ako dlho trvá starostlivému otcovi rodiny splniť to, čo sľúbil (...)“ (D. 45, 1, 137, 2).

„Skrátka, sudca, ktorý je na túto žalobu určený, musí mať stále pred očami spravodlivosť“ (D. 13, 4, 4, 1).

„Ak by si mi prikázal niečo kúpiť a ja to kúpim za svoje vlastné peniaze, budem mať žalobu z príkaznej zmluvy na vrátenie peňazí (...). O tom všetkom by mal rozhodnúť sudca v súlade so zásadami spravodlivosti“ (D. 17,1, 12, 9).

⁸ Modestinus bol posledným s istotou zistiteľným významným klasickým právníkom. Pôsobil v prvej polovici 3. storočia.

„Slová testamentu: «Všetkým našim prepustencom bude poskytovať jedlo podľa vášho rozhodnutia, pretože vie, ktorí z nich mi boli milí». Ďalej na inom mieste: «Zverujem Prothyma, Polychronia, a Hypatia a žiadam, aby žili s vami a bolo im poskytované jedlo». Pýtam sa, či musí byť jedlo dané všetkým, alebo len tým, ktorých zveril a ohľadne nich prikázal, aby žili s dedičmi? Modestinus odpovedal [že podľa predloženého je jedlo zanechané všetkým prepustencom, ktorých počet bude potom stanovený rozhodnutím spravodlivého muža]“.

Dôvod pochybností pýtajúceho je očividný. Je zrejmé, že prvá dispozícia poručiťela z obsahového hľadiska bola neurčitá a jej určenie bolo ponechané na vôľu samotných dedičov: „poskytovať jedlo podľa vášho rozhodnutia“. V kontexte druhej uvedenej testamentárnej dispozície vznikla pre dedičov ďalšia pochybnosť, či strava má byť napokon poskytovaná všetkým prepustencom alebo len tým zvereným. Modestinova odpoveď vo fragmente je už interpolovaná. Domnievane sa, že tak ako v prípade právnika Mela (ktorý vo veci odkázaného ročného príspevku, ktorého suma nebola určená, považoval odkaz za neplatný - D. 34, 1, 14), tak aj Modestinus nepovažoval dispozíciu s neurčitým plnením za napísanú v záвете. Naproti tomu východorímski právnici Modestinovu odpoveď upravili v prospech zachovania platnosti testamentárnej dispozície, a to pre nich obvyklým spôsobom: určenie počtu vyživovaných prepustencov má byť stanovené rozhodnutím spravodlivého muža.⁹

Našu hypotézu potvrdzuje aj interpolovaný text právnika Valensa, ktorý bol prevzatý z jeho 1. knihy Fideikomisov:

„*Stichus liber esto: et ut eum heres artificium doceat, unde se tueri possit, peto*». *Pegasus inutile fideicommissum esse ait, quia genus artificii adiectum non esset: [sed praetor aut arbiter ex voluntate defuncti et aetate et condicione et natura ingenioque eius, cui relictum erit, statuet, quod potissimum artificium heres docere eum sumptibus suis debeat]*“ (Valens D. 32, 12).

„*Stichus* buď oslobodený. A žiadam dediča, aby ho vyučil remeslu tak, aby sa mohol udržať». Pegasus hovorí, že fideikomis je neplatný, pretože nie je pripojený druh remesla, [avšak prétor alebo rozhodca vychádzajúc z vôle poručiťela, z veku, postavenia a schopností toho, ktorý bol obdarený, stanoví, akému najvhodnejšiemu remeslu sa má na náklady dediča vyučiť]“.

Rovnako aj v tomto prípade je povinnosť dediča (t. j. vyučenie remeslu) formulovaná tak neurčito, že - podľa názoru Emilia Albertaria - žiaden klasický právnik ju nemohol považovať za právne existujúcu.¹⁰ Uvedené v zásade potvrdzuje aj predstaviteľ prokuliánskej školy klasický právnik Pegasus pôsobiaci za vlád cisárov Nera a Vespaziana (54 - 79).¹¹ Justiniánski kompilátori za účelom zachovania platnosti fideikomisu interpolovali druhú časť fragmentu tak, aby: a) povinnosť dediča zostala účinná alebo platná, b) spresnenie rozsahu povinnosti určil buď prétor alebo rozhodca s prihliadnutím na viaceré okolnosti obdareného.

Závery právnej exegézy skúmaných prameňov, ku ktorým sme dospeli prostredníctvom interpolačnej metódy možno zhrnúť nasledovne. Domnievame sa, že klasické rímske právo považovalo za neplatný (resp. za neexistujúci) nielen taký záväzok, ktorého plnenie bolo celkom neurčité, ale považovalo za neplatný aj taký záväzok, ktorého

⁹ LEVY-RABEL, ref. 2, s. 289.

¹⁰ ALBERTARIO, Emilio. *Studi di diritto romano 3. Obbligazioni*. Milano: Giuffrè, 1936, s. 318; LEVY- RABEL, ref. 2, s. 263.

¹¹ Bližšie pozri LENEL, Otto. *Palingenesia iuris civilis II*. Lipsia: Bernhard Tauchnitz, 1889, col. 9 a nasl., BRTKO, Róbert. *Kontroverzie medzi prokuliánmi a sabiniánmi*. Levoča: MTM, 2020, s. 14-15.

určenie plnenia bolo ponechané len na mienku dlžníka, a to preto, lebo dlžníkom určené plnenie by nemuselo smerovať k uspokojeniu veriteľa alebo takéto plnenie nemuselo byť v záujme veriteľa.

Taktiež sa domnievame, že podľa klasických právnikov plnenie muselo byť určité alebo aspoň určiteľné v okamihu vzniku záväzku. Inak povedané, plnenie nemuselo byť od začiatku presne určené, ale muselo byť aspoň vymedzené takými atribútmi, ktoré v budúcnosti mohla spresniť aj tretia osoba, ale nikdy nie jeden zo subjektov obligačného vzťahu. Uvedený záver potvrdzujú slová klasického právnika Gaia:

„Illud constat imperfectum esse negotium, cum emere volenti sic venditor dicit: quanti velis, quanti aequum putaveris, quanti aestimaveris, habebis emptum“ (Gaius D. 18, 1, 35, 1).

„Je ustálené, že zmluva (právny úkon) je neperfektná, ak predávajúci povie kupujúcemu: „môžeš kúpiť za toľko, koľko chceš zaplatiť alebo koľko považuješ za spravodlivé alebo na koľko vec oceňuješ“.

Z uvedeného textu jasne vyplýva, že klasické právo považovalo zmluvu za neperfektnú¹², t. j. za nedokonalú, neuzavretú, neplatnú alebo za platnú a neúčinnú,¹³ ak by určenie, resp. spresnenie, obligačného plnenia bolo ponechané len na jednu zmluvnú stranu, t. j. môžeš kúpiť za toľko koľko: a) chceš zaplatiť; b) považuješ za spravodlivé; c) vec oceňuješ. Vo všetkých prípadoch právny úkon sa považuje za nedokonalý.

Odlišný postoj zaujali východorímski právnici 6. storočia (nazývaní kompilátori), ktorým cisár Justinián nariadil,¹⁴ aby klasické rímske právo prispôbovali novým sociálnym a hospodárskym pomeroch. Za týmto účelom v textoch - týkajúcich sa záväzkov s neurčitým plnením - vykonali škrtky a úpravy v prospech platnosti záväzku, keď spresnenie obligačného plnenia ponechali na mienku jedného z kontrahentov (spravidla dlžníka) alebo tretiu osobu (sudcu) odvolávajúcu sa buď na pomery a postavenie osoby poručiť (pozri Alfenus D. 35, 1, 27) alebo odvolávajúcu sa na spravodlivé uváženie čestného muža (*arbitrium boni viri*)¹⁵. Domnievame sa, že výraz „uváženie čestného muža“ zaviedli kompilátori preto, aby strana pri spresnení povinnosti postupovala nie podľa subjektívnych ale objektívnych kritérií. Z interpolačného indexu vyplýva, že viaceré texty klasických právnikov boli interpolované v prospech platnosti právneho úkonu práve použitím výrazu *arbitrium boni viri*. Za viaceré takto upravované texty uvedieme aspoň dva:

„Si societatem mecum coieris ea condicione, ut partes societatis constitueres, [ad boni viri arbitrium ea res redigenda est: et conveniens est viri boni arbitrio, ut non utique ex aequis partibus socii simus, veluti si alter plus operae industriae pecuniae in societatem collaturus sit]“ (Pomponius D. 17, 2, 6).¹⁶

¹² „Imperfectum“ – nedokončený, neurobený, nedokonalý, nedonosený, nesplnený. Bližšie pozri CALONGHI, Ferruccio. *Dizionario latino italiano*, Torino: Rosenberg & Sellier, 1990, s. 1323; PRAŽÁK Jozef – NOVOTNÝ František – SEDLÁČEK Jozef. *Latinsko-český slovník A-K*. Praha: Státní ped. nakladatelství, 1955, s. 659.

¹³ Ohľadom prekladu a výkladu fragmentu bližšie pozri VRANA, Vladimír. *Kúpna cena – pretium verum, certum, iustum v rímskom práve*. In *Kúpna zmluva - história a súčasnosť I*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. 2013. s. 415-422.

¹⁴ Bližšie pozri jeho konštitúcie *Tanta*, 10, *Deo auctore* 7.

¹⁵ Milan Bartošek výraz prekladá ako „dobrovzdání řádného občana“. BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981, s. 85. V odbornej literatúre sa možno stretnúť aj s nasledovným prekladom: „úsudok dobrého občana“ alebo „uváženie statočného muža“.

¹⁶ LEVY, Ernestus – RABEL, Ernestus. *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur*. Tomus I. Weimar: Hermann Böhlau Hachfolger, 1929, s. 297.

„Ak so mnou uzavrieš spoločenskú zmluvu pod podmienkou, že určíš podiely v spoločnosti, [tak táto vec sa musí urobiť podľa uváženia čestného muža: a v súlade s uvážením čestného muža je, že nebudeme spoločníkmi s rovnakými podielmi, ak napríklad jeden z nás chce do spoločnosti priniesť viac práce, činnosti alebo peňazí]“.

Podobne v nasledujúcom fragmente týkajúceho sa prepusteného otroka - ktorý sa zmluvne zaviazal svojmu bývalému pánovi vykonávať práce¹⁷ - nachádzame nasledovné zásahy byzantských právnikov, ktorí elegantne prispôbili Celsov text svojej teórii o spravodlivom uvážení čestného muža.

„*Si libertus ita iuraverit dare se, quot operas patronus arbitratus sit, non [aliter] ratum fore arbitrium patroni, [quam si aequum arbitratus sit]*“ (Celsus D. 38, 1, 30).¹⁸

„Ak by prepustenec slávnostne sľuboval, že vykoná toľko prác, koľko určí patrón, rozhodnutie patróna nebude [inak] platné, [len ak bude vychádzať zo spravodlivosti]“.

Podľa tejto teórie prepustenec má sa spoliehať na svojho bývalého pána ako na „čestného muža“ dúfajúc, že jeho rozhodnutie bude spravodlivé.

Z Interpoláčného indexu vyplýva, že v tomto smere možno uvažovať aj o interpoláciách ďalších fragmentov, ktoré sa týkali kúpnej zmluvy (Ulpianus D. 19, 1, 7), nájmu (Paulus D. 17, 2, 77), zriadenia vena (Celsus D. 32, 43; Papinianus D. 23, 3, 69, 4) a hlavne odkazov a fideikomisov (napr. Celsus D. 31, 30; Ulpianus D. 32, 11, 7-8; Ulpianus D. 30, 75 a iné).¹⁹ Cieľom inovácií justiniánskych kompilátorov bolo zachovanie platnosti právneho úkonu, zmluvy, testamentárnej dispozície alebo odkazu s neurčitým obsahom. Robili to tým spôsobom, že spravidla sa odvolali na majetkové pomery subjektu alebo dôstojnosť osoby, aby prostredníctvom týchto atribútov bolo možné v budúcnosti určiť predmet plnenia, ktoré - ako sa domnievame - v klasickom práve malo byť v zásade od začiatku určené dohodou kontrahentov alebo určením poručiteľa.

V súvislosti s témou príspevku považujeme za potrebné ozrejmiť ešte otázku platnosti záväzku, ktorého plnenie v čase vzniku záväzku nebolo fyzicky alebo právne možné alebo, ktorého plnenie v čase uzavretia zmluvy existovalo, ale inak, ako si kontrahenti mysleli, napr. zničený alebo polorozpadnutý dom, či olivový háj. Domnievame sa, že klasickí právnici považovali uvedené obligácie za neplatné z dôvodu nemožnosti plnenia. Justiniánski právnici so svojou arbitrárnou mentalitou neraz odporujúcou prísnyim pravidlám klasického práva uznali kúpnu zmluvu za platnú aj v prípade, ak predmet kúpy z polovice zanikol (z časti zničený olivový sad alebo polorozpadnutá budova); kúpna cena bola však adekvátne znížená.

„*Domum emi, cum eam et ego et venditor combustam ignoraremus. nerva sabinus cassius nihil venisse, quamvis area maneat, pecuniamque solutam condici posse aiunt. sed si pars domus maneret,*

¹⁷ Už v období republikánskeho zriadenia bolo zvykom, že otrok hneď pri svojom prepustení na slobodu prostredníctvom verbálnej zmluvy (*promissio iurata liberti*) sa zaväzoval svojmu patrónovi nielen vykonávať určité služby (napr. sprevádzať ho, strážiť mu dom) ale aj manuálne práce.

¹⁸ LEVY, Ernestus – RABEL, Ernestus. *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur*. Tomus III. Weimar: Hermann Böhlau Hachfolger, 1935, s. 55.

¹⁹ Bližšie pozri BRTKO, Róbert. „*Arbitrium boni viri*“ (uváženie čestného muža) pri vymedzení určitosti obligačného plnenia. In *Pôžička či úžera? Nútený výkon rozhodnutia - rímskoprávne základy a problémy aplikačnej praxe (zborník vedeckých prác z Konferencie slovenských a českých právnych romanistov)*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2018, s. 21-28.

neratius ait hac quaestione multum interesse, quanta pars domus incendio consumpta permaneat, ut, si quidem amplior domus pars exusta est, non compellatur emptor perficere emptionem, sed etiam quod forte solutum ab eo est repetet: sin vero vel dimidia pars vel minor quam dimidia exusta fuerit, tunc coartandus est emptor venditionem adimplere aestimatione viri boni arbitrato habita, ut, quod ex pretio propter incendium decrescere fuerit inventum, ab huius praestatione liberetur“

1. Sin autem venditor quidem sciebat domum esse exustam, emptor autem ignorabat, nullam venditionem stare, si tota domus ante venditionem exusta sit: si vero quantacumque pars aedificii remaneat, et stare venditionem et venditorem emptori quod interest restituere. 2. Simili quoque modo ex diverso tractari oportet, ubi emptor quidem sciebat, venditor autem ignorabat: et hic enim oportet et venditorem stare et omne pretium ab emptore venditori, si non depensum est, solvi vel si solutum sit, non repeti. 3. Quod si uterque sciebat et emptor et venditor domum esse exustam totam vel ex parte, nihil actum fuisse dolo inter utramque partem compensando et iudicio, quod ex bona fide descendit, dolo ex utraque parte veniente stare non concedente“ (Paulus D. 18, 1, 57, 1-3).

„Kúpil som dom a obaja, predávajúci aj ja sme nevedeli, že v čase predaja zhorel. Nerva, Sabinus a Cassius hovoria, nič sa nepredalo, hoci aj pozemok (priestranstvo) ostal a zaplatené peniaze môžu byť žalované späť. Ak však nejaká časť budovy ostala, Neratius hovorí, že v prípade ako je tento je dôležité zistiť, aká veľká časť zhorela a ak väčšia časť zhorela, kupujúci nemôže byť nútený k perfekcii zmluvy a môže vždy žiadať to, čo zaplatil. Ak však polovica domu, prípadne menej než polovica, zhorela, kupujúci bude nútený súhlasiť so zmluvou potom, čo ocenenie veci bolo vykonané podľa rozhodnutia čestného muža; a akékoľvek zníženie hodnoty spôsobené požiarom má byť odpočítané zo sumy, ktorú má zaplatiť kupujúci.

1. Ale ak len predávajúci vedel, že dom zhorel a kupujúci to nevedel, kúpa je neplatná, ak tento dom bol zničený pred uzavretím zmluvy. Ak však nejaká časť domu zostala, kúpa bude platná a predávajúci musí kupujúcemu nahradiť celý záujem, o ktorý zničením prišiel. 2. Podobne tiež treba prediskutovať otázku z opačného pohľadu, čiže, ak kupujúci vedel o požiari, ale predávajúci to nevedel: aj v tomto prípade kúpna zmluva sa má považovať za platnú a celá kúpna cena, ak sa tak ešte nestalo, má byť zaplatená predávajúcemu, a, ak kúpna cena bola už zaplatená, nemôže byť žiadaná späť. 3. Ak obaja, tak kupujúci ako aj predávajúci vedeli, že dom úplne alebo čiastočne zhorel, zmluva nevznikla, z dôvodu zlého úmyslu na oboch stranách, pretože kontrakt *bona fidei* nevznikne, ak sú obe strany zlomyseľné“.

„Arboribus quoque vento deiectis vel absumptis igne dictum est emptionem fundi non videri esse contractam, si contemplatione illarum arborum, veluti oliveti, fundus comparabatur, sive sciente sive ignorante venditore: sive autem emptor sciebat vel ignorabat vel uterque eorum, haec optinent, quae in superioribus casibus pro aedibus dicta sunt“ (Papinianus D. 18, 1, 58).

„Bolo povedané, že kúpa pozemku sa nepovažuje za platne uzavretú, ak stromy na ňom sa nachádzajúce vyvrátil vietor alebo spálil oheň, ak bol pozemok zakúpený práve s ohľadom na existenciu týchto stromov, napríklad olivového sadu, a nezáleží, či predávajúci o tomto vedel alebo nevedel. Naopak, ak by o tom, kupujúci vedel alebo to ignoroval, alebo sa tak stalo obidvom stranám, platí to čo bolo povedané vo vyššie uvedených prípadoch týkajúcich sa budov“.²⁰

²⁰ Ohľadom interpolácií fragmentov pozri LEVY-RABEL, ref. 16, s. 316-317.

Podobne klasickí právnici nepovažovali kúpnu zmluvu za platnú, ak jej predmetom bola vec *extra commercium*. Naproti tomu justiniánski právnici uznali platnosť kúpy aj v prípade, ak jej predmetom bol slobodný človek alebo miesta sväte a náboženské za predpokladu, že kupujúci o tomto nevedel (Pomponius D. 18, 1, 4, Modestinus D. 18, 1, 62, 2).²¹

Po kritickom predstavení relevantných interpolovaných prameňov obsiahnutých v kodifikácii cisára Justiniána dnes známej pod názvom *Corpus iuris civilis*²² (Zbierka občianskeho práva) možno potvrdiť tézy, ktoré sme si stanovili na začiatku príspevku. Klasické právo nepovažovalo obligáciu, odkaz alebo testamentárnu dispozíciu za platnú, ak obsah obligačného plnenia bol od začiatku neurčitý alebo ani v budúcnosti neurčiteľný. Justiniánske právo malo tendencie takéto obligácie spravidla udržať v platnosti, a to dvoma spôsobmi: spresnenie obligačného plnenia ponechalo na mienku jedného z kontrahentov (spravidla dlžníka) alebo tretiu osobu (sudcu).

²¹ Ohľadom interpolácií fragmentov pozri LEVY-RABEL, ref. 16, s. 307-308; s. 317.

²² Výraz bol prvý krát použitý v 12. stor. Bežne sa používa od konca 16. storočia, keď právny humanista Dionysius Gothofredus vydal pod týmto názvom celé kodifikačné dielo Justiniána.

Náčrt terminologického systému V. časti (dedičské právo) I. návrhu uhorského Všeobecného občianskeho zákonníka z roku 1900 a jeho preklad z maďarčiny a nemčiny do slovenčiny

Peter Gergel

ÚVOD

Ideu kodifikácie možno označiť aj ako primárne postulovanú požiadavku nastupujúcej moderny, vznik NUOZ teda treba chápať v kontexte doby nastupujúcej III. generácie občianskoprávných kodifikácií v Európe vychádzajúcej z predstavy o komplexnej, ucelenej a logicky zjednotenej občianskoprávnej materii v jednom základnom kódexe. Z hľadiska prijatia ucelenej kodifikácie občianskeho práva v Uhorsku boli v druhej polovici 19. storočia určujúce politické faktory (obnova uhorskej ústavnosti po r. 1860 a rakúsko-maďarské vyrovnanie v roku 1867, ktoré vytvorili základný rámec pre kodifikačné snahy. O problematike a potrebe kodifikácie sa samozrejme diskutovalo aj na odborných fórach, stretnutiach a konferenciách právnikov (hlavný zámer kodifikácie vyjadril zjazd uhorských právnikov v r. 1870).¹ Spomínané snahy o ucelenú kodifikáciu občianskeho práva vyústili v 19. storočí na pozadí politickej situácie do dvoch návrhov, ktoré predchádzali NUOZ.

Štefan Teleszky (1836 – 1899) navrhol v roku 1871 na Druhej právnickej konferencii v Budapešti kodifikovať uhorské dedičské právo ešte pred celkovou kodifikáciou a o dva roky neskôr ho

Abstract:

The paper first briefly discusses the context of the emergence of the first draft of the 1900 Hungarian General Civil Code (hereinafter referred to as “NUOZ”) and the codification efforts in Hungary that resulted in the various drafts of the Civil Code. After a brief characterization of the NUOZ (the paragraph text and the explanatory report) the paper will focus on the description of the terminological system of the NUOZ paragraph text, namely the delimitation and translation of the core terminology of Part V from Hungarian and German into Slovak. The emphasis will also be placed on the collocations in which the terminological units in question occur and their importance from the translation point of view into Slovak. Subsequently, attention will be paid to the systematic aspects of the terminology in question and its translation into Slovak, with the emphasis on such institutes of the law of succession which are absent in the current CC and could be of importance in its recodification.

Keywords:

legislative text, terminological system, civil law, inheritance law, collocations, translation

Autor:

PaedDr. Peter Gergel, PhD.

gergel@fedu.uniba.sk

Katedra nemeckého jazyka a literatúry

Pedagogická fakulta Univerzity Komenského
Bratislava

Cite:

GERGEL, Peter. Náčrt terminologického systému V. časti (dedičské právo) I. návrhu uhorského Všeobecného občianskeho zákonníka z roku 1900 a jeho preklad z maďarčiny a nemčiny do slovenčiny. In *Historia et theoria iuris*, 2023, roč. 15, Supplementum, s. 16 – 24.

¹ Porovnaj GERGEL, Peter - ŠVECOVÁ, Adriana: *Dedičské právo podľa I. návrhu uhorského Všeobecného občianskeho zákonníka z roku 1900 (vo vybraných právnohistorických a lingvistických súvislostiach)*. Praha: Leges, 2021, s. 15-16.

poverili vypracovaním návrhu. V roku 1876 vydal dielo s názvom *Örökösödési jogunk törvényhozási szabályozásához* (K legislatívnej úprave nášho dedičského práva), v ktorom predstavil hlavné myšlienky návrhu. Teleszkyho *Návrh všeobecného občianskeho zákonníka. Dedičské právo*, z roku 1882 vychádza zo Saského občianskeho zákonníka ako aj z Návrhu nemeckého ríšskeho zákona o dedičskom práve s poznámkami Dr. Friedricha Mommsena (1876).

Od roku 1895 sa zintenzívnili snahy ohľadom schválenia občianskeho zákonníka, pričom jeden z najdôležitejších prívržencov týchto snáh bol uhorský romanista a civilista Gusztáv Szászy-Schwarz. Jeho návrh pozostávajúci z 2043 paragrafov bol dokončený v roku 1900.² Štruktúrou tento návrh jednoznačne svedčí o vplyve BGB.³ Spomínaný návrh pozostáva z piatich častí, v nasledovnom výklade sa pochopiteľne budeme venovať len piatej časti, dedičskému právu (§§ 1794 – 2043 v návrhu paragrafového znenia).

Pododvetvie dedičského práva sa malo stať integrálnou súčasťou budúceho OZ (posledná piata časť), NUOZ je možné považovať za diskusívny elaborát a spolu s dôvodovou správou (vydanou r. 1902) mal podnietiť širokospektrálny verejný dialóg. Za účelom vypracovania nového OZ bola kráľovským výnosom zo 16. októbra 1895 ministerská kodifikačná komisia. Pri príprave NUOZ sa dostala do popredia aj otázka správnej systematiky pripravovaného kódexu súkromného práva. Súhrnne možno konštatovať, že za kodifikačným úsilím sa skrývala aj snaha o prekonanie už prijatých čiastkových zákonov⁴ a ich nahradenie ucelenou dedičskoprávnou materiou vo všeobecnom OZ.⁵

K TERMINOLOGICKÉMU SYSTÉMU V ČASTI NUOZ

Samotná piata časť (*rész*, **Theil**)⁶ NUOZ predstavuje pomerne rozsiahlu materiu a z hľadiska systematiky sa ďalej delí na šesť článkov (*czim*, **Titel**):

- I. *Általános szabályok*/ **Allgemeine Vorschriften** (Všeobecné ustanovenia)
- II. *Törvényi öröklés*/ **Gesetzliche Erbfolge** (Zákonné dedenie)
- III. *Végrendeleti öröklés*/ **Testamentarische Erbfolge** (Závetné dedenie)
- IV. *Szerződési öröklés*/ **Vertragsmäßige Erbfolge** (Zmluvné dedenie)
- V. *Kötelesrész*/ **Pflichttheil** (Povinný podiel)
- VI. *Az öröklés joghatásai*/ **Rechtswirkungen der Erbfolge** (Právne účinky dedenia)

V nasledujúcom texte sa, ako už bolo spomínané, budeme venovať výhradne už len závetnému dedeniu a inštitútom v ňom obsiahnutých. Čo sa týka samotného pojmu závet, konštatujeme v tejto oblasti spolu so Švecovou⁷ najmä v staršej právnej terminológii pomerne veľkú synonymiu: „*ultima voluntas*, *Testament/um*, *letzte Willensmeinung*, *letzter Wille*, *Satzung*,

² A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. Budapest: Grill. Károly cs. és kir. udv. könyvkereskedése, 1900/ Entwurf eines ungarischen allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches. Budapest: Grill'sche K. und K. Hofbuchhandlung, 1901.

³ HAMZA Gábor. Beitrag zur Geschichte der Kodifikation des bürgerlichen Rechts in Ungarn, In HAMZA, Gábor (ed.): *Symposion hundert Jahre BGB Entwicklung des Privatrechts im deutschen und mitteleuropäischen Sprachraum seit dem Inkrafttreten des BGB*. Budapest: Eötvös Loránd Universität, Fakultät für Staats- und Rechtswissenschaften, 2006, s. 4-5.

⁴ Napr. zák. čl. XVI/1876, zák. čl. XXXV/1874, zák. čl. XVI/1894.

⁵ Porovnaj GERGEL – ŠVECOVÁ, ref. 1, s 9-18.

⁶ Pri uvádzaní originálnych právnych pojmov a slovných spojení sa budeme v tomto príspevku pridržať pôvodného pravopisu.

⁷ Porovnaj ŠVECOVÁ, A.: *Formálno-právna stránka zriadenia úkonov posledného poriadku na Slovensku do roku 1950*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2010, s. 30-31.

Willenvermächtnis, testamentarische Ordnung, v slovenských redakciách *ostatná/ posledná dispozícia, kšaft, poriadok....*, v maďarčine *végso akarat és kívánság, (utolsó végrendelet*.

Dôvodová správa k NOUZ sa v úvode venuje o.i. aj definičným problémom a systematicky analyzuje tento pojem v porovnaní so zahraničnými úpravami: V nasledovnom texte ponúkame ucelenú časť z NUOZ (závetné dedenie), ktoré začína práve vyššie uvedenými definičnými problémami: NUOZ rozlišuje dva druhy úkonov *mortis causa*: závet (*végrendelet*) a dedičskú zmluvu (*öröklési szerződés*). Oba subsumuje pod označenie *posledný poriadok* (*végintézkedés*), (napr. § 1953 – 1955, § 1949 – 1950, § 69, § 195, § 363 atď.) BGB používa vhodnejší termín „posledná vôľa“ („*letztwillige Verfügung*“) výhradne pre závet (§ 1937), zároveň týmto termínom označuje aj závetnú dispozíciu (*végrendeleti rendelkezés*), ktorú NUOZ označuje ako „dispozícia závetu“ („*végrendeleti rendelkezés*“, napr. § 1838 – 1842). Návrh dedičského zákona z r. 1887 podriaďuje závet a dedičskú zmluvu pod termín *dispozícia poručiteľa* (az *örökhagyó rendelkezése*, IV. článok: „*dedenie spočívajúce na dispozícii poručiteľa*“). V dedičskej zmluve (podľa NUOZ) je poručiteľ osobou, ktorá zriaďuje dispozíciu s majetkom; a pretože poručiteľ tak v závete, ako aj v dedičskej zmluve je osobou, ktorá zriaďuje dispozíciu pre prípad smrti s úmyslom, aby sa považovala za jeho poslednú vôľu, ktorou event. ruší predchádzajúce dispozície, ktoré jej odporujú, platí, že termín *posledný poriadok* (*végintézkedés*, synon. *úkon posledného poriadku*, pozn. prekl.) považoval NUOZ za najvhodnejší pre vyjadrenie oboch úkonov pre prípad smrti (*halál esetére szóló intézkedés*). Ved' napokon tento termín nie je neznámy ani v nemeckej literatúre (Windscheid: *Pandekty [Pandekten]*, § 538, pozn. č. 2), ba dokonca niektorí ho opačne s terminológiou BGB používajú aj pre označenie práva tohto zákonníka (Gareis: *Úvod do štúdia občianskeho zákonníka [Einführung in das Studium des bürgerl. Gesetzbuches]*, 1896, ktorý dedičskú zmluvu nazýva „*dvojstrannou poslednou dispozíciou [zweiseitige letztwillige Verfügung-nak]*“).⁸

Spomínaná úvodná časť okrem definičných problémov vymedzuje aj štruktúru tretieho článku: „*Tretí článok sa člení na osem oddielov, ktoré upravujú zriadenie závetu (1. oddiel), všeobecný obsah závetu (2. oddiel), ďalej v osobitných oddieloch najpodstatnejšie obsahové náležitosti závetu a to určenie dediča (3. oddiel), určenie následného dediča (4. oddiel) a odkaz (5. oddiel). Šiesty oddiel upravuje neplatnosť (v origináli doslova „zrušenie“, pozn. prekl.) závetu, siedmy výkon závetu, napokon posledný, ôsmy oddiel spoločný závet.*“

Kým prejdeme k lingvistickým (terminologickým a translatologickým otázkam) ťažiskovej terminológie závetného dedenia, musíme nutne aspoň v krátkosti spomenúť výrazný komparatistický charakter celej dôvodovej správy, ktorá s paragrafovým znením úzko súvisí a z tohto hľadiska je možné hovoriť o hypertextových prepojeniach, resp. v istom zmysle je v prípade týchto dvoch textov možné hovoriť o jednom hypertexte, keďže v dôvodovej správe sa pochopiteľne dosť často odkazuje na paragrafové znenie a táto správa má aj výrazný vplyv na konštituovanie (príp. doplnenie) pojmových spektier právnych pojmov dôvodovej správy.⁹ Na dôvodovú správu sa pozrieme cez prizmu štatistiky výskytu odkazov na jednotlivé zahraničné úpravy v tomto článku. O veľkom rozsahu dôvodovej správy svedčí aj skutočnosť, že len samotný preklad závetného dedenia má cca. 191 normostrán. Ako názorné poukázanie na komparatistický rozmer dôvodovej správy ponúkame štatistický prehľad najčastejších odkazov na zahraničné a domáce zákony a komentáre (v zátvorke počet): BGB (312), Návrh dedičského zákona z r. 1887 (152), Návrh nemeckého ríšskeho zákona o dedičskom práve s

⁸ Preklady dôvodovej správy a paragrafového znenia NUOZ vznikli v spolupráci autora príspevku s doc. JUDr. PhDr. Adrianou Švecovou, PhD. Dôvodová správa k NOUZ, s. 74, 75. [Indokolás a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetéhez. Otödik kötet, Öröklési jog. Budapest: Grill. Károly cs. és kir. udv. könyvkereskedése, 1902].

⁹ K výkladu právnych pojmov a jeho súvislostí s právnymi textami (komentármi, zákonmi, učebnicami) pozri bližšie BUSSE, Dietrich. *Recht als Text. Linguistische Untersuchungen zur Arbeit mit Sprache in einer gesellschaftlichen Institution*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

poznámkami Dr. Friedricha Mommsena (90), saský Všeobecný občiansky zákonník (82), ABGB (76), Pruské krajinské právo (60), Hesenský návrh (34), Protinávhrh O. Bähra nemeckého Všeobecného občianskeho zákonníka (38), francúzsky občiansky zákonník (Code civil) (37), Unger¹⁰ (12), züríšský I. návrh BGB [Entwurf] (12), Windscheid (Pandekty) (8), Všeobecný občiansky zákonník (8), a malú ukážku argumentácie svedčiacu o vysokej odbornej erudícii (a zrejme aj jazykovej kompetencii) autora dôvodovej správy.¹¹

Pri preklade (právnej) terminológie má veľký význam nielen delimitácia samotných právnych pojmov, ale dôležité sú aj slovné spojenia, v ktorých sa dané právny pojmy vyskytujú, čiže kolokácie. Tento pojem bol už predmetom výskumu mnohých lingvistických škôl. Všeobecne sa dá uviesť, že v tomto prípade sú dôležité sémantické (významové) aspekty podmienujúce spájateľnosť slov, v najnovších štúdiách sa kolokácie charakterizujú ako slovné spojenia s obmedzenou spájateľnosťou (čiže sémantickou znášanlivosťou).¹² Dôležitou je v tejto súvislosti aj otázka, či uvádzať dvojčlenné, alebo viacčlenné štruktúry. Podľa Hausmanna ide pri kolokáciách o vzťah medzi bázou a kolokátorom¹³ na lexikálno-sémantickej rovine, čiže ide tu o preferovanú kombinatoriku 2 lexikálnych jednotiek, neskôr ale pripustil aj skúmanie troj- a štvorčlenných štruktúr.¹⁴ Nad zmysluplnosťou skúmania viacčlenných štruktúr sa zamýšľa napr. aj Gajdošová.¹⁵ Z korpusu budeme teda excerpovať nielen dvoj- ale aj viacčlenné štruktúry a k tejto otázke sa ešte vrátíme v závere. Zameriame sa podobne ako Gajdošová na verbo-nominálne kolokácie.

Kolokácie majú samozrejme veľký význam aj pri právnom preklade, keďže príjemca právneho textu očakáva jazykovo konformný text, ktorý vyhovuje požiadavkám kladeným na istý typ textu a okrem toho môžu práve kolokácie napomôcť delimitácii spektra konkrétneho právneho pojmu.¹⁶ K charakteristike kľúčových právnych pojmov budeme uvádzať kolokácie

¹⁰ UNGER, Joseph. *System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. Das österreichische Erbrecht systematisch dargestellt*. Sechster Band. Leipzig: Druck und Verlag bei Breitkopf und Härtel, 1879, s. 400.

¹¹ § 1819.

NUOZ nepozná v súlade s platným právom špeciálnu závetnú spôsobilosť (*testamenti factio activa*) ako pozitívny predpoklad zriadenia závetu. Zriaďiť závet môže každý a NUOZ vymenúva len tých, ktorí ho zriaďiť nemôžu.

1. Takým je ten, kto nedovršil 14. rok veku. Podľa súčasného platného práva však spočíva podmienka veku na dovŕšení 12. roku bez rozdielu pohlavia (Trip. I/čl. 111 § 3, III/čl. 30, § 4 – 5). Všetky zahraničné zákonné úpravy viažu závetnú spôsobilosť na dosiahnutie vyššieho veku. Sledujúc príklad rímskeho práva, ktoré požadovalo u mužov 14 rokov, taktiež ALR (1. časť, čl. 12, § 16) vylučoval osoby mladšie ako 14 rokov, § 569 ABGB, § 2066 SOZ, francúzske, talianske právo, züríšský zákonník a BGB požadujú 16 rokov; Mommsen (§ 47) 18 rokov; ba dokonca sú aj také úpravy, ktoré uvažujú *de lege ferenda* pri dedičskej spôsobilosti až o dosiahnutí plnoletosti (Endemann, III. zv., s. 109, pozn. č. 14). (Dôvodová správa k NUOZ, s. 77, 78).

¹² Porovnaj: VAJIČKOVÁ, Mária. Theoretische Aspekte der Kollokationen, In ĎURČO, Peter - VAJIČKOVÁ, Mária - TOMÁŠKOVÁ, Simona (ed.). *Kollokationen im Sprachsystem und Sprachgebrauch. Ein Lehrbuch*. Nümbrecht: KIRSCH-Verlag, 2019, s. 11.

¹³ Napr. pri kolokácii *určiť dediča* je kolokátorom sloveso *určiť* a bázou podstatné meno *dedič*.

¹⁴ Porovnaj HAUSMANN, Franz Joseph. Kollokationen im Deutschen Wörterbuch. Ein Beitrag zur Theorie des lexikographischen Beispiels. In BERGENHOLTZ, Henning - MUGDAN, Joachim: *Lexikographie und Grammatik. Akten des Essener Kolloquiums zur Grammatik im Wörterbuch vom 28. bis 30.06.1984*. Tübingen: Max Niemeyer, 1985 (= Lexicographica. Series Maior. 3), s. 118-129., citované podľa : Porovnaj: VAJIČKOVÁ, Mária. Theoretische Aspekte der Kollokationen, In ĎURČO, Peter - VAJIČKOVÁ, Mária - TOMÁŠKOVÁ, Simona (ed.). *Kollokationen im Sprachsystem und Sprachgebrauch. Ein Lehrbuch*. Nümbrecht: KIRSCH-Verlag, 2019, s. 11-32.

¹⁵ GAJDOŠOVÁ, Elena. Korpusbasierte Analyse von Rechtstexten in slowakischer und deutscher Sprache mit besonderem Augenmerk auf Verb-Nomen-Kollokationen (dizertačná práca). Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2022, s. 255.

¹⁶ WREDE, Oľga. *Theoretisch – pragmatische Reflexionen zur interlingualen Übersetzung ausgewählter Textsorten des Strafprozessrechts (Deutsch – Slowakisch)*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2020. s. 139 - 301.

s právnymi pojmami, ktoré patria do jadra tejto odbornej slovnej zásoby¹⁷ (pri excerpcii sa budeme opierať o korpus, ktorý tvorí preklad tejto časti dôvodovej správy k NUOZ z maďarčiny do slovenčiny, z priestorových dôvodov budeme uvádzať len kolokácie v slovenčine, čiže v slovenskom preklade) a ku krátkej charakteristike jednotlivých oddielov paragrafového znenia pripojíme kolokácie v nemčine a slovenčine (vyexcerpované z paragrafového znenia NUOZ).

Preklad jednotlivých názvov oddielov z maďarčiny a nemčiny do slovenčiny nepredstavuje žiadne prekladateľské úskalie vzhľadom na fakt, že ide o zaužívané inštitúty v terajšom dedičskom práve alebo konvencie pri preklade právno-historických pojmov:

1. *A végrendelet alkotása*/ **Errichtung eines Testamentes**/ Zriadenie závetu
2. *A végrendelet tartalma általában*/ **Inhalt eines Testamentes im Allgemeinen**/ Obsah závetu vo všeobecnosti
3. *Örökösnevezés*/ **Erbeinsetzung**/ Určenie dediča
4. *Utóörökös nevezése*/ **Einsetzung eines Nacherben**/ Určenie následného dediča
5. *Hagyomány*/ **Legat** /Odkaz
6. *A végrendelet hatálytalansága*/ **Entkräftung eines Testamentes**/ Neplatnosť závetu
7. *A végrendelet végrehajtása*/ **Vollstreckung eines Testamentes**/ Výkon závetu
8. *Közös végrendelet*/ **Gemeinschaftliches Testament**/ Spoločný závet

Z priestorových dôvodov si podrobnejšie rozoberieme len prvý až piaty oddiel, a to tak, že najskôr sa budeme venovať základnej právnej terminológii tohto oddielu (na základe paragrafového znenia NUOZ) a jej prekladu z maďarčiny a nemčiny do slovenčiny. Nie všetky pojmy zaradené do tejto kategórie sú explicitne uvedené v paragrafovom znení NUOZ, považujeme však za potrebné uviesť ich tam, pretože patria implicitne do daného terminologického mikrosystému, tvoria jeho základ a zároveň aj východisko pre odvodzovanie ďalších pojmov, ktorým sa budeme venovať pri preklade ustálených (kľúčových) slovných spojení, v tejto časti sa zameriame len na kontrast medzi slovenčinou a nemčinou. Každý zo spomenutých oddielov zároveň v krátkosti predstavíme z obsahového hľadiska.

Zriadenie závetu

Za ťažiskovú terminológiu tohto oddielu považujeme nasledovné pojmy:

- ▶ Závetné dedenie¹⁸ (*végrendeleti öröklés*, **testamentatische Erbfolge**)
- ▶ Závet¹⁹ (*végrendelet*, **Testament**)
- ▶ Závetca²⁰ (*végrendelkező*, **letztwillig Verfügender**)

¹⁷ Ku kategorizácii odbornej slovnej zásoby pozri bližšie ROELCKE, Thorsten. *Fachsprachen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag GmbH & Co. KG, 2010, s. 55-60., ktorý delí slovnú zásobu nachádzajúcu sa v odborných textoch do 4 základných kategórií, podľa tejto kategorizácie by základná terminológia uvádzaná k jednotlivým oddielom patrila do prvej skupiny: „intrafachlicher Fachsprachenwortschatz“ [odborná slovná zásoba v rámci odboru].

¹⁸ Použitie na závetné dedenie pravidiel zákonného dedenia, zákonné a závetné dedenie môžu vedľa seba koexistovať, závetné dedenie sa neuplatní.

¹⁹ Zriaďiť, zachovať, splniť, spísať, doručiť, uložiť (u notára), vyhotoviť, využiť, podpísať, prečítať závet, odovzdať niekomu závet, závet vyjadruje poslednú vôľu, stáva sa porúčiteľovou poslednou vôľou, má formálnu vadu, je zhotovený bez svedkov, podpísaný, neplatný, archivovaný, uschovaný, spĺňa formálne náležitosti, je zriadený v zjednodušenej forme, poskytuje garancie, má dočasnú platnosť, stráca platnosť, posudzuje sa, obstoí, stane sa neplatným.

²⁰ Závetca stratí spôsobilosť zriaďiť závet (*testamentum irritum*), zverejní dispozíciu poslednej vôle, disponuje testamentárnou spôsobilosťou, predrokuje s notárom obsah závetu bez svedkov, vyjadruje/ vyhlasuje svoju (poslednú) vôľu, prečíta obsah závetu pred notárom a svedkami, odovzdáva závet osobne do úschovy notárovi, vyhýba sa zriadeniu verejného závetu, oboznamuje svedkov s obsahom poslednej vôle, podpisuje závet, zachová v tajnosti obsah závetnej listiny pred svedkami aj pred notárom, požaduje prítomnosť svedkov úkonu, odovzdá notárovi závet, pochopí zmysel závetu, uzná závet, dbá na vážnosť závetného úkonu a jeho právne následky, viaže

► závetný dedič²¹ (*végrendeleti örökös*, **testamentarischer Erbe**)

V tomto oddiele sú vymedzené základné náležitosti zriadenia závetu, konštatuje sa, kto ho zriadiť môže a kto nie (osoba, ktorá nedovršila 14. rok, alebo nie je spôsobilá na zmluvné úkony, atď.), že závet je možné zriadiť len osobne, predmetom tohto oddielu sú ďalej formálne náležitosti zriadenia závetu, ktoré úzko súvisia s jednotlivými typmi závetov (riadny verejný závet, riadny súkromný závet, mimoriadny závet) a predmetom tohto oddielu je aj súčinnosť osôb, ktoré obvykle spolupôsobia pri zriadení závetu (notár, svedkovia).²²

Obsah závetu vo všeobecnosti

- Závetná dispozícia²³ (*végrendeleti rendelkezés*, **testamentarische Verfügung**)
- Majetková dispozícia²⁴ (*részesítés*, **Zuwendung**)
- Majetkový prospech²⁵ (*vagyoni előny*, **Vermögensvorteil**)
- Dedičský podiel²⁶ (*örökrész*, **Erbtheil**)

K obsahu závetu vo všeobecnosti sa paragrafové znenie NUOZ vyjadruje v tom zmysle, že poručiteľ môže určiť v záвете dediča, ale ho aj vylúčiť zo zákonného dedenia, môže určiť aj náhradného alebo následného dediča, náhradný dedič môže byť určený aj v prípade odpadnutia zákonného dediča, rovnako môže zriadiť odkaz v prospech osoby, ktorá nie je dedičom a zatažiť dediča odkazom alebo príkazom. Pri výklade závetnej dispozície platí, že táto sa v pochybnostiach vykladá na prospech. NUOZ v tomto oddiele rieši teda platnosť, príp. neplatnosť závetných dispozícií a napr. aj ich viazanie na budúci termín, alebo udalosť.²⁷

Určenie dediča a následného dediča

V tomto prípade sme spojili základnú slovnú zásobu tretieho a štvrtého oddielu do jedného celku, keďže ide o blízko stojace pojmy.

jednu závetnú dispozíciu od druhej, spája platnosť závetu s platným zriadením jeho doplnku, zaviazá určeného dediča k niečomu, určí niekoho za dediča, odkáže predmet, ktorý je zatažený nejakým vecným právom.

²¹ Závetný dedič nedostane vec (z pozostalosti), zvýhodníť zákonných dedičov pred závetnými, závetný dedič odpadne, poručiteľ určí závetného dediča, považovať niekoho za závetného dediča, poručiteľ chce prenechať majetok závetným alebo zákonným dedičom.

²² Zriadenie riadneho verejného/ riadneho súkromného/ mimoriadneho závetu: **Errichtung eines öffentlichen Testamentes/ Privattestamentes ordentlicher Form/ausserordentlicher Form**; vyjadrenie poslednej vôle: **Erklärung des letzten Willens**; Prizvanie/ spolupôsobenie verejného notára/ svedka: **Zuziehung/ Mitwirkung des öffentlichen Notars/ des Zeugen**; prijatie notárskej listiny: **Aufnahme einer Notariatsurkunde**

²³ Závetná dispozícia sa stáva závetom, je neplatná, bude sa vykladať podľa niečoho, je neúčinná.

²⁴ Zachovať, zriadiť, uskutočniť majetkovú dispozíciu, určiť ju za neplatnú, viazať neplatnosť majetkovej dispozície len k nemožnosti jej výkonu, (niekto) nadobudne predmet majetkovej dispozície, majetková dispozícia stratí platnosť, viazať majetkovú dispozíciu na účel, podmieniť ju niečím, vymáhať predmet vlastnej majetkovej dispozície, majetková dispozícia sa vzťahuje len na jednotlivé predmety pozostalosti.

²⁵ Dostať, zriadiť, nadobudnúť, poskytnúť, rozdeliť, obdržať, zanechať, získať, prenechať niekomu istý majetkový prospech, spočíva v niečom.

²⁶ Zatažiť dedičský podiel, niečo prevyšuje dedičský podiel, (niekto) prevezme vec výmenou za dedičský podiel, zväčšiť, obmedziť, prijať, získať, určiť, zatažiť dedičský podiel.

²⁷ Určenie dediča: **Erbeinsetzung**; Vylúčenie zo zákonného dedenia: **Ausschluss von der gesetzlichen Erbfolge**; Určenie náhradného/následného dediča: **Einsetzung eines Ersatz-/Nacherben**; Odpadnutie zákonného dediča: **Wegfall eines gesetzlichen Erben**; Určenie majetkového prospechu: **Zuwendung eines Vermögensvorteils**; Výklad/ neplatnosť závetnej dispozície: **Auslegung/Unwirksamkeit der testamentarischen Verfügung**; Majetková dispozícia viazaná na uplynutie budúceho termínu alebo uskutočnenie budúcej udalosti: **Eine an den Eintritt eines künftigen Zeitpunktes oder eines künftigen Ereignisses geknüpfte Zuwendung**

- Dedenie (öröklés, **Erbfolge**)
- Následné dedenie²⁸ (utóöröklés, **Nacherbfolge**)
- Náhradné dedenie (helyettes öröklés, **Ersatzerbfolge**)
- Dedič²⁹ (örökös, **Erbe**)
- Následný dedič³⁰ (utóörökös, **Nacherbe**)
- Náhradný dedič³¹ (helyettesörökös, **Ersatzerbe**)
- Spoludedič³² (örököstárs, **Miterbe**)
- Výlučný dedič (kizárolagos örökös, **alleiniger Erbe**)
- Dedičstvo³³ (örökség, **Erbschaft**)

V § 1848 rieši NUOZ konflikt medzi nutnosťou explicitne označiť v závete, vzťah medzi zákonným a závetným dedením, prednosť závetného určenia pred zákonným dedením prostredníctvom subsidiarity zákonného dedenia, určovanie dedičských podielov v prípade pochybností, akým spôsobom prirastajú podiely odpadnutého dediča ostatným dedičom, prípad, ak sú na ten istý podiel určený viacerí dedičia, atď.³⁴

Štvrtý oddiel sa venuje prípadom následného dedenia, ktoré nastane smrťou dediča, ibaže by poručiteľ disponoval inak, prípady, keď napr. poručiteľ určil za dediča spolok, ktorý ešte nedisponuje právnou subjektivitou, príp. ešte nenarodený plod, ak poručiteľ určil niekoho za dediča iba do určitého termínu alebo času, príp. ak nastane istá udalosť a to bez určenia následného dediča. Ak sú pochybnosti, tak sa určenie následného dedenia považuje zároveň za určenie náhradného dediča. Predmetom tohto oddielu sú aj lehoty (neplatnosť následného dedenia, ak nastane v priebehu 32 rokov od smrti poručiteľa, nakladanie

²⁸ Následné dedenie uznať, zriadiť, obmedziť, ustanoviť, následné dedenie nastane smrťou poručiteľa, odpadne, bude sa považovať za neplatné, nedožiť sa následného dedenia.

²⁹ Dedič dedí do určitej výšky majetkovej dispozície, dostane celú pozostalosť, zatažiť dediča, určiť, zákonný dedič nastúpi na uprázdnené miesto, dedič odníme niekomu povinný podiel, odpadne, prežije poručiteľa, dedič je povinný vydať následnému dedičovi (majetok), dedič získa (niečo) v dôsledku odpadnutia niektorého zo spoludedičov, môže disponovať slobodne medzi živými s predmetmi dedičstva zataženými následným dedením, poškodí následného dediča, ručí následnému dedičovi za niečo, oslobodiť dediča.

³⁰ Následný dedič nastúpi na miesto dediča, prijme dedičstvo, nenadobudne ho, nedožije sa následného dedenia, nastúpi na uprázdnené miesto v prvom prípade ako následný dedič, dostal majetkový prospech z prelegátu dediča, môže brániť nárokom na zábezpeku, môže požadovať už počas trvania dedičského práva dediča náhradu škody, (ne)má čakaťské právo, podmieni dedičovu dispozíciu s dedičskou podstatou, urobí zadosť povinnosti, bezdôvodne odmietne súhlas, je povinný prijať veci v takom stave, v akom sú v čase následného dedenia, nenadobudne dedičstvo, poskytnúť, vydať (niečo) následnému dedičovi.

³¹ Náhradný dedič in dubio sa stane dedičom, prežije poručiteľa, určiť náhradného dediča, pre náhradného dediča platí ustanovenie..., dedičské právo prechádza na dedičov náhradného dediča.

³² Dedičské právo sa rozšírilo na zostávajúcich spoludedičov, spoludedič dostal len tento podiel, odpadne, uplatniť primerane ustanovenia o spoludedičoch, dedič získa (niečo) v dôsledku odpadnutia niektorého zo spoludedičov, zatažiť spoludediča, zriadiť odkaz v prospech niektorého spoludediča, zanechať viacerým spoludedičom ten istý predmet ako prvý odkaz.

³³ Získať, odmietnuť, zanechať, zatažiť, dostať, scudziť, prijať, nadobudnúť, vydať dedičstvo, časť dedičstva sa uprázdni, dedičovi prislúcha/ pripadne dedičstvo, spravovať dedičstvo, zbaviť niekoho dedičstva, oboznámiť sa so stavom dedičstva, disponovať dedičstvom, započítať do dedičstva, započítať (dary) do dedičstva, zrieknuť sa dedičstva, dedičstvo prechádza na dediča, byť povolaný na (celé) dedičstvo.

³⁴ Označiť (niekoho) za dediča: **Jmdn. als Erben bezeichnen**; Určiť dediča na (nejaký) podiel pozostalosti: **Den Erben in Bezug auf einen Theil des Nachlasses einsetzen**; Určiť dediča/ následného/ náhradného dediča: **Einen Erben/Nacherben/ Ersatzerben einsetzen**; Určenie dediča viazané na istú podmienku alebo na istý termín: **Erbeinsetzung an eine Bedingung oder an einen Termin knüpfen**

s dedičstvom vo vzťahu k následnému dedičovi a povinnosť odovzdania dedičstva následnému dedičovi.³⁵

Odkaz

- ▶ Odkaz³⁶ (legát *hagyomány*, **Legat/Vermächtnis**)
- ▶ Príkaz³⁷ (*meghagyás*, **Auflage**)
- ▶ Odkazca (*hagyományozó*, **Vermächtnisgeber**)
- ▶ Odkazovník³⁸/ legatár (*hagyományos*, **Legatar/Vermächtnisnehmer**)
- ▶ Spoluodkazovník³⁹ (*hagyományostárs*, **Mitlegatar**)
- ▶ Následný⁴⁰/ náhradný⁴¹ odkazovník (*utóhagyományos/helyetteshagyományos*, **Nachlegatar/ Ersatzlegatar Legatar**)

Tento oddiel začína vymedzením osôb, ktoré môžu byť zatažené odkazom, čo v prípade ak sa zatažená osoba nestane dedičom, ak poručiteľ zanechal odkaz viacerým osobám, neplatnosť odkazu, povinnosť zabezpečiť odkázaný predmet odkazovníkovi, ďalej sa napr. rieši prípad, keď poručiteľ vykonal na odkázanej veci zmeny, zataženie odkázaného predmetu, odkázanie druhovo určenej veci, príp. právo výberu odkazu (alternatívny odkaz), odkázanie predmetu viacerým a prirastanie uvoľnených podielov ostatným spoluodkazovníkov v prípade odpadnutia odkazovníka, povinnosť splniť odkaz a úžitky z odkázaného predmetu.⁴²

³⁵ (Nastanie) následného dedenia: **Eintritt der Nacherbfolge**; Určenie nenarodeného plodu/ spolku za dediča: **Erbeinsetzung einer noch nicht empfangenen Person/ eines Vereins**; Určenie dediča do určitého termínu, alebo do času ak nastane určitá udalosť: **Erbeinsetzung bis zum Eintritte eines gewissen Zeitpunktes oder Ereignisses**; Určenie následného dediča pre prípad smrti potomka: **Erbeinsetzung für den Fall des Todes eines Abkömmlinges**; Určenie následného dedenia/ náhradného dediča: **Nach-/ Ersatzerbeinsetzung**; Neplatnosť následného dedenia: **Unwirksamkeit der Nacherbeinsetzung**; Odpadnutie spoludediča: **Wegfall eines Miterben**; Zábezpeka majetkovej podstaty dedičstva: **Sicherheit für die Substanz der Erbschaft**; Nakladanie s nehnuteľnou majetkovou podstatou alebo právom zatažujúcim tieto nehnuteľnosti: **Verfügung über die Substanz der unbeweglichen Sache, beziehungsweise des, die unbewegliche Sache belastenden Rechtes**; udelenie súhlasu pre dispozíciu: **Ertheilung der Einwilligung zu einer Verfügung**; Poskytnutie zábezpeky: **Sicherheitsleistung**; Odovzdanie dedičstva následnému dedičovi: **Herausgabe der Erbschaft an den Nacherben**

³⁶ Zriaďiť, poskytnúť, nadobudnúť, vydať odkaz, niečo považovať za odkaz, vydať niečo ako odkaz, odkaz prejde na niekoho, odkaz znáša niektorý z odkazovníkov.

³⁷ Upraviť, splniť príkaz, príkaz poskytne majetkovú výhodu, má verejnoprospešný charakter, odkazy a príkazy nezatažujú (časť) dedičstva.

³⁸ Odkazovník zriadi závet, niekoho zataží, uspokojí, zvýhodní, znáša odkaz, získa podiel, môže nadobudnúť majetok, zabezpečiť niečo odkazovníkovi, previesť predmety náležiacie do pozostalosti na odkazovníka, niečo zakázať odkazovníkovi, poskytnúť, vydať, refundovať odkazovníkovi samotnú hodnotu veci, zriaďiť majetkový prospech pre odkazovníka, odovzdať odkazovníkovi príslušnú sumu, odkazovník je povinný znášať ťarchu spočívajúcu v záložnom práve alebo v hypotéke, môže po splatení dlhu vystúpiť s osobnou pohľadávkou voči dedičovi, oprávniť odkazovníka na to, aby od dediča požadoval oslobodenie od ťarchy, nevyužije právo voľby, ktoré mu prislúcha pri alternatívnom odkaze.

³⁹ Spoluodkazovníci nadobúdajú odkaz spoločne, ustanovenia práva na prírastok sa aplikujú aj na spoluodkazovníkov.

⁴⁰ Následný odkazovník získa len právo na vydanie následného odkazu.

⁴¹ Určiť náhradného odkazovníka, (ustanovenie) sa použije pre náhradného odkazovníka.

⁴² Zataženie dediča odkazom: **Beschwerung des Erben mit einem Legate**; Odkaz zriadený v prospech dediča (prelegát): **Das zu Gunsten eines Erben gemachte Legat (Praelogat)**; Predmet odkazu: **Gegenstand eines Legates**; Zabezpečenie odkázaného predmetu odkazovníkovi: **Verschaffung des vermachten Gegenstandes dem Legatar**; Scudzenie odkazu: **Veräußerung des Legates**; Neplatnosť odkazu: **Unwirksamkeit des Legates**; Plnenie odkázanej pohľadávky: **Die Leistung der vermachten Forderung**; Odkázaný predmet zatažený záložným právom: **Ein mit einem Pfandrechte belasteter**

ZÁVER

NUOZ predstavuje ucelený terminologický systém, ktorý je možné členiť na viacero terminologických mikrosystémov. Medzi odbornými právnymi pojmami existujú samozrejme vzájomné vzťahy, ktoré je potrebné zohľadniť aj pri preklade tohto a podobných textov z východiskových jazykov (maďarčina, nemčina) do slovenčiny ako cieľového jazyka. Za dôležité považujeme v tomto smere budovanie terminologických databáz, ktoré by zohľadňovali vzájomné vzťahy medzi právnymi pojmami. Pri ich budovaní a konštruovaní pojmových systémov je potrebné zohľadniť aj pojmy, ktoré sú v danom texte prítomné len implicitne, ale je potrebné považovať ich za súčasť tohto pojmového systému. Pri preklade má veľký význam nielen pojmová analýza a komparácia, ale aj bezprostredné okolie daného právneho pojmu (kolokácie), keďže len týmto spôsobom je možná produkcia sémanticky kompatibilných syntagiem a bezproblémová recepcia translátu jeho príjemcom. Už z uvedených výskytov kolokácií je zrejmé, že jednotlivé bázy (substantíva) majú časť kolokátov (slovies) spoločnú, čo je možné považovať za dôkaz vysokej miery monosemizácie v odbornom jazyku, kde dochádza k nadreprezentácii určitých lexém. Kombinatorika (sémantická spájateľnosť/ znášateľnosť) a jej výskum má teda pre preklad veľký význam. Je možné opatrne formulovať hypotézu v tom zmysle, že sémanticky príbuzné bázy (napr. následný a náhradný dedič) budú mať väčšinu kolokátov spoločnú, čo by bolo potrebné overiť rozsiahlejším výskumom. Limitom výskumu je aj skutočnosť, že nie všetky bázy (ako súčasti terminologického mikrosystému) majú približne rovnaký počet výskytov v korpuse (v dôvodovej správe), príp. v niektorých prípadoch sa nám nepodarilo identifikovať (relevantné) výskyty vôbec.

Preklad staršej právnej terminológie, ušľachťovanie prekladových ekvivalentov a používanie akceptovateľných kolokácií je dôležité aj z hľadiska rekodifikácie občianskeho práva a znovuzavedenia takých dedičskoprávných inštitútov do občianskeho práva, ktoré momentálne nie sú v aktuálnom OZ. Pri ich prípadnom znovuzavedení tu bude určite potreba mať k dispozícii aj formulácie (kolokácie), pretože znovuzavedenie týchto právnych inštitútov si iste vyžiada aj vydanie nových dôvodových správ, komentárov, stanú sa predmetom odbornej literatúry a budú sa vyskytovať aj v notárskych písomnostiach.

Gegenstand: alternatívny odkaz : **Wahl-Legat**; odkázanie druhovo určenej veci: **Vermachen einer nur der Gattung nach bestimmten Sache**; Uspokojenie/ plnenie odkazu: **Erfüllung eines Legates**.

Definičné znaky manželstva v komparatívnej perspektíve¹

Martin Gregor

*„Politike a právu sa rozumie každý.“
Neznámy právnik*

ÚVOD

To, že definície občas môžu vyvolávať kontroverzie, predpokladal už rímsky právnik Publius Iuventius Celsus (okolo 67 – 130 n. l.), uvedomujúc si pritom riziká, ktoré boli späté s teoretickým vymedzením obsahu určitého právneho pojmu. Napísal: *„Každá definícia je v civilnom práve nebezpečná, pretože ju len zriedka nemožno vyvrátiť.“*² Ani vo vzdialenom období prvej polovice 20. storočia neprevládala k legálnym definíciám dôvera. V súlade s Celsom prevládal názor, že definície do zákona generálne nepatria, lebo majú byť predmetom záujmu právnej vedy. Ako naznačil už civilista Emanuel Tilsch (1866 – 1912), zákony síce môžu obsahovať rôzne teoretické výroky a systematické delenia, avšak právna veda nimi nie je viazaná: *„...není věcí zákonodárcovou, aby projevoval své vědecké nazírání, nýbrž svou vůli. Jen pokud pod rouškou (vhodné neb nevhodné) theorie skrývá se projev vůle, jest to pravé pravidlo právní.“*³ Podľa Františka Weyra (1879 – 1951) je prirodzené, že právo spoznáваме prostredníctvom základných pojmov, ktoré obsahuje právna norma. Vysvetlenie normatívnych pojmov – teda správnejšie ich definície – by nemali byť súčasťou právneho poriadku, lebo ich záväznosť nie je závislá od ich miesta v právnej norme, avšak platia len na základe jej teoretickej správnosti: *„Nesprávná definice neplatí, třeba by byla obsažena ve všech právních řádech světa (výslovně či implicite), naproti tomu platí správná, a to ve všech případech.“*⁴

Abstract:

The definition of matrimony represents one of the neuralgic points of family law. Several theories formed in the course of history, that tried to explain the essence of this institute defining it either as a state of fact, religious sacrament, civil contract, a union of love, or, eventually, it could be perceived as a legally approved life-companionship. This contribution aims to answer, on a historical-comparative base, the question of which of the presented defining scopes would describe the institute of matrimony most plausibly in the current legal regulation.

Keywords:

definition of marriage, the sacrament of marriage, marital contract, the union of a man and a wife

Autor:

doc. JUDr. Martin Gregor, PhD.
Katedra rímskeho práva a cirkevného práva
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
martin.gregor@flaw.uniba.sk
ORCID: 0000-0001-6168-9233,
Scopus ID: 57219350436

Cite:

GREGOR, Martin. Definičné znaky manželstva v komparatívnej perspektíve. In *Historia et theoria iuris*, 2023, roč. 15, Supplementum, s. 25 – 39.

¹ Príspevok bol vypracovaný ako výstup z grantu APVV-18-0417 *„Historický vývoj terminológie súkromného práva na Slovensku pre potreby rekodifikácie slovenského občianskeho práva“*.

² Cels. D. 50, 17, 202: *„Omnis definitio in iure civili periculosa est: parum est enim, ut non subverti posset.“*

³ TILSCH, Emanuel. *Občanské právo rakouské: část všeobecná*. Praha: Unie, 1910, s. 52.

⁴ WEYR, František. *Základy filosofie právní: Nauka o poznávání právníkem*. Brno: A. Píša, 1920, s. 131. Podobne: *„Neboť je vázán normotvůrcem jen potud, pokud jde o to, co má býti, to znamená, že nemůže závazně (t.*

Akademik Viktor Knapp si uvedomoval, že: „základním prvkem lidského myšlení a poznání je pojem, jakožto zobecnění předmětu poznání, jeho vlastností... Součástí práva je určité pojmosloví, které systematicky odráží právem regulované společenské vztahy.“⁵ Pre správne pochopenie právnych pojmov je potrebné poznať ich význam. Preto ich vysvetlenie niekedy býva predmetom normatívnej úpravy. Z hľadiska tvorby legálnych definícií napríklad profesor Krčmář (začiatok 20. storočia) podčiarkol význam didaktickej a diakritickej funkcie dobrej definície.⁶ Tieto vlastnosti predpokladajú, že definícia by sa mala usilovať o úplnosť a vyčerpanie všetkých podstatných znakov definovaného pojmu. Oproti tomu už zmienený Knapp (druhá polovica 20. storočia) rozlišoval medzi reálnymi a nominálnymi legálnymi definíciami. V optike legislatívnej techniky preferoval kategóriu nominálnych definícií, ktorých cieľom nie je úplné vystihnúť objektívnej reality. Sústreďujú sa „iba“ na vymedzenie významu použitého termínu v konkrétnom kontexte.⁷ Legálne definície by si za predmet záujmu nemali vyberať pojmy, ktorých význam vyplýva zo všeobecne prisudzovaného významu v spoločnosti.⁸

Jedna z najkontroverznejších legálnych definícií v slovenskom právnom poriadku sa venuje charakteristike manželstva. Podľa platného právneho stavu „*manželstvo je zväzok muža a ženy, ktorý vzniká na základe ich dobrovoľného a slobodného rozhodnutia uzavrieť manželstvo po splnení podmienok ustanovených týmto zákonom*“ (§ 1 ods. 1 zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine v znení neskorších predpisov). Náš článok sa pokúsi analyzovať hneď prvé slová tejto definície: „*manželstvo je zväzok*“. Pri overovaní legitimacy uvedeného slovného spojenia sa zároveň budeme snažiť poukázať na tri alternatívy, prostredníctvom ktorých bolo manželstvo definované v minulosti: budeme navzájom porovnávať koncepciu náboženskej sviatosti, buržoáznej manželskej zmluvy alebo socialistického zväzku lásky, či skrátka „zväzku“. Nebudeme sa špeciálne venovať ďalším otázkam, ktoré sú späté s definíciou manželstva.

Pripomíname, že jednotlivé súkromnoprávne kódexy z historického hľadiska buď obsahujú definíciu manželstva, alebo sa naopak takej definícii vyhýbajú. Typickým príkladom prvého prístupu je § 44 rakúskeho Všeobecného občianskeho zákonníka z roku 1811 (ďalej len „ABGB“), ktorý definuje manželstvo ako zmluvu. Druhý prístup zosobňuje nemecký Občiansky zákonník (ďalej len „BGB“) z roku 1896. Podstatu manželstva si tu možno osvojiť len prostredníctvom ustanovení o jednotlivých právach a povinnostiach manželov. Podobnú koncepciu vo vzťahu k definícii manželstva si osvojil aj uhorský zák. článok XXXI z roku 1894 o manželskom práve, napokon s odstránením definície manželstva (z pôvodného znenia ABGB) sa počítalo aj v rámci návrhu Občianskeho zákonníka z roku 1937, vytvoreného v ére Československej republiky. Už len z tohto stručného komentára si snáď čitateľ dokáže urobiť – aspoň matnú – predstavu o skutočnej nechuti kodifikačných komisií k definíciám, ktorá v právnej vede panovala od druhej polovice 19. storočia až do prvej polovice 20. storočia.

Oproti tomu dnes je definovanie manželstva v rámci jednotlivých jurisdikcií pomerne frekventované. Podobné tendencie môžeme sledovať dokonca aj v kánonickom práve. Kým Kódex kánonického práva z roku 1917 (ďalej len „CIC 1917“) ako veľké juristické dielo svojich čias neobsahuje osobitnú definíciu manželstva, ale priamo prechádza k vymedzeniu jeho

j. normatívne) pro poznávajícího stanoviti pojmy a jejich definice. Tyto definice a tím i příslušné pojmy mohou býti vadné, nesprávné nebo nedůsledné a nemusí tudíž poznávajícím subjektem býti respektovány.“ WEYR, František. *Teorie práva*. Praha: Orbis, 1936, s. 32.

⁵ KNAPP, Viktor. K některým metodologickým problémům vědy o státu a právu. In *Právník*, 1976, roč. 115, č. 10, s. 879-881.

⁶ KRČMÁŘ, Jan. O funkci a významu definice v právní vědě. Studie civilistická. In KADLEC, Karel (ed.). *Sborník věd právních a státních*, roč. 15. Praha: Bursík y Kohout, 1915, s. 349-350.

⁷ KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 123.

⁸ SVÁK, Ján a kolektív. *Teória a prax legislatívy*. 3. vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2012, s. 244.

účelu, Kódex kánonického práva z roku 1983 (ďalej len „CIC 1983“) naopak explicitne zakotvuje vymedzenie manželstva, pričom obsahovo sa približuje vnímaniu ABGB. Naším prvým predpokladom na tomto mieste bude, že zákonodarca sa vracia k otázke definovania manželstva vždy v čase, keď je to potrebné. Naopak prázdny deklaráciám bez praktického zmyslu (alebo aspoň spoločenskej požiadavky) sa racionálny zákonodarca vyhýba.

1. MANŽELSTVO AKO SVIATOSŤ

Podľa CIC 1983 a Katechizmu Katolíckej cirkvi medzi sviatosti patrí 7 posvätných úkonov, ktoré sú rozdelené na iniciačné sviatosti (krst, birmovanie, eucharistia), uzdravujúce sviatosti (sviatosť zmierenia, pomazanie chorých) a sviatosti v spoločenstve (kňazstvo a napokon manželstvo).⁹ Ďalej manželstvo v kánonickom práve rozlišujeme na sviatostné (medzi pokrstenými, ktorí prijímajú na plnenie manželských záväzkov pomoc nadprirodzenej milosti) a nesviatostné (medzi aspoň jedným nepokrsteným). Rovnako tak môžeme rozlišovať kánonické a nekánonické manželstvo podľa toho, či k jeho uzavretiu došlo na základe noriem kánonického práva.¹⁰ Hoci manželstvo je podľa pozitívneho práva Katolíckej cirkvi dodnes vnímané ako sviatosť, charakteristika manželstva ako sviatosti má snáď oveľa väčší význam naprieč dejinami rodinného práva.

Podľa kresťanskej vierouky predstavovalo manželstvo spolu s príkazom svätenia voľného dňa jednu z prvých Božích ustanovizní, ktoré sa vzťahovali voči človeku ešte v samotnom raji. V knihe Genezis Pán Boh povedal: „*Nie je dobre byť človeku samému. Urobím mu pomoc, ktorá mu bude podobná.*“ I zobral Adamovi rebro a utvoril z neho ženu: „*toto je kosť z mojich kostí a mäso z môjho mäsa... preto muž opustí svojho otca i svoju matku a prilipne k svojej manželke a budú jedným telom.*“¹¹

Z citovaného biblického textu vyplývajú hneď tri znaky manželstva. V prvom rade by malo ísť o najhlbšie a najpevnejšie životné spoločenstvo muža a ženy, pred ktorým ustupujú aj vzťahy k rodičom („*opustí svojho otca i svoju matku*“). Zároveň niet pochyb o tom, že referencie na spojenie muža a ženy v jednom tele odkazujú na dovoľnosť sexuálnych vzťahov medzi manželmi, okrem toho nasledujúca stať „*Adam a Eva boli nahí a nehanbili sa jeden pred druhým*“, symbolicky demonštruje otvorenosť a intímnu blízkosť medzi manželmi vo všeobecnosti. Manželstvo sa však neobmedzuje len na prenos života pomocou pohlavnej lásky, ale zároveň si manželia majú poskytovať vzájomnú pomoc („*urobím mu pomoc*“).¹² Hoci v kontexte knihy Genezis je manželstvo vnímané ako jedinečný zväzok medzi mužom a ženou, konkrétne texty sa ešte nevyhŕňujú voči monogamii/polygamii manželstva.¹³

Tento inštitút sa tak stal súčasťou Stvorenia a zároveň získal svoje miesto v Božom pláne a v dejinách spásy.¹⁴ Preto nie je prejavom pádu do hriechu, manželstvo vystupuje v teológii jednoznačne ako pozitívny inštitút.¹⁵ Napokon vo Svätom písme v neskoršej

⁹ TRETERA, Jiří Rajmund – HORÁK, Záboj. *Cirkevní právo*. Praha: Leges, 2016, s. 213.

¹⁰ NEMEC, Matúš. *Základy kánonického práva*. Druhé vydanie. Bratislava: Iura edition, 2006, s. 120-122.

¹¹ Gen. 2, 24. K rôznym interpretáciám vzniku ženy pozri: NOVOTNÝ, Adolf. Manžel, manželství. In *Biblický slovník*. Praha: Kalich, 1956, s. 399. Pohlavný rozmer tohto ustanovenia vyplýva aj z textu apoštola Pavla v 1Kor 6, 13 – 17: „*Ale telo nie je na smilstvo, lež pre Pána a Pán pre telo... Alebo neviete, že ten, kto sa spája s neviestkou, je s ňou jedno telo? Veď sa hovorí: Budú dvaja v jednom tele.*“ Pozri: DUPLACY, Jean a kolektív (eds.). *Slovník biblické teologie*. Přeložil P. Kolář. Řím: Křesťanská akademie, 1991, s. 5.

¹² TONDRA, František. *Morálna teológia – II. časť: prikázania*. Spišské Podhradie: Kňazský seminár Jána Vojtašáka, 1996, s. 122.

¹³ Pozri: KAŠNÝ, Jiří. *Právo v hebrejské Bibli*. Praha: Vyšehrad, 2017, s. 153.

¹⁴ Tento aspekt je obzvlášť citeľný v textoch knihy Genezis o rodine Abraháma, Izáka a Jáka.

¹⁵ MATTISON, William. Marriage. In FERGUSSON, David a kolektív (eds.). *The Cambridge Dictionary of Christian Theology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 300-301.

kresťanskej literatúre sa používa ako mystická metafora na charakteristiku vzťahu medzi Bohom a Božím ľudom,¹⁶ častokrát aj medzi Kristom ako Ženíchom a Cirkvou ako jeho nevestou.¹⁷

V spore o nerozlučiteľnosti manželstva s farizejmi Pán Ježiš zopakoval ustanovenia knihy Genezis, pričom dodal: „*preto muž opustí otca i matku a pripúta sa k svojej manželke a budú dvaja v jednom tele... A tak už nie sú dvaja, ale jedno telo. Čo teda Boh spojil, nech človek nerozlučuje.*“¹⁸ Na tieto slová ďalej nadviazal apoštol Pavol v liste Efezanom, keď hovorí: „*preto muž zanechá otca i matku a pripúta sa k svojej manželke a budú dva v jednom tele. Toto tajomstvo je veľké (gréc. *hagia mysteria*) – v texte Vulgáty sa na tomto mieste objavuje slovo „sacramentum“ – : ja hovorím o Kristovi a Cirkvi. Ale aj vy, každý jeden nech miluje svoju manželku ako seba...*“¹⁹ Na tomto základe bolo manželstvo zaradené medzi jednu zo siedmich hlavných sviatostí v katolíckej a pravoslávnej tradícii.

V kresťanskej tradícii je síce manželstvo plne tolerované, ba vítané, je uznané ako náboženská sviatosť, ale vyšším cieľom každého kresťana by mal byť **celibát ako výsledok mravnej zdržanlivosti**. Sám Pán Ježiš žil v celibáte.²⁰ Apoštol Pavol sa tejto téme venoval v Prvom liste Korinťanom: „*dobré je, keď sa muž nedotýka ženy... slobodným a vdovám hovorím: dobré je pre nich, ak zostanú tak, ako ja. Ale ak sa nevedia zdržať, nech vstúpia do manželstva. Lebo je lepšie vstúpiť do manželstva ako horieť.*“²¹ Nepodstatnosť manželstva pri napredovaní v kresťanskej viere napokon zdôraznil sám Kristus, keď povedal: „*Kto miluje otca alebo matku viac ako mňa, nie je ma hoden. A kto miluje syna alebo dcéru viac ako mňa, nie je ma hoden.*“²² To znamená, že akákoľvek láska k človeku môže plynúť len prostredníctvom lásky k Bohu. Je preto nežiaduce milovať akéhokoľvek blízkeho človeka viac ako Boha. Životu mimo manželstva možno pripísať už od prvopočiatkov kresťanského spoločenstva mimoriadny význam, keď tieto osoby poskytovali najmä sociálnu starostlivosť.²³

Ideálu bezženstva sa v našich dejinách držal napr. sv. Cyril (predtým Konštantín). V siedmich rokoch sa mu údajne prisnil sen: „*Stratég zhromaždil všetky devy nášho mesta a povedal mi: Vyber si z nich, ktorú chceš za ženu a pomocnicu sebe rovnú. Ja, keď som si všetky popozeral a obhliadol, videl som jednu zo všetkých najkrajšiu, so žiarivou tvárou... Nazývala sa Sofia,*

¹⁶ Oz 3, 1: „*Pán mi znovu riekol: chod' a miluj ženu, ktorá má milenca a cudzoloží, ako Pán miluje synov Izraela...*“ Podobne Iz. 54, 5: „*Bo manželom Ti bude stvoriteľ, Pán zástupov je jeho meno...*“ Pozri aj Iz. 61, 10; Jer. 2, 2.

¹⁷ Napríklad Zjv 19, 7: „*...lebo nadišla Baránkova svadba a jeho nevesta sa pripravila.*“ Podobne Zjv 21, 3: „*sväté mesto, nový Jeruzalem, vystrojené ako nevesta, ozdobená pre svojho ženicha.*“ V neposlednom rade nezabudnime ani na podobenstvo o desiatich pannách, ktoré čakajú na ženicha (Mt 25, 1).

¹⁸ Mt 19, 6: „*.... Povedali mu: Prečo potom Mojžiš rozkázal dať priepustný list a prepustiť? Odpovedal im: Mojžiš vám pre tvrdosť Vášho srdca dovoľil prepustiť Vaše manželky, ale od počiatku to tak nebolo A hovorím vám: každý, kto prepustí svoju manželku pre iné ako pre smilstvo a vezme si inú, cudzoloží.*“ (porovnaj Dt 24, 1, porovnaj tiež zmienku v Mk 10, 1 – 6). Ide o typický príklad tzv. primerania sa k hriechnemu svetu, keď dokonalý Boh kalibruje svoje zákony vzhľadom na krehkosť a obmedzenosť ľudského pokolenia. Preto môžeme rozlišovať medzi nezvratnou Božou vôľou (*voluntas Dei propria*) a Božou vôľou, ktorá je prispôbená vo vzťahu k človeku (*voluntas Dei aliena*). Pozri: HAENCHEN, Ernst. *Der Weg Jesu: Eine Erklärung des Markus-Evangeliums un der kanonischen Parallelen*. 2. Auflage. Berlin: Walter de Gruyter, 1968, s. 336-338.

¹⁹ Ef 5, 32.

²⁰ COON, Lynda. *Sacred Fictions: Holy Women and Hagiography in late Antiquity*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1997, s. 64-67.

²¹ 1Kor 7, 8. Je to aj odkaz na Ježišovu výzvu k dobrovoľnej zdržanlivosti v Mt 19, 11. Pozri: SCHNELLE, Udo. *Paulus: Leben und Denken*. 2. Auflage. Berlin: Walter de Gruyter, 2014, s. 217. Pavol si uvedomuje, že jednotlivým veriacim boli dané rôzne dary a rôzna viera. Preto sa snaží nájsť vhodné riešenia pre každého veriaceho.

²² Mt 10, 37. Podobne Lk 14, 26: „*Ak niekto prichádza ku mne a nemá v nenávisti svojho otca, matku, ženu, deti, bratov, sestry, ba aj svoj život, nemôže byť mojím učeníkom...*“

²³ GÜNTHER, Anselm. *Morálna teológia 1: Všeobecná morálna teológia*. Rím: Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1988, s. 106.

*teda Múdrost'. Tú som si vybral. Keď počuli rodičia tieto jeho slová, povedali mu: ... Riekni Múdrosti: Sestrou mi buď a učíš mi známou rozumnosť. Lebo múdrosť žiari viac ako slnko.*²⁴ V Byzantskej ríši ostala pannou, resp. neskôr vdovou aj sv. Olympia, ktorej cisár Theodosius Veľký nechal skonfiškovať majetok, keď odmietla jeho príkaz, aby znovu uzavrela manželstvo.²⁵ Rovnako často sa stávalo, že muži žijúci v manželstve sa zaviazali, že budú dodržiavať mravnú čistotu. Takým príkladom bol (opäť) v našich dejinách sv. Imrich, syn legendárneho kráľa sv. Štefana.²⁶

Určitá miera sexuálnej zdržanlivosti bola pôvodne predpísaná aj samotným manželom. Podľa vzoru starozákonného manželstva Tobiáša a Sára sa mali manželka niekoľko dní po sobáši zdržať pohlavného spojenia, najmä prvá noc by sa mala vyhradiť spoločnej modlitbe.²⁷ Z uvedenej požiadavky bola prijatá výnimka, ktorá sa zapísala do dejín ako notoricky známe **právo prvej noci** (*ius primae noctis*). Na tomto základe mohli manželka za symbolické výkupné konzumovať manželstvo už prvú noc po sobáši. Samozrejme, právo prvej noci bolo od čias európskeho stredoveku²⁸ prepletené s rôznymi mýtmi, podľa ktorých prináležalo miestnemu zemepánovi alebo dokonca kňazom.²⁹ Podobné nepodložené povesti sa šírili najmä v 17. storočí, obzvlášť v Británii sa rozšírila legenda, že zákon, priznávajúci zemepánovi právo „prvej noci“ s každou nevestou, prenechal rímsky cisár Augustus ako výsadu mýtickému škótskemu kráľovi Evenovi III. (12 – 5 p. n. l.).³⁰

Hoci inštitút manželstva predstavuje Bohom posvätený zväzok, sviatosť, treba však pripomenúť, že z eschatologického hľadiska nepresahuje náš pozemský život.³¹ To, že manželka nie sú po smrti nerozlučne spojené, vyplýva z výroku Pána Ježiša v spore so saducejmi: „*lebo keď ľudia vstanú z mŕtvych, už sa neženia, ani nevydávajú, ale sú ako anjeli v nebi.*“³² V katolíckej tradícii navyše manželstvo nie je vnímané ako príkaz, aj keď iné náboženstvá (napr. židovstvo) môžu predpisovať uzavretie manželstva ako náboženskú povinnosť.³³ Ako sme preukázali, je vnímané skôr ako niečo, čo treba tolerovať.

²⁴ Život Konštantína 3, 2 – 8. Citované podľa edície: RATKOŠ, Peter (ed.). *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 222-223.

²⁵ VONDRUŠKA, Isidor. *Životopisy svätých v poradi dejín cirkevných*. Časť druhá. Praha: L. Kuncíř, 1931, s. 110. Sv. Olympii venoval odkaz vo svojom diele aj Gregor Naziansky. Pozri: WHITBY, Mary. „Sugaring the Pill“: Gregory of Nazianus' Advice to Olympias (Carm. 2, 2, 6). In *Ramus: Critical Studies in Greek and Roman Literature*, 2008, roč. 37, č. 1-2, s. 79-98.

²⁶ LYSÝ, Miroslav. „Napokon aj tí, čo majú ženy, nech sú, akoby nemali“: Inštitút manželstva vo vrstvách stredovekých noriem. In *Reflexie dejín v práve: venované 70. narodeninám prof. Jozefa Beňu*. Bratislava: Právnická fakulta UK, 2019, s. 25 a nasl.

²⁷ Tob. 8.

²⁸ O tom, či právo prvej noci bolo známe už v staroveku, napr. v Babylone pozri: SODEN, Wolfram. Gab es in Babylonien die Inanspruchnahme des ius primae noctis? In *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*, 1981, roč. 71, s. 103 – 106.

²⁹ WETTLAUFER, Jörg. *Das Herrenrecht der ersten Nacht: Hochzeit, Herrschaft und Heiratszins im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main: Campus Verlag, 1999, 430 s.

³⁰ SCHMIDT, Karl. *Jus primae noctis: Eine geschichtliche Untersuchung*. Freiburg im Breisgau: Herder'sche Verlagsbuchhandlung, 1881, s. 3.

³¹ Autor konzultoval správnosť týchto východísk z hľadiska katolíckej teológie s mons. prof. ThDr. ICLic. PaedDr. Jánom Dudom, PhD. Dodávame, že hoci manželské puto naozaj končí v zmysle uvedeného smrťou, nevylučuje sa možnosť stretnúť sa v raji s blízkymi, rovnako sa je možné za to modliť.

³² Mk 12, 25. Ide o otázku, komu bude pri vzkriesení patriť viackrát vydatá žena. Pozri parafrázu v Lk 14, 27, rovnako v Mt 22, 23 – 30. Napríklad sv. Hilarius z Poitiers vykladá túto stať v iných súvislostiach: „*Keďže autorita Svätého písma a Božej moci ukazuje, že ženy budú ako anjeli, je vhodné, tak, ako sa autorita Svätého písma zaoberá anjeli, aby sme si aj my udržiavali nádej, že ženy môžu byť vzkriesené.*“ Ev. Matthaei 19, 2. Pozri: HILARY OF POITIERS. *Commentary on Matthew*. Translated by D. Williams. Washington: The Catholic University of America, 2012, s. 201.

³³ Porovnaj: NOSEK, Bedřich – DAMOHORSKÁ, Pavla. *Židovské tradice a zvyky*. Praha: Karolinum, 2016, s. 83.

Z hľadiska normatívnej úpravy kánonického práva sme už zdôraznili, že CIC 1917 sa podľa vzoru viacerých občianskych zákonníkov z druhej polovice 19. storočia vyhol zakotveniu definície manželstva. Dokonca nerecipoval ani také známe vymedzenia manželstva, ktoré pochádzali z prameňov rímskeho práva (napr. Mod. D. 23, 3, 1, prípadne Iust. Inst. 1, 9, 1), hoci v kánonickoprávnej literatúre sa na nich vyskytovali odkazy celkom frekventovane. Ich povahu sa však tvorca CIC 1917 rozhodol vnímať skôr v etickom, než právnom rozmere,³⁴ čo je vskutku aj pre nás racionálne a nasledovaniahodné stanovisko. Hoci kodifikácia kánonického práva manželstvo nedefinovala, kán. 1012 § 1 CIC 1917 ustanovil:

„Kristus Pán povýšil samotnú **manželskú zmluvu** (*contractum matrimoniale*) medzi pokrstenými do hodnosti sviatosti.“

Podľa kán. 1012 § 2 CIC 1917 navyše nemôže medzi pokrstenými existovať manželská zmluva, ktorá by nebola sviatosťou. Z hľadiska zvolenej terminológie CIC 1917 používal zmiešané výrazové prostriedky, keď na jednej strane vníma manželstvo ako zmluvu medzi mužom a ženou, no zároveň ide o sviatosť medzi Bohom a ľuďmi. Mierne modifikovaný pohľad na inštitút manželstva priniesol Druhý Vatikánsky koncil.³⁵ Tieto filozofické impulzy boli následne pretavené do CIC 1983, kde sa v kán. 1055 CIC 1983 za manželstvo považuje:

„§ 1. **Manželskú zmluvu**, ktorou muž a žena vytvárajú medzi sebou **spoločenstvo celého života**, zamerané svojou prirodzenou povahou na dobro manželov a na plodenie a výchovu detí, povýšil Kristus Pán medzi pokrstenými na **hodnosť sviatosti**. § 2. Preto medzi pokrstenými nemôže jestvovať platná **manželská zmluva** bez toho, aby zároveň nebola sviatosťou.“

Na tomto mieste by sme upozornili na skutočnosť, že v latinskom texte CIC 1983 sa stretávame so spojením „*matrimoniale foedus*“, až následne v § 2 sa cirkevný zákonodarca vrátil k použitiu pojmu „*matrimonialis contractus*“.³⁶ Ide o závažnú chybu slovenského prekladu. V kán. 1055 § 1 CIC 1983 by preto mal byť použitý výraz „zväzok“ alebo „spojenie“ (*foedus*). Z toho vyplýva, že aj samotná Katolícka cirkev prešla od vnímania manželskej zmluvy používaníu k zjednodušenému pojmovému inštrumentáriu, pričom manželstvo definovala ako „zväzok“.

2. MANŽELSTVO AKO ZMLUVA

Náboženské katolícke kruhy pokladali problematiku manželstva za rýdzo cirkevnú záležitosť celé storočia. V období osvietených absolútnych monarchií sa však stretávame so snahou štátu preniknúť do oblasti rodinnej a manželskej legislatívy.³⁷ V druhej polovici 18. storočia tak dochádza k postupnému etablovaniu „štátneho manželského práva“, ktorého tvorcom už nebola cirkev, ale predovšetkým štát. Významný prielom do manželskej politiky Katolíckej cirkvi predstavovala najmä vláda Jozefa II. Habsburského (1780 – 1790) v našom geografickom priestore a Veľká francúzska revolúcia (od roku 1789). Chápanie manželstva

³⁴ HENNER, Kamil. *Základy práva kánonického*. Právo platné: sešit první a druhý. Praha: Politika, 1921, s. 209.

³⁵ DUDA, Ján. *Manželské právo katolíckej cirkvi v kontexte súčasnosti*. Praha: Leges, 2021, s. 28.

³⁶ Latinský text znie: „§ 1 **Matrimoniale foedus**, quo vir et mulier inter se totius vitae consortium constituunt, indole sua naturali ad bonum coniugum atque ad proles generationem et educationem ordinatum, a Christo Domino ad sacramenti dignitatem inter baptizatos evectum est. § 2. Quare inter baptizatos nequit **matrimonialis contractus** validus consistere, quin sit eo ipso sacramentum.“

³⁷ VACEK, Josef. *Právní názory církve římsko-katolické ve světle dějin*. Díl první. Brno: Právnický, 1923, s. 38.

ako občianskej zmluvy pôvodne predstavovalo akýsi protest „buržoáznej“ spoločnosti voči úplnému fóru Katolíckej cirkvi v manželských veciach.³⁸

Legendárna definícia manželstva v § 44 ABGB znela: „*Rodinné pomery sa zakladajú manželskou zmluvou. V manželskej zmluve vyhlasujú dve osoby rôzneho pohlavia zákonným spôsobom svoju vôľu žiť v nerozlučnom spoločenstve, plodiť deti, vychovávať ich a pomáhať si navzájom.*“ Na tomto základe sa prof. Krčmář pokúsil definovať manželstvo obdobne ako „*právny pomer (súbor práv a povinností), ktorý vzniká medzi dvoma osobami rôzneho pohlavia na základe uzavretia manželskej zmluvy, pričom v tejto zmluve prejavujú dve osoby rôzneho pohlavia vo forme stanovenej zákonom súhlasnú vôľu zriadiť trvalé životné spoločenstvo.*“³⁹

Už sme načrtli v úvode, že v návrhu nového Občianskeho zákonníka z roku 1937 sa počítalo s vypustením definície manželstva tak, ako ju ABGB upravovalo. Príslušná komisia dospela totiž k záveru, že zákon by vôbec nemal obsahovať definície, ak to nie je nevyhnutné, pričom predmetnú definíciu manželstva podľa § 44 ABGB označil aj tak za vecne nesprávnu.⁴⁰ Manželstvo malo byť definované čiastkovo v rámci vymedzenia vzájomných práv a povinností manželov. Najviac sa pritom k definícii blížilo ustanovenie o „manželskom zväzku“, podľa ktorého „*muž môže byť zosobášený súčasne iba s jednou ženou a žena iba s jedným mužom*“ (§ 17 prvej časti návrhu zákona). Z hľadiska manželských práv a povinností je zaujímavé, že kým kodifikačný návrh z roku 1924 ešte pracuje s ustanovením „*muž je hlava rodiny a prednosta domácnosti*“ (§ 35) v návrhu z roku 1937 sa konštatuje už iba to, že „*muž je prednosta domácnosti*“ (§ 85). V tejto súvislosti sa v Úradnom zázname o rokovaní Slovenskej komisie pre odbor súkromného práva z 24. septembra 1927 píše, že niektorí členovia komisie namietali vypustenie dikcie „*muž je hlava rodiny*“, ale Dr. Rouček údajne nekompromisne zastával motívy superrevíznej komisie.⁴¹

3. MANŽELSTVO AKO ZVÄZOK

Zákon č. 249/1949 Zb. o rodinnom práve po prvýkrát zjednotil predpisy rodinného práva na území Československa, vyčlenil oblasť rodinného práva zo všeobecného občianskeho práva, no zároveň modifikoval rodinné právo v súlade s ideologickými postulátmi, ktoré ovplyvnili aj chápanie manželstva.⁴² Základnými princípmi kódexu bola najmä sekularizácia rodinných vzťahov, zavedenie rovnoprávnosti medzi mužom a ženou, ako aj rovnoprávnosti detí, bez ohľadu na ich pôvod.⁴³ Predmetná úprava sa zriekla „buržoázneho“ poňatia manželstva v podobe zmluvného pomeru. Zákon definoval manželstvo už v preambule ako „*dobrovoľné a trvalé životné spoločenstvo muža a ženy...*“, ktoré predstavovalo základ rodiny.⁴⁴ Touto konštrukciou sa mala posilniť spoločenská rovina manželstva na úkor právneho nazerania na tento inštitút. Úlohu manželstva v spoločenských vzťahoch deklarovala aj preambula zákona o rodinnom práve, že: „*bude slúžiť záujmom jeho všetkých členov i prospechu spoločnosti.*“ Preambula patrila k nenormatívnym častiam predpisu, ktorá

³⁸ SEDLÁČEK, Jaromír. § 44 [Pojem manželství]. In ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku*. Díl první (§§ 1 – 284). Praha: V. Linhart, 1935, s. 369. SEDLÁČEK, Jaromír. *Rodinné právo*. Brno: Právník, 1934.

³⁹ KRČMÁŘ, Jan. Manželství a manželské právo. In HÁCHA, E. a kol. (eds.). *Slovník veřejného práva československého*. Svazek 2 (I – O). Brno: Polygrafia, 1932, s. 542.

⁴⁰ KAFKA, B. (ed.). *Právo rodinné: Návrh subkomitétu pro revisi občanského zákoníku*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1924, s. 60.

⁴¹ Národní archiv ČR, fond: Ministerstvo unifikací 1919 – 1938, č. 904, inv. 1123, sign. D-71-1-a, kartón 155.

⁴² GLOS, Josef et al. *Rodinné právo*. III. vydanie. Bratislava: Obzor, 1975, s. 31.

⁴³ PLANKOVÁ, Olga. Vítězný február a vývoj rodinného práva v Československu. In *Acta Iuridica Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977, s. 139.

⁴⁴ ANDRLÍK, Jan–BLAŽKE, Jaromír et al. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. Praha: Orbis, 1954, s. 28.

mala praktický vplyv na jeho interpretáciu a zároveň sa mala stať politickým „úvodom“ do zákona.⁴⁵

Dovtedajšia koncepcia manželstva ako vzájomnej zmluvy tak bola z nášho právneho poriadku definitívne odstránená. Podobná úprava zvädzala k tomu, že spoločenské ohľady sa údajne viac koncentrovali na majetkové záujmy manželov.⁴⁶ Sekundárne mala táto úprava fixovať moc muža v rodine (aj prostredníctvom faktickej majetkovej kontroly). Karol Plank o novom nazeraní na manželstvo napísal: „V buržoáznom práve sú manželstvo a rodina podriadené inštitúcii súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov... Pri uzavieraní manželstva sa uzavierajú aj osobitné zmluvy, upravujúce majetkovoprávne vzťahy medzi manželmi... Socialistická spoločnosť vidí v rodine svoju základnú bunku... preto dôraz kladie predovšetkým na úpravu osobnoprávných vzťahov...“⁴⁷

V dôsledku tohto negatívneho nazerania na „manželskú zmluvu“ mal byť inštitút manželstva „podstatne“ zmenený, akoby sa staré mechy naplnili novým vínom. Nový pomer medzi mužom a ženou mal reflektovať výlučne ich vzájomnú citovú náklonnosť, jeho uzavretie nemalo byť viac motivované majetkovými dôvodmi.⁴⁸ Pomerne radikálnou reformou – aj oproti vtedajším krajinám Západnej Európy – bolo uzákonenie rovnosti pohlaví v manželstve, napokon tento postulát bol garantovaný už v Ústave 9. mája.⁴⁹ Rovnosť pohlaví, ako aj faktická možnosť ženy zamestnať sa a nadobúdať vlastné finančné prostriedky zo mzdy, podstatne ovplyvnila emancipáciu žien v spoločnosti i v rodine.

Zákon o rodinnom práve z roku 1949 sa opäť prinavrátil k inštitútu obligatórneho civilného sobášu, pričom manželia mohli náboženské svadobné úkony realizovať zásadne až po uzavretí manželstva pred štátnym orgánom (miestnym národným výborom). Ich účasť na tomto úkone bola kvalifikovaná ako činnosť verejnej správy – išlo o výkon vrchnostenskej, mocenskej činnosti, ktorej „zdrojom bol ľud“ – čím tento úkon nadobudol mnohé rysy správneho konania (dokonca sa v tomto prípade otvorene hovorí o „*sňatkovom správnom řízení*“).⁵⁰ Čiastočne to súvisí so snahou eliminovať predchádzajúcu doktrínu manželskej zmluvy. Dokonca podľa právnej vedy snúbenci neboli viazaní súhlasným prejavom vôle navzájom, ale ich jednotlivé vyhlásenia o vstupe do manželstva mali smerovať voči štátnemu orgánu, pred ktorým sa manželstvo uzatváralo. Malo teda dôjsť k vylúčeniu vzájomnej výmeny prejavu vôle, keďže šlo len o „*súčasť kumulatívneho správneho aktu*“.⁵¹ S tým tiež súvisí požiadavka, aby sa na formu a náležitosti vyhlásenia o uzavretí manželstva nevzťahovala úprava prejavu vôle podľa Občianskeho zákonníka z roku 1950.

⁴⁵ ŠOŠKOVÁ, Ivana. *Manželstvo a manželsko-právne vzťahy vo svetle prvej kodifikácie československého rodinného práva 1949*. Banská Bystrica: Belianum, 2016, s. 56.

⁴⁶ „Na čem je založena nynější měšťácká rodina? Na kapitálu, na soukromém zisku. Plně vyvinuta existuje jedině pro buržoasii... Měšťák vidí ve své ženě pouhý výrobní nástroj.“ MARX, Karl–ENGELS, Friedrich. *Manifest komunistické strany*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 36.

⁴⁷ PLANK, Karol. *Majetkoprávne vzťahy v rodine*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1957, s. 8-9.

⁴⁸ TUREČEK, Josef. Občanský sňatek. In *Právník*, 1950, roč. 89, č. 2, s. 80.

⁴⁹ § 1 ods. 2 Ústavného zákona č. 150/1948 Zb. Ústavy Československej republiky: „Muži a ženy mají rovnaké postavenie v rodine i v spoločnosti a rovnaký prístup ku vzdelaniu, ako aj ku všetkým povolaniam, úradom a hodnostiam.“ Zároveň pozri takmer totožné znenie čl. 20 ods. 3 Ústavy ČSSR č. 100/1960 Zb.: „Muži a ženy mají rovnaké postavenie v rodine, v práci i vo verejnej činnosti.“ Týmto ustanovením sa podľa právnej vedy odstraňovali rozdiely medzi občanmi podľa fyziologických znakov Ochranu a rovnoprávnosť žien osobitne zaručoval aj čl. 27 cit. Ústavy. Pozri: ZDOBINSKÝ, Stanislav et al (eds.). *Československá ústava: Komentář*. Praha: Panorama, 1988, s. 108.

⁵⁰ TUREČEK, ref. 48, s. 78.

⁵¹ ANDRLÍK – BLAŽKE, ref. 44, s. 29.

Uvedená koncepcia uzavretia manželstva bola v súlade aj so sovietskym právom, kde bol známy úkon tzv. registrácie manželstva (do roku 1944 nebola povinnou, preto v praxi mohli vznikať tzv. faktické manželstvá).⁵² Prostredníctvom registrácie štát uznával individuálny rozmer spolužitia medzi mužom a ženou, pričom mu tým prepožičiaval spoločenský rozmer.⁵³

Aj nasledujúci zákon č. 94/1963 Zb. o rodine obsahoval definíciu manželstva v tomto duchu. Spolu s rozvinutím socializmu došlo k rozšíreniu zákonnej charakteristiky manželstva. Muž a žena jeho uzavretím „vytvárajú **harmonické, pevné a trvalé životné spoločenstvo**,“ čím boli do definície manželstva včlenené slová „*harmonické a pevné*“. Išlo zrejme o deklaráciu želaného cieľa, keďže mnohé manželstvá v praxi nemusia naplňovať túto premisu. Opustenie koncepcie manželskej zmluvy bolo vyjadrené v čl. I základných zásad zákona, ktoré deklarovali, že manželstvo „*spočíva na pevných citových vzťahov medzi mužom a ženou...*“ Týmto konštatovaním chcel zákonodarca zrejme vyjadriť, že v socialistickej spoločnosti je práve láska nielen motívom vzniku manželstva, ale aj dôvodom jeho udržiavania a tmelom.⁵⁴ Pritom „*hlavným spoločenským účelom manželstva je založenie rodiny a riadna výchova detí.*“ Aj podľa tohto právneho stavu nemá súhlasný prejav snúbencov žiadnu súvislosť s náležitosťami prejavu vôle podľa Občianskeho zákonníka. Súhlasný prejav bol súčasťou aktu, ktorý prebiehal pred miestnym národným výborom.⁵⁵

4. MANŽELSTVO DNES

Pre aktuálnu právnu úpravu bola smerodajná rekodifikácia rodinného práva, ktorej výsledok bol zhrnutý do prijatia zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine (ďalej len „ZR 2005“). Čl. 1 Základných zásad tohto právneho predpisu manželstvo definuje ako „**zväzok muža a ženy**“, pričom dodáva, že „*spoločnosť tento jedinečný zväzok všestranne chráni.*“ Prívlastkom „jediný“ sa podľa právnej vedy zákonodarca pokúsil zdôrazniť jeho význam v spoločnosti.⁵⁶ § 1 ods. 1 ZR 2005 sa k definícii manželstva opäť vracia, pričom manželstvo vníma ako „*zväzok muža a ženy, ktorý vzniká na základe ich dobrovoľného a slobodného rozhodnutia uzavrieť manželstvo.*“ Druhý odsek § 1 ZR 2005 predstavuje recepciu ustanovení predchádzajúcej právnej úpravy zo zákona č. 4/1963 Zb., pričom manželstvo chápe ako „*harmonické a trvalé životné spoločenstvo, ktoré zabezpečí riadnu výchovu detí.*“ Uvedená rodinnoprávna úprava bola následne prevzatá aj do čl. 41 ods. 1 Ústavy SR na základe ústavného zákona č. 161/2014 Z. z. ako určitý prílepok, keďže materiálne sa tento predpis venoval skôr agende súdnictva (previerke sudcov). V súlade s predchádzajúcou úpravou: „*Manželstvo je jedinečný **zväzok** medzi mužom a ženou.*“

Na tomto základe možno konštatovať, že aktuálna úprava do veľkej miery nadviazala na formulácie predchádzajúcich právnych predpisov, podľa ktorých je manželstvo „zväzok“ alebo „životné spoločenstvo“. V čase prijatia zákona o rodine (2005) zrejme prevládala názor, že predmetná úprava je zaužívaná a v zásade nie je potrebné do nej zasahovať „originálnejšími“ definíciami. Na uvedených pokusoch možno v prvom rade kritizovať očividný nedostatok systematiky, keď sa čiastkové pokusy o definíciu manželstva nachádzajú na troch rôznych miestach (Ústava SR, Základné zásady ZR 2005, § 1 ZR 2005). Vyčerpávajúcu

⁵² Povinnosť registrácie manželstiev zaviedol výnos prezídia Najvyššieho soviету ZSSR z 8. júla 1944.

⁵³ SVERDLOV, Grigorij. *Sovietske rodinné právo*. Bratislava: Právnický ústav Ministerstva spravodlivosti, 1953, s. 64.

⁵⁴ GLOS, ref. 42, s. 42.

⁵⁵ SCHILLER, Milan at al. *Zákon o rodině*. Praha: Orbis, 1964, s. 28.

⁵⁶ SVOBODA, Jaromír–FICOVÁ, Svetlana. *Zákon o rodine. Komentár*. Bratislava: Eurounion, 2005, s. 17.

definíciu manželstva by mal priniesť najmä Zákon o rodine (resp. nový občiansky zákonník) a to iba na jednom mieste. Je skôr hodnotovou otázkou, či ústavodarca bude mať vôľu zaručiť v texte Ústavy SR, že manželstvo môže byť zväzkom iba medzi mužom a ženou.

Napríklad v **českej právnej úprave** je manželstvo definované len v rámci korpusu Občianskeho zákoníka č. 89/2012 Zb. (ďalej len „NOZ“), kde § 655 NOZ ho chápe ako:

„trvalý zväzok muža a ženy, vzniknutý spôsobom, ktorý ustanoví tento zákon. Hlavným účelom manželstva je založenie rodiny, riadna výchova detí a vzájomná podpora a pomoc.“

Pozitívom tejto úpravy je podľa nášho názoru explicitná formulácia viacerých náležitostí, ktoré sú síce zrejmé, no vhodne zapadajú do definície manželstva: ide najmä o požiadavku trvalosti, vzniku len na základe zákona, ale za zvlášť podstatné pokladáme aj povýšenie vzájomnej podpory a pomoci manželov za hlavný účel manželstva spolu s plodením a výchovou detí.⁵⁷

Z komparatívneho hľadiska je však dobre predstaviteľné, aby sa v Ústave SR zachoval aj terajší stav. Stručná definícia manželstva ako zväzku muža a ženy sa nachádza v čl. 18 **Poľskej ústavy** z roku 1997 (78/1997 D. U.). Zásadný rozdiel so slovenskou koncepciou spočíva v tom, že poľský zákon o rodine a poručníctve z roku 1964 sa radí ku kódexom, ktoré manželstvo definujú len nepriamo prostredníctvom vymedzenia práv a povinností (jasnú vymedzenie teda neobsahuje). Poľskí vedci však vychádzajú z totožnej východiskovej pozície ako Slováci, keď manželstvo definujú ako „trvalé a životné spoločenstvo medzi mužom a ženou,“ ktorého zásadnými znakmi je trvalosť – aj keď nie nerozlučiteľnosť – ďalej monogamia a vzájomná rovnosť medzi manželmi.⁵⁸

Na ústavnej úrovni nachádza manželstvo svoju definíciu napr. v čl. 46 Bulharskej ústavy z 13. júla 1991 (č. 56/1991 S. G.), podľa ktorej je „dobrovoľným zväzkom muža a ženy“ s dôrazom na ústavné zakotvenie obligatórneho civilného sobáša, ktorý **v Bulharsku** pretrváva (teda, že len občianske manželstvo vyvoláva právne účinky).⁵⁹ V tejto súvislosti spomeňme podnetnú diskusiu, ktorá sa v Bulharsku viedla o kontraktuálnej povahe manželstva v súvislosti so zavedením možnosti uzavretia (pred-)manželskej zmluvy a tým aj zakotvenia zmluvného režimu usporiadania majetkových vzťahov v manželstve (Čl. 18 a nasl. Bulharského zákona o rodine) v kontexte reformy rodinného práva v roku 2009. Bolo zdôraznené, že zmluvné kontexty autonómie sa prísne vzťahujú len na majetkové pomery manželov, avšak nie na manželstvo ako také. Preto nie je zmluvou, nie je ani dvojstranným právnym úkonom, čo býva odôvodnené hlavnou funkciou manželstva v podobe založenia rodiny a plodenia detí.⁶⁰

Ak sa na tomto mieste vrátíme späť k slovenskej úprave, kontraktuálnu koncepciu manželstva kritizovala z veľmi podobných dôvodov napr. Šošková.⁶¹ Manželstvo sa podľa nej

⁵⁷ Podľa § 1 ods. 1 Druhej časti „Dulakovho“ paragrafového znenia Občianskeho zákonníka z roku 2015 je manželstvo definované ako: „trvalý zväzok muža a ženy, ktorý vznikol na základe ich slobodného rozhodnutia v zákonom predpísanej forme.“ Podľa ods. 2 je účelom manželstva „založenie rodiny, vzájomná pomoc a podpora medzi manželmi a riadna výchova detí.“ Uvedené ustanovenie sa až na drobné výnimky veľmi podobá českému NOZ. Z obsahového hľadiska je však podľa nášho názoru lepšie ako aktuálna úprava.

⁵⁸ KOSIOR, Wojciech–ŁUKASIEWICZ, Jakub. *Family Law in Poland*. Rzesów: Legal Publishing House, 2018, s. 15. Atribúty civilného a cirkevného sobáša boli upravené v súvislosti s čl. 10 Poľského konkordátu so Svätou stolicou z roku 1993.

⁵⁹ Pozri čl. 4 ods. 1 bulharského Zákona o rodine č. 47/2009 S. G. z 23. júna 2009 v znení neskorších predpisov.

⁶⁰ TODOROVA, Velina–STAVRU, Stoyan. *International Encyclopaedia of Laws - Family and Succession Law: Republic of Bulgaria*. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer International, 2019, s. 80.

⁶¹ ŠOŠKOVÁ, ref. 44, s. 46. K tomu pozri aj: ŠOŠKOVÁ, Ivana. Manželstvo ako konsenzus z aspektu práva platného na Slovensku v prvej polovici 20. storočia. In *Konsenzus v práve*. Banská Bystrica: Belianum, 2013, s. 115-125.

podstatne líši od iných právnych úkonov (predovšetkým od zmlúv) pomerne výrazným obmedzením autonómie vôle dotknutých subjektov. Aj keď výber partnera je relatívne slobodný (pokiaľ ide o dospelú osobu opačného pohlavia), spôsob vzniku a zániku manželstva podlieha kogentným požiadavkám zákona, rovnaká formálnosť je väčšinou charakteristická pre nastavenie vzťahov medzi manželmi. Preto je nevhodné hovoriť o manželstve ako o zmluve, ba takéto poňatie v istom zmysle naozaj znižuje vážnosť manželstva. Na druhej strane patrilo manželstvo vždy medzi zmluvy *sui generis*, teda podobné námietky možno vzťahovať rovnako tak na historické znenie ABGB, ako aj na kánonické právo.

Aj v **Slovenskej republike** sa dlho diskutovalo o zakotvení tzv. **manželskej zmluvy**, ktorá by z veľkej časti nahradila prekonaný inštitút bezpodielového spoluvlastníctva manželov. Napokon už dnes môžu manželia podľa § 143a Občianskeho zákonníka z roku 1964 dohodou rozšíriť alebo zúžiť určený rozsah bezpodielového spoluvlastníctva alebo vyhradiť jeho vznik ku dňu zániku manželstva.⁶² Bezpodielové spoluvlastníctvo manželov sa nepovažuje za všeobecný majetkový režim, ale len za špecifický režim spoluvlastníctva, ktoré nie je podielové.⁶³ Koncept manželskej zmluvy by sa pritom týkal len majetkových (nie osobných) manželských vzťahov. V rámci rekodifikácie súkromného práva bolo uvedené riešenie prijaté do Legislatívneho zámeru Občianskeho zákonníka z roku 2009.⁶⁴ Tento koncept ďalej reflektovalo aj tzv. Dulakovo paragrafové znenie z roku 2015 (v §§ 32 a nasl. druhej časti), podľa ktorého „*manželia môžu počas trvania manželstva uzatvoriť alebo zmeniť zmluvu o majetkovom usporiadaní*“. V prípade záujmu by ju mohli uzatvoriť aj snúbenci pred uzavretím manželstva. Je vcelku paradoxné, že dnes prejavuje najväčší odpor proti zakotveniu tzv. predmanželskej zmluvy do občianskoprávnej úpravy Katolícka cirkev. Hoci juristicky by jej táto koncepcia nemala prekážať, zo sociologického hľadiska sa cirkev obáva, že by tým došlo k posilneniu rozvodovej mentality slovenského obyvateľstva.⁶⁵ Paragrafové znenie Občianskeho zákonníka z roku 2018 sa preto usilovalo vyhnúť kontroverzným otázkam z hľadiska hodnotového nastavenia spoločnosti, aby bol Občiansky zákonník prijatý čo najskôr (vyplýva zo všeobecnej časti dôvodovej správy k paragrafovému zneniu).

V **Rakúskej republike** platí dodnes § 44 ABGB v pôvodnom znení, aj keď právni vedci jasne poukazujú na prekonanie tam obsiahnutej definície manželstva. Za natoľko problémový pritom nepokladajú samotný element „zmluvy“, avšak práve úvodnú formuláciu „*rodinné vzťahy sa zakladajú manželstvom (manželskou zmluvou)*.“ Poukazujú na to, že rakúska ústava obsahuje širší koncept rodiny tým, že garantuje rovnosť detí **manželského a nemanželského** pôvodu.⁶⁶ Na tomto základe sa môžeme pýtať, či konštrukcia „rodina sa zakladá manželstvom“ vôbec zodpovedá nášmu (i rakúskemu) právnemu poriadku, keďže naznačuje, akoby tzv. nemanželské deti do rodiny nepatrili a neboli zviazané s rodičmi

⁶² Pozri bližšie: PAVELKOVÁ, Broňa. K obsahu dohôd modifikujúcich bezpodielové spoluvlastníctvo manželov. In *Justičná revue*, 2001, roč. 53, č. 8-9, s. 862-869.

⁶³ CSACH, Kristián. Kvadratura kruhu súkromného práva: Bezpodielové spoluvlastníctvo manželov a účasť na obchodnej spoločnosti. In NEVOLNÁ, Zuzana-HLUŠÁK, Milan (eds.). *Laudatio Alexandrovi Škrinárovi*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2020, s. 42. Pozri aj tam uvedenú kritiku platného stavu: „Bez zákonného zásahu – uvedomujúc si takpovediac ideologické (modernejšie povedané: hodnotové) východisko spoločného majetkového režimu manželov – práve do ustanovení Občianskeho zákonníka, nebude možné uspokojivo predvídať... rozširovanie rozsahu bezpodielového spoluvlastníctva“ (s. 69).

⁶⁴ Legislatívny zámer schválila Vláda Slovenskej republiky uznesením č. 13 na zasadnutí 14. januára 2009. Legislatívny zámer je zosobnením práce rekodifikačnej komisie pod vedením profesora Lazara.

⁶⁵ MEDELSKÁ-TKÁČOVÁ, Zuzana. Zmluvy v rodinnom práve. In TUROŠÍK, Michal a kolektív (eds.). *Rekodifikácia obligáčného práva v Slovenskej republike (IV. Banskobystrické zámocké dni)*. Banská Bystrica: Belianum, 2019, s. 236.

⁶⁶ HINTEREGGER, Monika. § 44. In FENYVES, Attila et al. *ABGB (§§ 44 bis 100)*. Wien: Verlag Österreich, 2006, s. 15.

natolko pevným putom, než deti narodené v zákonnom manželstve.⁶⁷ Ústava SR i ďalšie predpisy v tomto smere jednoznačne zabezpečujú rovnoprávne postavenie deťom pochádzajúcim z manželstva i mimo neho.⁶⁸

Inštitútu manželstva nemožno uprieť jeho jedinečnú funkciu v našej spoločnosti. Je legitímne odporúčanou a prakticky stále najčastejšou formou vzniku rodiny, aj keď opäť treba zdôrazniť, že dnes nie jedinou. Napokon nezakladá sa rodina práve počatím a pôrodom ako úkonmi, ktoré už nemusia byť vyhradené manželskému spolunažívaniu tak prísne ako v minulosti? Prečo práve manžel má privilegium byť pokladaný za blízku osobu⁶⁹ a člena rodiny ako prakticky jediná osoba, ktorá s nami nie je pokrvne príbuznená (minimálne do určitého stupňa, nezohľadňujúc inštitút švagrovstva)?

Manžel vstupoval v minulosti do rodiny na základe rôznej justifikácie. Z právneho hľadiska sa od čias stredoveku celkom jasne vyprofilovala doktrína – ovplyvnená kánonickým právom – že určitá forma príbuznosti sa zakladá pohlavným stykom, z čoho následne vyplývali aj rôzne kánonické prekážky manželstva, pokiaľ išlo o rodinu zo strany manžela.⁷⁰ To znamená, že pohlavným stykom sa bolo možné plnohodnotne „spríbuzniť“ s danou osobou, v dôsledku čoho ste prijímali za svojich jej príbuzných.⁷¹ To treba zasadiť do vtedajších reálií a to jednak pokiaľ ide o diskusiu o vzniku manželstva až v dôsledku jeho konzumácie, v druhom rade išlo o skutočnosť, že jediný legálny pohlavný styk medzi akýmikoľvek osobami bolo možné až do 19. storočia realizovať výlučne v rámci manželstva. Najmä v socialistickej literatúre sa v tomto kontexte bolo možné stretnúť s rôznymi nemiestnymi úvahami, koľko neprehľadných manželských prekážok sa medzi menej mravne zachovalými osobami postupom času muselo vyvinúť, keďže kánonická prekážka švagrovstva platila do siedmeho stupňa príbuznosti, čím poukazovali na bizarnosť podobného chápania, ktoré andnes neobstojí.⁷²

Z každodennej podstaty dobre fungujúceho manželstva jednoznačne vyplýva, že manžel/manželka si tento status zaslúži, lebo v týchto prípadoch ide o najintímnejší zväzok medzi dvoma osobami, ktoré si poskytujú vzájomnú podporu a pomoc pri výchove potomkov, ako aj v kontextoch osobného a pracovného života. To znamená, že táto výsada manžela/manželky je právne podopretá nielen citovými vzťahmi a náklonnosťou medzi nupturientmi a neskôr medzi manželmi ako konštitutívnym prvkom, ale aj nadviazaním faktických väzieb podpory a závislosti, ktoré sú v rodine typické.⁷³ V zmysle judikatúry EŠLP však treba upozorniť na to, že podobné vzťahy – aktuálne – nemusia byť čisto manželskou doménou, ale napr. môžu rovnako dobre vznikať v rámci kohabitácie česky označovanej ako „nesezdané soužití“ (sú chránené v kontexte práva na súkromný a rodinný život podľa čl. 8

⁶⁷ Je šokujúce, že v Taliansku došlo k zakotveniu práva na zákonné dedenie nemanželských detí v prípade, ak poručiteľ bol ich uznaným rodičom, až na základe reformy rodinného práva v rokoch 2012/13. Pozri: GALLMETZER, Evelyn. Auswirkungen der jüngsten Familienrechtsreform auf das italienische Erbrecht. In SCHURR, Francesco (ed.). *Festschrift für Bernhard Eccher*. Wien: Verlag Österreich, 2017, s. 367.

⁶⁸ Čl. 41 ods. 3 Ústavy SR: „Deti narodené v manželstve i mimo neho majú rovnaké práva.“

⁶⁹ Ustanovenie § 116 OZ z roku 1964.

⁷⁰ Treba upozorniť na manželskú prekážku švagrovstva (*affinitas*), ktorá mohla byť rozšírená aj na tzv. kvázi-švagrovstvo. K tomu pozri aj Lv 20,14: „Ak si niekto okrem ženy vezme aj jej matku, to je krvismilstvo, treba jeho aj ich upáliť.“

⁷¹ Upozorňujeme napr. na výrok prof. Rátha pri kodifikačných prácach na novom Občianskom zákonníku v čase prvej Československej republiky: „*copula carnalis vždy zakladá určitú formu príbuzenstva medzi mužom a ženou*.“ Národní archiv ČR, fond: Ministerstvo unifikací 1919 – 1938, č. 904, inv. 1123, sign. D-71-1-a, kartón 155, Úradný záznam z „jednání Slovenské komise pro obor soukromého práva dne 25. září 1927.“

⁷² KLABOUCH, Jiří. *Manžeství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 65-67.

⁷³ DUFALOVÁ, Lenka. Rodina. In ŠTEVČEK, Marek – GREGOR, Martin – MLKVÝ, Matej (eds.). *Lexikón dejín slovenskej súkromnoprávnej terminológie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2023, s. 185.

Dohovoru).⁷⁴ Pokiaľ ide o judikatúru ESLP treba dodať, že skoršia judikatúra jednoznačne bazíruje na princípe monogamie manželstva, ako aj na skutočnosti, že manželstvo existuje len medzi živými osobami.⁷⁵

ZÁVER

Nemožno sa vyhnúť obdivu vo vzťahu k jasnému, systematicky prepracovanému, ustálenému, slávou ožiaranému konceptu súkromného práva, ktoré sa rozvíjalo najmä v druhej polovici 19. a na začiatku 20. storočia.⁷⁶ Jeho podstatným pilierom boli iste veľké európske kodifikácie. Tomuto modelu sa však čoraz viac vzdávame, najmä v posledných desaťročiach dochádza v globálnom meradle k destabilizácii súkromného práva pod vplyvom viacerých faktorov (napr. nárastu matérie, technologickým a spoločenským zmenám).⁷⁷ Na základe vývojových zmien spoločnosti sa novým výzvam nevyhlo ani rodinné právo, keď najprv došlo k zásadným zmenám vo vzťahu medzi rodičmi a deťmi (vyjadrime posun prostým vzorcom: otcovská moc – rodičovská moc – rodičovská zodpovednosť – participačné práva dieťaťa).⁷⁸ Zdá sa, že manželské právo sa nachádza aktuálne v procese transformácie. Definícia manželstva pritom predstavuje východiskový bod k jeho ďalšiemu uchopeniu.

Z hľadiska nami načrtnutého diskurzu o povahe manželstva možno konkludovať, že konštrukcia **manželstva ako sviatosti** sa môže naďalej udržať napr. v práve Katolíckej cirkvi, či Pravoslávnej cirkvi. Z čl. 24 ods. 3 Ústavy SR vyplýva garancia cirkevnej nezávislosti a autonómie, vďaka čomu sa cirkvi a náboženské spoločnosti môžu spravovať vlastnými vnútornými predpismi.⁷⁹ Okrem iného je v dôsledku tejto požiadavky neprípustné, aby vnútorné predpisy cirkví vychádzali formou vyhlášky ministerstva kultúry takým spôsobom, ako za čias Habsburskej monarchie, keď uvedená garancia ešte nebola ustálená. Štát teda nemá právo zasahovať do sakramentálneho kánonického práva. Cirkvi a náboženské spoločnosti sú v zmysle § 5 zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine príslušným orgánom, pred ktorým možno urobiť vyhlásenie o uzavretí manželstva. Hoci túto právomoc štát iba prenáša (deleguje) na cirkvi a náboženské spoločnosti, nič nebráni ich vlastnému poňatiu manželstva v rámci náboženského obradu.

⁷⁴ Aj pápež František v exhortácii *Amoris Letitia* uvádza, že niektoré formy spolunažívania môžu uskutočňovať manželský ideál „aspoň čiastočným a analogickým spôsobom“, iné mu zásadne protirečia, Pozri: *Amoris Letitia*, čl. 292. Treba dodať, že tento pápežský dokument je pokladaný v niektorých kruhoch za ťažko interpretovateľný.

⁷⁵ K tomu pozri: SVÁK, Ján. *Ochrana ľudských práv v troch zväzkoch*. II. zväzok. Bratislava: Eurokódex, 2011, s. 590.

⁷⁶ Máme na mysli BGB, ZGB, ale aj osnovy rakúskeho občianskeho zákonníka, či CC v kontexte neskorších novelizácií v 19. storočí.

⁷⁷ ELIÁŠ, Karel. Stabilita soukromého práva a turbulence politiky. In CSACH, Kristián (ed.). *XIV. Lubyho právnické dni: Ad hoc legislatíva v súkromnom práve*. Praha: Leges, 2019, s. 36-37. Do súkromného práva pribúdajú kogentné normy, zároveň sa niekedy môžeme stretnúť s kazuisticky profilovanou normotvorbou. Ešte pesimistickejšie sa v tomto smere javí príspevok: CIRÁK, Ján. Narastanie komplexity normatívnej právnej regulácie. In TUROŠÍK, Michal (ed.). *Identifikácia únosnej miery autonómie právnych odvetví a súčasnej potreby ich synergie*. Banská Bystrica: Belianum, 2018, s. 18-19.

⁷⁸ Z literatúry napríklad: ROGALEWICZOVÁ, Romana-WESTPHALOVÁ, Lenka. Právo dieťaťa na rodinný život. In *Košické dni súkromného práva I*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2018, s. 583.

⁷⁹ V zmysle § 6 ods. 1, písm. b/ zákona č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností cirkvi a náboženské spoločnosti môžu na plnenie svojho poslania vydávať vnútorné predpisy, pokiaľ nie sú v rozpore so všeobecne záväznými právnymi predpismi. Potreba disponovať vlastnými vnútornými predpismi napokon vyplýva už zo samotnej definície cirkvi a náboženskej spoločnosti podľa § 4 cit. zákona. GYURI, Róbert. *Zákon o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností: Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2021, s. 144 a nasl.

Domnievame sa, že katolícka teológia naďalej hovorí o inštitúte manželstva primárne ako o sviatosti. Všimnime si však skutočnosť, ako v kontexte mantinelov vierouky dokáže **kánonické právo** pružne reagovať na spoločenské požiadavky. Kým v novoveku dokázalo akceptovať konštrukciu manželskej zmluvy, po Druhom Vatikánskom koncile v priebehu šesťdesiatych rokov 20. storočia kánonické právo upustilo od striktne juristických vyjadrení a dalo priestor chápaniu manželstva ako zväzku, životnému spoločenstvu, čo bolo vyjadrené aj v CIC 1983.⁸⁰

Pred nami stojí ešte otázka, či možno pokladať **manželstvo za zmluvu** podľa aktuálneho stavu občianskeho práva, eventuálne či by bola vhodná renesancia tohto náhľadu.⁸¹ V kontexte týchto úvah citlivo vnímame čiastočne opodstatnené názory – uvedené v tomto článku – ktoré by snád' aj schvaľovali zmluvu ako možnosť úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi, avšak zásadne odmietajú pripustiť, aby manželstvo bolo kvalifikované ako kontrakt v rovine osobného práva. Odôvodňujú to najmä poukazom na spoločenské ciele manželstva, k tomu prislúchajúcu kogentnú úpravu rodinnoprávnymi noriem a v konečnom dôsledku s tým súvisiace obmedzenie zmluvnej voľnosti jednotlivca.⁸² Podľa nášho názoru je však v tejto otázke podstatné iba to, či prejav vôle snúbencov smeruje voči príslušnému orgánu alebo ho snúbenci adresujú aj sebe navzájom, čím vytvárajú tzv. matrimoniálny konsenzus. Teória občianskeho práva zdôrazňuje, že správnou je prvá alternatíva, tým pádom by žiadna zmluva vzniknúť medzi manželmi nemohla.

Veľmi zaujímavý a trefný pohľad na celú problematiku predostrel v staršom diele profesor Haderka. Jeho stanovisko je natoľko pozoruhodné, že si ho dovoľujeme v úsekoch citovať: „Bylo by patrně absurdní chtít solemnízační akt posuzovat tak, že při něm si dvě osoby, totiž muž a žena, vyřizují každý cosi separátně s oddávajícím magistrátem o tom, že uzavřou spolu manželství... Jistě, role asistujícího magistráta není a nemůže být do té míry pasívní, že by jen mlčky vyposlechl průběh oddavek, jako by ho tam nebylo. Tak si nepočínala ani římskoprávní *confarreatio*... Domnívám se také, že není třeba bát se připustit, že vzájemné prohlášení snoubenců tedy tvoří konsens – a i kdyby bylo z toho vyvozováno, že každý konsens stran znamená ovšem vznik smlouvy, pak ani tím nevypouštíme do našeho socialistického rodinného práva nějakou nečistou sílu, před níž by bylo třeba volat *apage* a vymítat ji... Pojem smlouvy není poskrvněn jakýmsi pejorativním příděchem, aby jí nebylo možno na sebe brát závazky a získávat práva ve věcech nejvznešenějších...“⁸³ Uzavretie manželstva snád' predsa len možno kvalifikovať ako prejav vôle, ktorý zakladá právny úkon *sui generis*. Napriek tomu by bolo zavedenie „manželskej zmluvy“ zrejme skôr extravagantným krokom, keďže aktuálne spoločenské a politické perspektívy by neboli naklonené prechodu od zažitého termínu „zväzok“ alebo „životné spoločenstvo“. Pozornosť verejnosti sa skôr upriamuje na spojenie „muža a ženy“.

V komparatívnej teórii rodinného práva môžeme popri klasickom manželstve medzi mužom a ženou rozlišovať životné spoločenstvá párov rovnakého pohlavia (registrované partnerstvá/manželstvá), okrem toho môžu byť rodinné vzťahy kreované aj v rámci spojenia

⁸⁰ Ku stretu náboženských a právnych noriem v kontexte definície manželstva pozri: TURČAN, Martin. K uplatniteľnosti výkladových cieľov pri interpretácii náboženských noriem. In VEČEŘA, Miloš et al (eds.). *Weyrový dny právní teorie 2018*. Brno: Masarykova univerzita, 2018, s. 324 a nasl.

⁸¹ Čitateľovi si dovoľujeme odporúčať na posúdenie našu vlastnú stať, v rámci ktorej referujeme o tomto probléme iba s malými pochybami. Počas písania terajšieho príspevku sme však dospeli k záveru, že prijatie zjednodušených riešení nezodpovedá vedeckému diskurzu, ktorý je s touto otázkou spojený. GREGOR, Martin. Manželstvo. In ŠTEVČEK, Marek – GREGOR, Martin – MLKVÝ, Matej (eds.). *Lexikón dejín slovenskej súkromnoprávnej terminológie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2023, s. 252-257.

⁸² „Sloboda určovať obsah zmluvy môže byť, a v súčasnom obchode spravidla je, obmedzená, niekedy až tak, že tomu, komu je adresovaná ponuka zmluvy, zostáva len možnosť prijať ju alebo neprijať.“ KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 145 (preložené autorom z češtiny).

⁸³ HADERKA, Jiří. *Uzavírání manželství z hlediska právního*. Praha: Academia, 1977, s. 254-255.

osôb opačného alebo rovnakého pohlavia, ktoré nechcú uzavrieť manželstvo alebo iné trvalé spojenie (angl. *domestic partnership*, česky *nesezdané soužití*). **V západnej právnej vede** sa zdôrazňuje potreba neutrality jazyka pri definovaní tak citlivého inštitútu ako manželstvo.⁸⁴ Dodávame, že aj v našom prostredí je kritizovaný nedostatok rodovej neutrality – či rodovo neutrálnej terminológie – aktuálne platného Zákona o rodine.⁸⁵ Podľa niektorých návrhov by mal byť pojem manželstva opustený v prospech všeobecného konceptu „občianskeho zväzku“ (*civil union*), ktorý by sa stal dokonalo neutrálnym nielen voči pohlaviu, alebo rodu partnerov, ba dokonca aj voči počtu zúčastnených (požiadavka polygamie),⁸⁶ v neposlednom rade by bola každému zaručená sloboda dohodnúť sa na právach a povinnostiach rodinného života na základe vlastných emocionálnych preferencií a cieľov.⁸⁷ V dôsledku podobného prístupu by zanikla väčšina kogentných noriem manželského práva. Pri zvažovaní možnosti presadenia týchto radikálnych nápadov však upozorňujeme na spoločenské, príp. sociologicky zamerané obavy zástancov argumentu klzkého svahu (*Slippery Slope Argument*),⁸⁸ či zástancov rovnako založeného argumentu tzv. Overtonovho okna. Na základe načrtnutých pohnútok často dochádza k blokovaniu zmien v rodinnom práve, stigmatizácii a názorovému vyhraňovaniu, ktoré je často pre obe strany názorového spektra neproduktívne.⁸⁹

⁸⁴ Ku kritike inštitútu manželstva v aktuálnom právno-filozofickom diskurze: ŠOLTYS, Dominik. *Príručka právneho feminizmu: Pojem, charakteristika a znaky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2023, s. 56.

⁸⁵ HAMŘÍK, Martin. Transrod a občiansky zákonník ako limitujúci faktor. In BATKA, Lubomír et al (eds.). *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku: Interdisciplinárne pohľady*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 159-160.

⁸⁶ K prepojeniu legitimizovania manželstiev párov rovnakého pohlavia a polygamie pozri: GÉRYK, Jan. Právo, ideologie a globální rok 1968 jako konec jedné éry. In VEČEŘA, Miloš et al (eds.). *Weyrovy dny právní teorie 2018*. Brno: Masarykova univerzita, 2018, s. 192. K všeobecným úvahám o prípustnosti „dohodnutej“ nevery v rámci terajšej koncepcie manželstva pozri: KORNEĽ, Martin. Autonomie vôle a povinnosť manželskej vernosti. In RONOVSÁ, Kateřina et al (eds.). *Pocita prof. Janu Hurdíkovi k 70. narodeninám*. Brno: Masarykova univerzita, 2021, s. 155 a nasl.

⁸⁷ Uvedené návrhy vychádzajú z článku: MARCH, Andrew. Is There a Right to Polygamy? Marriage, Equality and Subsidizing Families in Liberal Public Justification. In BROOKS, Tom (ed.). *Law and Legal Theory*. Leiden-Boston: Brill, 2014, s. 51.

⁸⁸ Svojho času na to upozornil sudca Najvyššieho súdu USA Antonin Scalia vo svojom disente k rozhodnutiu o trestnosti homosexuálnych stykov v Texase [Lawrence v. Texas, 539 U.S. 558 (2003)].

⁸⁹ Bližšie pozri: ŠURKALA, Ján. Pár myšlienok o úlohe katolíkov v slovenskom verejnom priestore na pozadí referenda o rodine. In *O práve, cirkvi a spoločnosti (vybrané aspekty)*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, s. 11 a nasl.

Pojem nároku v súkromnom práve¹

Milan Hlušák

ÚVOD

O nároku toho bolo v našom právnom prostredí popísané už veľmi veľa. Detailne o ňom písal najmä Luby,² ale téme sa podrobnejšie venovalo aj množstvo iných (o čom bude ešte reč) a svojou kvapkou na inom mieste prispel aj autor týchto riadkov.³ Čitateľ sa preto môže oprávnené pýtať, čo môže niekoho viesť k tomu, aby si za tému konferenčného príspevku vybral pojem nároku, keď sa zdá, že o ňom už bolo napísané všetko.

Impulzom pre nasledovné úvahy boli dve skutočnosti, obe úzko súvisiace s rekodifikáciou súkromného práva. Prvou je fakt, že súčasné zákonodarstvo na opísanie tej istej situácie raz používa výraz „nárok“, inokedy zas výraz „právo“. Ukážkovým príkladom takejto terminologickej nedôslednosti je úprava likvidácie obchodných spoločností. Kým v súvislosti s likvidáciou verejnej obchodnej spoločnosti, komanditnej spoločnosti a spoločnosti s ručením obmedzením Obchodný zákonník hovorí o nároku na podiel na likvidačnom zostatku (§ 92, 104 a 153 ObZ), len o niekoľko ustanovení ďalej už v súvislosti s likvidáciou akciovej spoločnosti nehovorí o nároku, ale o práve na podiel na likvidačnom zostatku (§ 179 ods. 8 ObZ). Snáď netreba diskutovať o tom, že takáto terminologická nedôslednosť kódexom určite nesvedčí.

Druhý impulz pre napísanie tohto príspevku bola nedávna diskusia na stránkach Právneho obzoru medzi Ovečkovou⁴ na jednej strane a Števčekom so Sedlačkom⁵ na strane druhej. Táto diskusia sa týkala vymedzenia nároku v súvislosti s rekodifikáciou súkromného práva pre účely úpravy premlčania. V budúcej úprave sa totiž počíta s tým, že predmetom

Abstract:

In the article, the author deals with the concept of claim. Contrary to the prevailing opinion, he concludes that a claim cannot be identified with the enforceability of a subjective right, but with the right of one to require another to do or omit to do something. In the author's view, such a definition of claim is a kind of shorthand that describes a situation where the obligor has a real, actual obligation towards the obligee to do or omit to do something, or where the actualization of such an obligation depends solely on the obligee.

Keywords:

Claim, subjective right, enforceability, statute of limitations

Autor:

JUDr. Milan Hlušák, PhD.
Katedra občianskeho a obchodného práva,
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta
email: milan.hlusak@truni.sk

Cite:

HLUŠÁK, Milan. Pojem nároku v súkromnom práve. In *Historia et theoria iuris*, 2023, roč. 15, Supplementum, s. 40 – 50.

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia projektu APVV-20-0171 „Konkurencia nárokov z deliktov a kvázideliktov v mimozmluvných vzťahoch a na pomedzí zmluvného a vecného práva“.

² LUBY, Štefan. Občianskoprávny nárok. In *Právnické štúdie*, 1958, roč. 4, č. 1, s. 3-56, č. 2, s. 256-321.

³ HLUŠÁK, Milan. O pôvode výrazu „nárok“. In *Historia et theoria iuris*, 2022, roč. 14, č. 2, s. 47-56.

⁴ OVEČKOVÁ, Oľga. Podstata a účel inštitútu premlčania de lege lata a de lege ferenda. In *Právny obzor*, 2019, roč. 102, č. 1, s. 67-84; OVEČKOVÁ, Oľga. Ešte raz k vymedzeniu predmetu a účelu premlčania v návrhu novely Občianskeho zákonníka. In *Právny obzor*, 2019, roč. 102, č. 5, s. 435-442.

⁵ SEDLAČKO, František-ŠTEVČEK, Marek. K postate a účelu premlčania v súkromnom práve. In *Právny obzor*, 2019, roč. 102, č. 4, s. 346-365.

premlčania nebude subjektívne právo ako také, ale len nárok. V rámci tejto diskusie stál na jednej strane názor – založený na Lubyho⁶ učení –, že nárok predstavuje oprávnenie použiť prostriedky, dané príslušnými predpismi na vynútenie subjektívneho práva súdom, arbitrážou, administratívnym orgánom, resp. vlastným úkonom. Na strane druhej stál zas názor, že nárokom (aspoň na účely premlčania) je právo požadovať od dlžníka plnenie zo záväzku. Zaznel pritom aj výrok, že „*predstava o definitívnom zjednotení významu nároku v súkromnoprávnej legislatíve je, bohužiaľ, takmer s istotou nereálna*“.⁷

1 NÁROK AKO VYNÚTITEĽNOSŤ

Úvahy nad pojmom nároku začnime rozborom Lubyho záveru, že podstata nároku spočíva vo „vynútiteľnos[ti] subjektívneho práva štátnymi orgánmi, prípadne výnimočne vlastnou mocou oprávneného“.⁸ Takto chápaný nárok má podľa Lubyho dve časti: tvorí ho jednak oprávnenie vynútiť si uskutočnenie práva štátom (Luby tu hovorí o tzv. materiálnom žalobnom práve) a jednak oprávnenie vynútiť si ho bez pomoci štátu (teda napr. svojpomocou či započítaním). Sumárne sa potom dá nárok podľa Lubyho definovať ako „oprávnenie použiť prostriedky, dané príslušnými predpismi na vynútenie subjektívneho práva súdom, arbitrážou, administratívnym orgánom, resp. vlastným úkonom.“⁹ Luby zároveň trval na striktnom odlíšení nároku a subjektívneho práva: nárok chápal len ako vlastnosť (stránku), prípadne zložku subjektívneho práva, nie ako subjektívne právo samotné.¹⁰

Z Lubyho chápania nároku ako vynútiteľnosti subjektívneho práva vychádzajú aj ďalší autori. Tézu o stotožnení nároku s vynútiteľnosťou akceptuje Tröster,¹¹ i keď zdôrazňuje, že v skutočnosti nejde o vynútiteľnosť subjektívneho práva, ale o vynútiteľnosť subjektívnemu právu zodpovedajúcej právnej povinnosti. Nárok s presadením subjektívneho práva štátnou mocou spájajú aj Hunger s Prusákom¹² i Kalenská.¹³ Obdobný názor zastáva aj Ovečková, keď tvrdí, že pri nároku „ide o možnosť domáhať sa právnej ochrany realizácie subjektívneho práva“.¹⁴ Nárok spájajú s „vynútiteľnosť[ou] konkrétneho práva veriteľa, a to aj proti vôli dlžníka“ aj Sedlačko a Števček.¹⁵ Názor spájajúci nárok s vynútiteľnosťou sa dostal aj do učebných osnov a študentov práva ho učíme dodnes.¹⁶

O správnosti tohto prístupu – ktorý do hmotno- a súkromnoprávnej podstaty nároku pridáva do istej miery procesno- a verejnoprávne prvky – však možno mať v súčasnosti už určité pochybnosti. Dôvody sú dva.

V prvom rade, proti spájaniu nároku s vymáhateľnosťou práva či povinnosti prostredníctvom štátnej či vlastnej moci hrá spôsob, akým sa dnes nazerá na vzťah medzi hmotným a procesným právom. Tento príspevok nedáva priestor zaoberať sa touto otázkou

⁶ LUBY, ref. 2, s. 15.

⁷ SEDLAČKO-ŠTEVČEK, ref. 5, s. 346-365.

⁸ LUBY, ref. 2, s. 15.

⁹ Tamže, s. 15.

¹⁰ Tamže, s. 15-16.

¹¹ TRÖSTER, Petr. K pojmu „nárok“ ve vztahu k subjektivnímu právu. In *Právník*, 1970, roč. 109, č. 6, s. 468.

¹² HUNGR, Pavel – PRUSÁK, Jozef. *Objektivní a subjektivní právo. Vybrané problémy*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1983, s. 142-144.

¹³ KALENSKÁ, Marie. Prekluze a promlčení v pracovním právu. In *Právník*, 1964, roč. 103, č. 2, s. 162.

¹⁴ OVEČKOVÁ, Podstata a účel, ref. 4, s. 67-84.

¹⁵ SEDLAČKO-ŠTEVČEK, ref. 5, s. 346-365.

¹⁶ Pozri napr. DULAKOVÁ JAKÚBEKOVÁ, Denisa. In LAZAR, Ján et al. *Občianske právo hmotné 1. 2. vyd.* Bratislava : IURIS LIBRI, 2018, s. 149; FICOVÁ, Svetlana. In CIRÁK, Ján–FICOVÁ, Svetlana et al. *Občianske právo. Všeobecná časť*. Šamorín : Heuréka : 2009, s. 224; alebo PROCHÁZKA, Radoslav. In PROCHÁZKA, Radoslav–KÁČER, Marek. *Teória práva*. 2. vyd. Bratislava : C. H. Beck, 2019, s. 290.

detailne. Pre naše úvahy však postačí uviesť, že vývoj pohľadov na vzťah medzi hmotným a procesným právom sa presunul

- (1) od názoru, že procesné právo je len súčasťou práva hmotného a že materiálne žalobné právo je len vývojový aspekt subjektívneho hmotného práva (Savigny),
- (2) cez oddčlenenie procesného žalobného práva, smerujúceho voči štátu, od žalobného práva materiálneho (Windscheid),
- (3) ďalej cez postupné uvoľňovanie spojenia oboch týchto žalobných práv, najmä prostredníctvom náuky o nároku na právnu ochranu, ktorá neuznávala materiálne žalobné právo, ale len procesné, hoci naviazané na tzv. materiálnu skutkovú podstatu, a ktorá bola založená na práve na priaznivé súdne rozhodnutie, ak je táto skutková podstata naplnená (Hellwig, Wach),
- (4) až po úplné popretie záveru, že z hmotného práva vyplýva právo na priaznivé súdne rozhodnutie, a po nahradenie tohto práva (teda nároku na právnu ochranu) čisto procesným nárokom na súdnu ochranu, ktoré ani len v skrytej podobe neobsahuje žiadne hmotnoprávne prvky.¹⁷

V súčasnosti sa teda na právo na súdnu ochranu nehľadí ako na nejakú metamorfózu či súčasť hmotného subjektívneho práva. Právo na súdnu ochranu, resp. procesný nárok, má čisto procesný charakter. Právo obrátiť sa na súd a právo, aby súd žalobu prejednal v súlade so zákonnou úpravou civilného procesu, tak nie je odrazom hmotného subjektívneho práva, ale je právom voči štátu, ktoré má verejnoprávnú povahu.¹⁸ Inými slovami, zo žiadneho hmotného subjektívneho práva nevyplýva právo na súdnu ochranu, a už vôbec nie právo na priaznivé rozhodnutie, ak je ochrana dôvodná. Podatť žalobu môže totiž každý, aj ten, kto v skutočnosti žiadne právo nemá. Nemožno preto hovoriť, že žalobné právo vyplýva z hmotného subjektívneho práva. Rovnako neexistuje ani žiadne právo voči štátu či súdnictvu na to, aby bolo rozhodnutie pre žalobcu priaznivé, ak mu svedčí hmotné subjektívne právo. Výsledné súdne rozhodnutie totiž nezávisí len od hmotného práva, ale aj procesných pravidiel. Výsledok môžu značne ovplyvniť pravidlá formálnej pravdy, koncentrácie konania, znášania dôkazného bremena, využívania prostriedkov procesného útoku a obrany a pod. Existuje preto len právo, aby súd žalobu prejednal a rozhodol o nej v súlade s procesnými pravidlami. Isteže, súd je povinný aplikovať hmotné právo a aplikovať ho správne, avšak len na skutkový stav zistený v súlade s procesnoprávnymi normami.

Na tomto závere – že z hmotného subjektívneho práva nevyplýva žiadne právo na súdnu ochranu – nič nemení ani skutočnosť, že norma, podľa ktorej má každý právo domáhať sa ochrany subjektívnych práv na súde (§ 4 OZ), ako aj normy, podľa ktorých nemožno niektoré subjektívne práva vymáhať (§ 54a a § 845 OZ), resp. priznať (§ 100 ods. 1 OZ), sú obsiahnuté v predpisoch hmotného práva. Ako trefne uvádza Macur, „[p]ovaha ustanovení o právu na súdnu ochranu je totiž určovaná jeho obsahom, nikoliv jeho formálnym umiestnením. Legislatívni technika zejména v souvislosti s velkými hmotněprávními kodexy vyžaduje určitou komplexnost, spočívající v tom, že obsáhlá materiální právní úprava bezprostředně obsahuje i základní stručné poučení o tom, jak a před kterými orgány lze dosáhnout ochrany kodifikovaných materiálních práv. Toto poučení, zahrnuté do hmotněprávního předpisu, vyjadřuje určitou souvislost a návaznost hmotného a procesního práva, aniž by jakkoli popíralo nebo zastíralo jejich základní diferenciaci“.¹⁹

¹⁷ K vývoju a podstate jednotlivých názorov pozri: MACUR, Josef. *Právo procesní a právo hmotné*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 1993; a vo vzťahu k žalobnému právu STEINER, Vilém. *Základní otázky občanského práva procesního*. Praha : Academia, 1981.

¹⁸ Pozri MACUR, ref. 17, s. 49.

¹⁹ Tamže, s. 49-50.

Možnosť či právo vynútiť si splnenie dlhu prostredníctvom štátnej moci teda nie je vlastnosťou, stránkou či zložkou subjektívneho práva. Z tohto pohľadu je každé subjektívne právo rovnaké: zhmotňuje sa v určitom výhodnom právnom postavení jeho nositeľa, ktorému koreluje určité obmedzenie iných. Táto podmienka nie je pri vynútiteľnosti splnená, pretože právu na súdnu ochranu nekoreluje žiadne obmedzenie povinného. Nedá sa ani tvrdiť, že je tu nejaká osobitná povinnosť voči nositeľovi subjektívneho práva strpieť exekúciu, resp. podriaďiť sa rozsudku. Tieto povinnosti sú totiž dôsledkom postavenia súdnej moci, nie konzekvenciou alebo súčasťou hmotného subjektívneho práva. Rovnaké závery platia aj vo vzťahu k novej svojpomoci. Právo započítať pohľadávku či za splnenia podmienok podľa § 6 OZ svojpomocne odňať neoprávnene zadržávanú vec nie je dôsledkom nejakej vlastnosti subjektívneho práva, ale toho, že objektívne právo poskytuje nositeľovi subjektívneho práva oprávnenie takéto úkony vykonať.

Zo všetkého, čo bolo doteraz povedané, plynie, že za súčasného prístupu ku vzťahu medzi hmotným a procesným právom sa už ako neaktuálny javí záver, že zložkou hmotného subjektívneho práva je (resp. môže byť) aj osobitné „oprávnenie použiť prostriedky dané príslušnými predpismi na vynútenie subjektívneho práva súdom, arbitrážou, administratívnym orgánom, resp. vlastným úkonom“ a že vynútiteľnosť je vlastnosťou hmotného subjektívneho práva. Pravda, tento názor mohol mať v určitom čase svoje opodstatnenie. Nárok ako pojem sa v minulosti bytostne spájal s možnosťou vynútiť si právo súdnou mocou, bol akousi náhradou za rímsku *actionem*. Po úplnom oddelení práva procesného od práva hmotného však už takéto chápanie nároku stratilo svoje opodstatnenie.

Druhým, a nemenej zásadným dôvodom, ktorý bráni stotožňovať nárok s vynútiteľnosťou, je nedôslednosť tohto názoru. O nároku sa totiž tvrdí, že zaniká v dôsledku premlčania. Ak však nárok, a teda vynútiteľnosť subjektívneho práva, resp. jemu zodpovedajúcej právnej povinnosti, naozaj v takomto prípade zanikne, ako je potom možné, že sa premlčaná pohľadávka dá aj naďalej započítať, i keď len za podmienky, že v čase stretu pohľadávok premlčanou ešte nebola (R 156/1953 obč., R 69/1972 obč., § 358 ObZ)? Rovnako, ak vynútiteľnosť subjektívneho práva v dôsledku premlčania zaniká, prečo potom môže veriteľ aj naďalej vymôcť uspokojenie svojho subjektívneho práva od ručiteľa či záložcu (§ 151j ods. 2 OZ, § 310 ObZ), prípadne za pomoci zádržného práva, ktoré tiež zrejme v dôsledku premlčania nezaniká (arg. *ex silencio* § 151v OZ)? Vo všetkých týchto prípadoch napriek premlčaniu stále existuje možnosť, aby oprávnený dosiahol efektívne uspokojenie svojho subjektívneho práva aj proti vôli povinného. Taktiež nemožno opomínať, že premlčanú pohľadávku možno stále použiť ako obranu proti vzájomnému právu, teda ako dôvod odopretia plnenia (§ 560 OZ).²⁰ Nezdá sa byť preto korektné hovoriť o nároku ako o vynútiteľnosti, keď po jeho zániku v dôsledku premlčania sa dá subjektívne právo efektívne vynútiť aj naďalej. Iste, subjektívne právo, ktorého premlčanie dlžník namietol, nemožno vynútiť štátnou mocou. No ak sa stále dá vynútiť inak, potom o zániku vynútiteľnosti nemôže byť reč. Nedá sa preto s úspechom tvrdiť, že nárok spočíva vo vynútiteľnosti subjektívneho práva a že zaniká v dôsledku premlčania, ak aj po premlčaní existujú možnosti, ako si uspokojenie tohto subjektívneho práva vynútiť.

Túto nedôslednosť možno riešiť dvomi spôsobmi. Po prvé, môžeme akceptovať záver, že nárok skutočne zaniká v dôsledku premlčania. V takom prípade ale súčasne musíme odmietnuť názor, že nárok spočíva vo vynútiteľnosti práva. Alebo, po druhé, môžeme akceptovať záver, že nárok naozaj spočíva vo vynútiteľnosti práva, no potom musíme odmietnuť tvrdenie, že nárok zaniká v dôsledku premlčania.

²⁰ Porovnaj: HLUŠÁK, Milan. O zmysle premlčania v civilnom práve. In *Súkromné právo*, 2019, roč. 5, č. 2, s. 69-70.

Zdá sa, že spôsobu, akým narábame s výrazom „nárok“, lepšie zodpovedá prvá alternatíva. Totižto ak márne uplynie premlčacia lehota, resp. ak povinný vznesie námietku premlčania, tak tvrdenie, že oprávnený má voči povinnému stále nárok, pôsobí akosi neprirodzene, ak zároveň tvrdíme, že povinný nemusí oprávnenému nič plniť. A to v konzekvencii znamená, že treba odmietnuť záver, že nárok, resp. jeho podstata spočíva vo vynútiteľnosti práva.

2 NÁROK AKO PRÁVO POŽADOVAŤ

Že podstatu nároku nemožno hľadať vo vzťahu k štátu a vo vynútiteľnosti je, samozrejme, len východiskom, ktoré nás zákonite privádza k otázke, čo by sme mali pod nárokom rozumieť, ak pod ním nemôžeme rozumieť vynútiteľnosť subjektívneho práva.

Vzhľadom na absenciu jasných zákonných indícií treba odpoveď hľadať v spôsobe, akým výraz „nárok“ bežne používame. V tomto smere sa nedá prehliadnuť, že ak povieme, že voči niekomu máme nejaký nárok, myslíme tým, že niekto má voči nám povinnosť splniť to, na čo máme nárok. A naopak, ak tvrdíme, že voči nám niekto žiadny nárok nemá, myslíme tým jednoducho to, že nie sme voči nemu povinní nič urobiť. Inými slovami, ak A má nárok voči B, potom B má povinnosť voči A; a ak A nemá voči B nárok, potom B nemá voči A žiadnu povinnosť. Nárok je teda určitou koreláciou povinnosti, ktorú má povinný voči tomu, kto má nárok.

Pravda, ak sa s týmto názorom stotožníme, potom musíme ako jeho logický dôsledok zároveň akceptovať záver, že zánikom nároku nevyhnutne zaniká aj samotná povinnosť, a teda že v dôsledku premlčania nezaniká len nárok, ale aj zodpovedajúca povinnosť. Ak totiž nárok považujeme za koreláciu povinnosti, potom so zánikom nároku musí zaniknúť aj povinnosť. Dá sa však takýto dôsledok – zánik povinnosti – zosúladiť so všeobecne akceptovaným názorom, že ani po zániku nároku nezaniká príslušné subjektívne právo a že práve preto jeho dodatočným uspokojením nevzniká bezdôvodné obohatenie (§ 455 ods. 1 OZ)? Inak povedané, nemala by povinnosť zaniknúť až zánikom samotného práva, nie už zánikom nároku?

Hoci by sa opak mohol zdať pravdou, v skutočnosti musí byť odpoveď na položenú otázku záporná. Subjektívne právo (chápame ako určitá základná, elementárna normatívna situácia oprávneného) totiž nie je jednoliatou kategóriou, kde musí za každých okolností platiť, že tam, kde je právo, musí byť aj povinnosť. Už pred viac než 100 rokmi základné podoby elementárneho subjektívneho práva, resp. spôsoby, akými o ňom hovoríme, veľmi výstižne opísal Hohfeld²¹ a v nadväznosti naňho aj mnohí ďalší.²² Hohfeld za základné subjektívne právo nepovažoval len súvzťažnosť, teda koreláciu nárok–povinnosť (*claim-right-duty*), ale aj korelácie výsada–absencia nároku (*privilege-no-claim-right*), právomoc–podriadenosť (*power-liability*), imunita–absencia právomoci (*immunity-disability*). Subjektívne právo preto Hohfeld vnímal nielen ako právo, resp. nárok jedného, ktorému koreluje povinnosť iného (subjektívne právo v užšom zmysle, právo *sensu stricto*), ale považoval zaň aj iné výhodné právne pozície, ktorým korelujú iné obmedzenia než len povinnosti (subjektívne práva v širšom zmysle, *sensu largo*).

²¹ HOHFELD, W. N. Some Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning. In *The Yale Law Journal*, 1913, vol. 23, č. 1, s. 16-59; alebo Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning. In *The Yale Law Journal*, 1917, vol. 26, č. 8, s. 710-770.

²² Pozri napr. ROSS, Alf. *Directives and Norms*. London: Routledge & Kegan Paul, 1968, s. 124-135; alebo ZIEMBIŃSKI, Zygmunt. *Logiczne podstawy prawnostwa*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1966, s. 106-118; alebo ŠEJVL, Michal. Subjektivní práva. In SOBEK, Tomáš et al. *Filosofie práva*. Brno: Nugis Finem Publishing, 2020, s. 306-364.

Tak napríklad podstata mocenských práv (*Beherrschungsrechte*), akým je medzi iným aj oprávnenie vlastníka s vecou nakladať, sa dá vystihnúť prostredníctvom súvzťažnosti výsada-absencia práva: vlastník má vo vzťahu k veci oproti ostatným subjektom privilegované postavenie spočívajúce v tom, že v medziach zákona môže s vecou nakladať podľa vlastného uváženia (výsada) a nik iný nemôže od neho požadovať, aby sa vo vzťahu k veci správal určitým spôsobom (absencia nároku). Toto vymedzenie zhruba zodpovedá tomu, čo nazývame „panstvo nad vecou“.²³ Aj podstata tvorivých subjektívnych práv (*facultates, Gestaltungsrechte*), teda práv spôsobiť vlastným úkonom zmenu právneho stavu, sa dá vystihnúť pomocou jednej z hohfeldovských pozícií, a to pomocou súvzťažnosti právomoc-podriadenosť. Jedna strana má totiž napr. tvorivé právo odstúpiť od zmluvy (právomoc) a odstúpením vzniknutý právny stav je pre druhú stranu záväzný (je mu podriadená). Prostredníctvom súvzťažnosti imunita-absencia právomoci zas možno vystihnúť napr. podstatu zákazu výpovede pracovného pomeru v ochrannej dobe.

Vidíme teda, že ak zanikne nárok, a tým aj jemu korelujúca povinnosť, neznamená to, že automaticky zaniknú aj iné právne pozície (zvýhodnenia), ktoré nositeľovi nároku plynú z tej istej právnej skutočnosti, z ktorej mu vyplynul aj nárok, a v ktorých sa zhmotňuje subjektívne právo (tentoraz ako zložená normatívna situácia nadradená základným súvzťažnostiam). Vezmime si pohľadávku. Pohľadávkou je právo na plnenie zo záväzku (§ 488 OZ). Podstata tohto práva na plnenie spočíva v tom, že veriteľovi právne zabezpečuje, že jeho záujem bude uspokojený, teda že získa plnenie a toto plnenie mu dlžník už nebude môcť následne vziať. Z pohľadávky preto veriteľovi vzniká nárok, ktorému koreluje dlžníková povinnosť, ako aj právo ponechať si získané plnenie, ktorému zas koreluje absencia nároku dlžníka žiadať plnenie späť (pôjde tu o hohfeldovskú súvzťažnosť výsada-absencia práva žiadať). Okrem toho, veriteľ môže mať v súvislosti s pohľadávkou aj tvorivé právo pohľadávku postúpiť inému, ktorémuto právu koreluje podriadenie dlžníka takémuto novému právnomu stavu (súvzťažnosť právomoc-podriadenie). Pohľadávka – ako právo na plnenie – je tak vlastne len právnym dôvodom, z ktorého veriteľovi vznikajú určité výhodné pozície ako subjektívne práva v zmysle uvedených súvzťažností. Zánikom nároku preto pohľadávka ako nadradená normatívna situácia nezaniká, keďže nárok je len oprávnením z pohľadávky vyplývajúcim, ale nie jej imanentnou súčasťou, bez ktorej by pohľadávka nemohla existovať. Aj po zániku nároku totiž stále môže vzniknúť súvzťažnosť výsada-absencia nároku, pretože môže dôjsť k plneniu zo strany dlžníka, pričom toto plnenie bude stále plnením po práve, teda plnením na základe právneho dôvodu. Pohľadávka preto nie je nárokom a v nároku sa ani nevyčerpáva.²⁴

Práve povedané znamená, že subjektívneho právo v zmysle zloženej normatívnej situácie môže existovať aj po tom, čo zanikla základná súvzťažnosť nárok-povinnosť. Toto právo síce už oprávnenému nemusí zabezpečiť, že jeho záujem bude uspokojený, no môže mu zabezpečiť to, že ak jeho záujem bude nakoniec predsa len uspokojený, nebude musieť dobrovoľne poskytnuté plnenie vrátiť a toto dobrovoľné plnenie sa nebude považovať za

²³ Pri vecných či osobnostných právach teda nejde o súvzťažnosť právo požadovať-povinnosť, pretože nositeľ vecného či osobnostného práva nemá voči iným osobám, ktoré nijako do jeho práva nezasahujú ani ho neohrozujú, žiadne oprávnenie žiadať, aby sa nejakým spôsobom správali; ostatné osoby preto voči nositeľovi práva nemajú žiadnu klasickú povinnosť správať sa určitým spôsobom, ktorú by on od nich mohol vymáhať. Porovnaj KNAPPOVÁ, M. *Povinnosť a zodpovednosť v občanském právu*. Praha : Academia, 1968, s. 60.

²⁴ Ako vidieť, subjektívne právo možno chápať jednak ako základnú, bazálnu, elementárnu normatívnu súvzťažnosť (ktorá už nepozostáva zo žiadnej inej pozície), jednak ako zloženú normatívnu situáciu, ktorá je dôvodom vzniku základných súvzťažností. Otázka, do akej miery je takéto rozlišovanie opodstatnené, však presahuje hranice tohto príspevku.

darovanie, teda za plnenie *ex causa donandi*. Chápať nárok ako korelát povinnosti preto nepodkopáva podstatu subjektívneho práva v zmysle zloženej normatívnej situácie. Subjektívnemu právu nemusí vždy nevyhnutne korelovať povinnosť; môže mu korelovať aj iná obmedzujúca pozícia druhej strany. Prístupu nového českého Občianskeho zákonníka (§ 609) – podľa ktorého premlčaním práva zaniká práve povinnosť dlžníka („Nebylo-li právo vykonáno v promlčecí lhůtě, promlčí se a dlužník není povinen plnit.“) – nie je preto čo vytknúť a bez rizík ho možno vykladať doslovne, nielen obrazne, ako sa to niekedy tvrdí.²⁵

Zdá sa teda, že nárok je určitou bazálnou, základnou normatívnou pozíciou oprávneného, ktorej koreluje povinnosť iného voči oprávnenému. Oprávnený má nárok vtedy, ak povinný má povinnosť sa nejako správať, pričom túto povinnosť má práve voči oprávnenému.²⁶ Aby však nedošlo k nedorozumeniu: nejde tu o povinnosť *správať sa* voči oprávnenému, ale o *povinnosť voči* oprávnenému správať sa nejakým spôsobom. To, že ide o *povinnosť voči* oprávnenému, je pritom zásadné. Pri nároku ide totiž nielen o to, že povinný má nejakú povinnosť, ale aj o to, že táto povinnosť (nie nevyhnutne aj jej plnenie) nejako smeruje voči oprávnenému, plní sa na „jeho účet“, teda že povinný plní svoju povinnosť preto, lebo je na to povinný voči oprávnenému, nie voči inému či všeobecne. Nárok neopisuje len to, že niekto má nejakú povinnosť, ale aj to, že oprávnený, teda nositeľ nároku, môže od povinného splnenie povinnosti požadovať a povinný musí na túto žiadosť zareagovať splnením povinnosti.

A práve toto tvrdenie nás plynulo privádza k záveru, že najlepším spôsobom, akým možno opísať nárok, je chápať ho ako právo oprávneného požadovať od povinného splnenie jeho povinnosti. Presne v týchto slovách je vyjadrená tak myšlienka, že nároku oprávneného koreluje povinnosť povinného, ako aj myšlienka, že povinnosť povinného je povinnosťou, ktorú má povinný práve voči oprávnenému.

V rovnakom význame sa pojem nároku vymedzuje napríklad aj v Nemecku (*Anspruch*) – kde priamo § 194 BGB uvádza, že nárokom je právo požadovať od iného, aby niečo konal alebo opomenul („*Das Recht, von einem anderen ein Tun oder Unterlassen zu verlangen*“).²⁷ Obdobne sa nárok (*roszczenie*) chápe aj v Poľsku, keďže sa vníma ako odvodenina normatívnej situácie, v ktorej má určitá osoba vzhľadom na oprávneného povinnosť správať sa určitým spôsobom.²⁸ Zdá sa nám, že práve takto by sa mal nárok vnímať aj u nás. Koniec-koncov, sám Občiansky zákonník toto vnímanie nároku do istej miery nepriamo potvrdzuje v § 494, v ktorom spomína práve právo požadovať.

Pravda, niekto by mohol namietat, že vymedzovať nárok ako právo požadovať nemá žiadnu normatívnu hodnotu: fakticky požadovať niečo od iných predsa môže každý z nás, nepotrebujeme na to nejaké osobitné *právne* oprávnenie (môžeme požadovať, aby odstúpil premiér, môžeme žiadať žiakov, aby sa učili lepšie, môžeme požadovať vrátenie pôžičky, hoci už vrátená bola, atď.). Takáto námietka ale neobstojí. Právo požadovať je myšlienková skratka, ktorá má vyjadriť práve to, čo bolo uvedené: že povinný má určitú povinnosť a túto povinnosť má voči oprávnenému, teda nositeľovi nároku. Z toho potom logicky plynie, že ak oprávnený požiada povinného, aby svoju povinnosť splnil, povinný musí na túto žiadosť zareagovať, a to

²⁵ Pozri BRIM, Luboš. In LAVICKÝ, Petr et al. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 303–654)*. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2022, s. 1946-1948; alebo TÉGL, Petr–WEINHOLD, Daniel. In MELZER, Filip–TÉGL, Petr et al. *Občanský zákoník. Velký komentář. Svazek III. § 419-654*. Praha : Leges, 2014, s. 886. Pozri aj OVEČKOVÁ, Oľga. *Premĺčanie v obchodnom práve*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2015, s. 92-95.

²⁶ Obdobne SCHULEV-STEINDL, Eva. *Subjektive Rechte*. Wien : Springer, 2008, s. 54-64.

²⁷ Pozri napr. WOLF, Manfred–NEUNER, Jörg. *Allgemeiner Teil des Bürgerliches Rechts*. 11. Auflage. München : C. H. Beck, 2016, s. 259.

²⁸ Pozri napr. MACHNIKOWSKI, Piotr. In RADWANSKI, Zbigniew (ed.). *System prawa prywatnego. Tom 5. Prawo zobowiązań – część ogólna*. 3. wydanie. Warszawa : C. H. Beck, 2020, s. 152.

splnením svojej povinnosti. Nie je preto vôbec potrebné predstavovať si pod nárokom nejaké osobitné oprávnenie konať určitým konkrétnym, vnímateľným spôsobom, teda oprávnenie vykonať určitú vnímateľnú, konkretizovanú činnosť (domáhať sa, žiadať apod.), ktorú by sme bez tohto oprávnenia vykonať nemohli. Nejde tu totiž o to, že oprávnený môže žiadať, ale predovšetkým o to, že povinný musí svoju povinnosť splniť.

Správnosť záveru, že pod nárokom možno rozumieť právo jedného požadovať od iného, aby niečo konal alebo opomenul, potvrdzuje aj to, ako sa nárok chápe v bežnej reči. Výrazy „nárok“ a „nárokovať si“ v súčasnom bežnom jazyku totiž vyjadrujú situáciu, kedy niekto vznáša, resp. môže vznášať voči inej osobe určitú požiadavku a adresát tejto požiadavky je povinný požiadavke vyhovieť. Podľa Slovníka súčasného slovenského jazyka²⁹ sa v dnešnej reči výraz „nárok“ spája s významom „oprávnená požiadavka, oprávnenie vyplývajúce obvyč. zo zákona“, prípadne s významom „vyslovená žiadosť na splnenie, utvorenie niečoho, (vysoké) požiadavky, priania, želania“. Obdobne sa aj podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka³⁰ pod nárokom rozumie „oprávnená požiadavka, oprávnenie, právo“, resp. „požiadavky, želania“. Taktiež aj Historický slovník slovenského jazyka³¹ spája nárok s významom „požiadavka“.

Ako sa autor týchto riadkov snažil vysvetliť na inom mieste,³² pôvod takéhoto chápania nároku má súvis so staročeskou formou súdneho konania týkajúceho sa krádeží a lúpeží. V prípade, ak nebol páchatel prichytený priamo pri čine, takéto súdne konanie mohlo začať len vtedy, ak mu predchádzalo osobitné predbežné nárokové konanie, tzv. opovedanie, v rámci ktorého bolo možné udať, nariecť, teda obviniť iného z krádeže, resp. lúpeže. Pri tomto narčení sa vznášala požiadavka, aby poškodený dostal späť to, čo mu bolo ukradnuté či ulúpené, resp. aby sa mu dostalo satisfakcie.³³ Narčením sa teda niečo požadovalo, vznášali sa požiadavky, teda – iným slovom – nároky. Postupom času sa toto vznášanie požiadaviek, nárokov, rozšírilo aj na iné prípady škôd, čím sa význam výrazu „nárok“ značne posunul, aby sa následne svojím zovšeobecnením rozvinul do podoby, v ktorom ho poznáme dnes.

3 VZNIK A ZÁNÍK NÁROKU

S problematikou nároku úzko súvisí aj otázka, kedy nárok vzniká a kedy zaniká. Začnime vznikom. Hoci Lubyho chápanie nároku ako vynútitelnosti práva bolo a stále je v našom prostredí široko akceptované, jeho názor o tom, že nárok nemožno stotožňovať s určitým vývojovým štádiom subjektívneho práva, a teda že nárok zvyčajne vzniká už pri vzniku práva a nie až keď sa právo stane zročným,³⁴ bol v zásade odmietnutý. Dnes sa preto tvrdí, že pohľadávka sa stáva nárokom, keď nastane jej splatnosť.³⁵

²⁹ JAROŠOVÁ, Alexandra (ed.). *Slovník současného slovenského jazyka (M – N)*. Bratislava: Veda, 2015, dostupné online na <<https://slovník.juls.savba.sk>> [cit. 2022-10-15].

³⁰ KAČALA, Ján – PISÁRČIKOVÁ, Mária – POVAŽAJ, Matej (ed.). *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. vyd. Bratislava: Veda, 2003, dostupné online na <<https://slovník.juls.savba.sk>> [cit. 2022-10-15].

³¹ MAJTÁN, Milan (ed.). *Historický slovník slovenského jazyka*. 2. diel (K – N). Bratislava: Veda 1992, dostupné online na <<https://slovník.juls.savba.sk>> [cit. 2022-10-15].

³² HLUŠÁK, ref. 3.

³³ Pozri VANĚČEK, Václav. *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.-15. stol.) Část třetí. Imunita soudní*. Praha: Borsík & Kohout, 1939, s. 74; alebo RAUSCHER, Rudolf. *O krádeži a loupeži v českém právu zemském*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 1929, s. 93.

³⁴ LUBY, ref. 2, s. 10.

³⁵ Porovnaj KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 197; OVEČKOVÁ, Ešte raz, ref. 3; VOJČÍK, Peter. In VOJČÍK, Peter et. al. *Občianske právo hmotné* 2. 2. vydanie. Plzeň : Aleš Čeněk, 2018, s. 18;

Hľadanie odpovede na otázku, ktorý z týchto prístupov je správny, komplikuje skutočnosť, že o povinnosti – ako presvedčivo vysvetlili Knappová³⁶ i Świrydowicz³⁷ – sa dá hovoriť vo viacerých rovinách: podmienenej a nepodmienenej, resp. potenciálnej a aktuálnej. Keď kupujúci uzavrie kúpnu zmluvu vznikne mu tzv. podmienená, resp. potenciálna povinnosť, t. j. povinnosť, ktorú nemusí splniť dovtedy, kým sa nesplnia všetky predpoklady (napr. splatnosť), teda kým sa potenciálna povinnosť nezaktualizuje – nezmení na aktuálnu povinnosť, ktorú už reálne treba splniť. Otázkou je, či by sa obdobne nemalo pristupovať aj k nároku. Ak bola kúpna zmluva uzavretá 1. 7. a splatnosť kúpnej ceny bola dohodnutá na 1. 8., nebolo by možné tvrdiť, že predávajúci má voči kupujúcemu hneď po uzavretí zmluvy nárok, aby mu 1. 8. zaplatil kúpnu cenu, ak sa dá tvrdiť, že kupujúci má už hneď po uzavretí zmluvy povinnosť kúpnu cenu 1. 8. zaplatiť? Takýto podmienený, potenciálny nárok by sa potom stal nepodmieneným, aktuálnym až 1. 8., a až v tento deň by kupujúci naozaj musel kúpnu cenu predávajúcemu zaplatiť.

Hoci takýto spôsob uvažovania nie je vylúčený, predsa len, myslíme, úplne nevystihuje to, ako sa nárok chápe bežne i medzi právnikmi. O nároku totiž hovoríme vtedy, keď sa už splnili všetky podmienky na to, aby oprávnený mohol požadovať od povinného, aby niečo konal alebo opomenul a aby povinný musel na takúto žiadosť reagovať splnením svojej povinnosti. Inými slovami, o nároku by sa malo dať hovoriť vtedy, keď boli splnené všetky skutočnosti vymedzené hypotézou právnej normy. Výnimkou by mali byť len tie skutočnosti, ktorých splnenie je záležitosťou samotného oprávneného. Práve preto môžeme s čistým svedomím hovoriť o nároku napríklad aj v prípade, ak plnenie povinnosti môže povinný dočasne odoprieť z dôvodu, že sám oprávnený nie je pripravený alebo ochotný plniť (*exceptio non adimpleti contractus*, § 560 OZ a 325 ObZ). Rovnako dobre môžeme o nároku hovoriť aj vtedy, keď sa má povinnosť splniť v určitom čase po tom, čo o to oprávnený požiadal povinného (§ 563 OZ, § 340 ods. 2 ObZ). Ak napríklad škodca zodpovedá za škodu, potom má poškodený voči nemu nárok na jej náhradu hneď od vzniku škody, nie až odo dňa nasledujúceho po tom, čo škodcu o náhradu požiadal. Inak povedané, nárok má oprávnený vtedy, ak je plne v jeho rukách aktualizácia povinnosti povinného, teda zmena potenciálnej povinnosti na povinnosť aktuálnu. Iste, prijatie tohto záveru nevyhnutne znamená, že v určitých prípadoch môže nárok vzniknúť skôr, než sa povinnosť zaktualizuje. Je to však prirodzeným dôsledkom práve tej skutočnosti, že aktualizácia povinnosti v týchto prípadoch závisí od oprávneného, nie od povinného či vonkajších okolností.

Z práve povedaného zároveň vyplýva, že vznik nároku nemožno automaticky stotožňovať s aktualizáciou povinnosti. Hoci sa v mnohých prípadoch bude vznik nároku a aktualizácia povinnosti zrážať v jedno, nemusí to tak byť vždy. A to v konzekvencii znamená, že deň vzniku nároku (zrok, zročnosť) sa nedá automaticky stotožňovať s dňom splatnosti. Kým zrok vypovedá o tom, kedy vzniká nárok, t. j. právo niečo požadovať, splatnosť vypovedá o tom, kedy treba povinnosť splniť. Premlčacia lehota ako lehota na uplatnenie práva požadovať preto plyní odo dňa zroku, nie odo dňa splatnosti.³⁸

KIRSTOVÁ, Katarína. In LAZAR, Ján et. al. *Občianske právo hmotné* 2. 2. vydanie. Bratislava : Iurislibri, 2018, s. 8; alebo SEDLAČKO – ŠTEVČEK, ref. 5.

³⁶ KNAPPOVÁ, ref. 23, s. 34-36.

³⁷ ŚWIRYDOWICZ, Kazimierz. W sprawie pojęcia obowiązku. In *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*, 1981, roč. 43, č. 1, s. 87-100. Rovnako napr. aj MACHNIKOWSKI, ref. 28, s. 150.

³⁸ Pre iný názor pozri MASLÁK, Marek. Začiatok plynutia premlčacej doby v prípade, ak čas splnenia dlhu nie je medzi veriteľom a dlžníkom dohodnutý ani inak určený. In *Súkromné právo*, 2015, roč. 1, č. 2, s. 8-15; alebo OVEČKOVÁ, Podstata a účel, ref. 3, s. 79. Pre detailné vysvetlenie, prečo autor tohto príspevku s týmto iným názorom nesúhlasí, pozri HLUŠÁK, ref. 20, s. 68-69.

A ako je to so zánikom nároku? Vzhľadom na to, že nárok je právom požadovať splnenie povinnosti, potom logicky musí nárok zaniknúť najneskôr zánikom povinnosti. Ak povinný už voči oprávnenému nemusí nič konať ani nič opomenúť, tak oprávnený nemá voči nemu žiadny nárok.

Takto chápaný zánik nároku môže vyvolávať určité otázky v kontexte premlčania. Môže byť totiž sporné, či povinnosť zaniká už samotným uplynutím premlčacej lehoty, alebo až vznesením námietky premlčania. Luby³⁹ ako aj právnická spisba⁴⁰ vychádza zo záveru, že márnym uplynutím premlčacej lehoty nárok ešte nezaniká, len vzniká právo premlčanie namietat, a že nárok zaniká až uplatnením takejto námietky. Na druhej strane, doslovné, už citované znenie nového českého Občianskeho zákonníka (§ 609) nasvedčuje tomu, že nárok zaniká samotným uplynutím premlčacej lehoty.

V kontexte toho, že sme odmietli spájať nárok s vynútiteľnosťou subjektívneho práva, sa práve tento druhý pohľad zdá byť správnym. Ak totiž márne uplynula premlčacia lehota a povinný sa môže úspešne brániť námietkou premlčania, potom sa nedá presvedčivo tvrdiť, že povinný stále *musí* voči oprávnenému niečo konať alebo opomenúť. To, že je výlučne na rozhodnutí povinného, či uplatní námietku premlčania alebo nie, nemôže znamenať nič iné, že povinný voči oprávnenému žiadnu povinnosť už nemá. Veď čo je to za povinnosť, keď je len a len na povinnom, či ju splní alebo nie. Povinnosť je nutnosťou niečo konať alebo opomenúť. O povinnosti sa preto nedá hovoriť tam, kde nie je *nutné*, aby sa niekto určitým spôsobom správal.

Tento záver má aj určité praktické dopady. Ak povieme, že uplynutím premlčacej lehoty zanikol aj nárok, aj povinnosť, tak po tomto zániku nemôžu už vznikať žiadne nové nároky z titulu omeškania. Uplynutím premlčacej lehoty sa totiž omeškanie končí. Oprávnenému preto už nemôže za obdobie po zániku nároku vzniknúť žiadny nový nárok na úroky z omeškania či na náhradu dodatočnej škody. Pravda, súd na tieto skutočnosti nebude prihliadať *ex offio*, ale len na námietku.⁴¹

4 VYMEDZENIE NÁROKU V JEDNOTLIVÝCH REKODIFIKAČNÝCH NÁVRHOCH

Naostatok sa aspoň krátko pristavme pri vymedzení nároku v posledných rekodifikačných návrhoch. V návrhu z r. 2018 sa nárok definoval ako „[p]rávo domáhať sa plnenia zo záväzku“. V návrhu z r. 2022 zas ako „[p]rávo požadovať od určitej osoby, aby niečo konala alebo opomenula“. Práve tento posledný návrh sa javí byť vhodnejším. Pojem nároku totiž nemožno obmedzovať len na záväzkové vzťahy. Nároky vznikajú aj v iných oblastiach, ako to koniec-koncov tvrdil aj sám Luby.⁴² Napríklad v oblasti vecných práv je to reivindikačný či negatívny nárok.⁴³ V súvislosti s osobnostnými právami zas poznáme nárok zdržovací, odstraňovací či satisfakčný.

³⁹ LUBY, ref. 2, s. 290-292.

⁴⁰ Pozri napr. OVEČKOVÁ, ref. 25, s. 89-90.

⁴¹ Treba ale dodať, že k rovnakému záveru by sme sa mali dopracovať aj vtedy, ak by sme za správny považovali názor, že nárok zaniká až uplatnením námietky premlčania. Jej uplatnenie vy totiž malo účinky *ex tunc* k márnemu uplynutiu premlčacej lehoty. Pozri Luby, ref. 2, s. 292. Na druhej strane, priznávanie *ex tunc* účinku môže potvrdzovať, že nárok i povinnosť už skutočne zaniklo uplynutím premlčacej lehoty.

⁴² LUBY, ref. 2, s. 17.

⁴³ Zrejme by sa tu dal zaradiť napríklad aj nárok oprávneného držiteľa voči vlastníkovi na náhradu nákladov, ktoré účelne vynaložil na vec po dobu oprávnenej držby (§ 130 ods. 3 OZ). Zo znenia uvedeného ustanovenia totiž vyplýva, že povinnou osobou je vlastník, pričom zákon nešpecifikuje, že je to osoba, ktorá bola vlastníkom v čase držby. Zdá sa teda, že toto právo oprávneného držiteľa vždy smeruje proti aktuálnemu vlastníkovi. Zrejme by sa preto nemalo považovať za záväzkové právo na plnenie, i keď je záväzkovému právu blízke.

Iste, vzhľadom na to, že tieto nároky väčšinou nepodliehajú premlčaniu, návrh z r. 2018 by v praxi zrejme nevyvolával zásadnejšie problémy. Napriek tomu by však definícia nároku nemala byť obmedzená na záväzkové vzťahy. Je síce pravda, že aj európske unifikačné práce spájajú nárok s možnosťou domáhať sa plnenia zo záväzku (napr. čl. 14:101 PECL), no tieto práce ako také sa týkajú výlučne záväzkov: prepojenie nároku so záväzkom sa preto pri nich zdá byť vhodné. Premlčanie v Občianskom zákonníku však má byť zaradené do všeobecnej časti, preto spájanie nároku len so záväzkami nie je namieste.

Zmienka o záväzku však nie je jedinou terminologickou odlišnosťou medzi spomenutými rekodifikačnými návrhmi. Návrhy sa líšia aj v tom, že návrh z r. 2022 používa oproti návrhu z r. 2018 výraz „požadovať“ namiesto výrazu „domáhať sa“ a formuláciu „niečo konať alebo opomenúť“ namiesto výrazu „plnenie“.

Čo sa týka prvej z týchto odlišností – teda výrazov „domáhať sa“ a „požadovať“, aj v tomto smere sa návrh z r. 2022 javí byť vhodnejším. Výraz „domáhať sa“ použitý v návrhu z r. 2018 evokuje zapojenie štátnej moci, čo sa však prieči východisku, o ktorom bola reč vyššie. (Je ale možné, že ide skôr o osobné vnímanie autora týchto riadkov, než o skutočný významový rozdiel.) A pokiaľ ide o výraz „plnenie“ a formuláciu „niečo konať alebo opomenúť“, táto terminologická zmena je odôvodnená práve tým, čo bolo povedané vyššie. Nárok sa neobjavuje len v spojitosti so záväzkovými právnymi vzťahmi, preto nie je vhodné hovoriť o plnení, keďže plnenie sa spája len so záväzkami. V tomto smere sa vhodnejšie javí hovoriť o konaní, resp. opomenutí niečoho.⁴⁴

ZÁVER

To je všetko, čo sme chceli v tomto príspevku vniešť do diskusie o pojme nároku. Zopakujme len, že vymedzenie nároku ako práva jedného požadovať od iného, aby niečo konal alebo opomenul, je určitou myšlienkovou skratkou, ktorá opisuje stav, kde má povinný voči oprávnenému skutočnú, aktuálnu povinnosť niečo konať alebo opomenúť, resp. kde zaktualizovanie takejto povinnosti – teda zmena povinnosti potenciálnej na povinnosť aktuálnu, reálnu – závisí len od oprávneného. Odvolávať sa v tejto súvislosti na vynútiteľnosť práva nie je preto ani potrebné, ani úplne správne.

⁴⁴ Pod konaním sa rozumie niečo dať alebo konať niečo iné než dať. Pod opomenutím sa zas rozumie nekonať to, čo by nebyť povinnosti bolo možné dať alebo konať, vrátane niečo trpieť alebo niečoho sa zdržať, ak má vôbec nejaký význam rozlišovať medzi trpením a zdržaním sa niečoho.

Hľadanie terminologickej presnosti pri pojmach princípy, zásady a pravidlá¹

Ján Ivančík

ÚVOD

Málokteré povolanie ľpie na exaktnosti vyjadrovania tak ako právnické. Vzhľadom na potrebu jasného odlíšenia následkov, ktoré vyvolávajú jednotlivé právne inštitúty je to úplne pochopiteľné. Konkrétne pojmy preto nemožno ľubovoľne zamieňať a s ohľadom na ustálený odborný aparát nie je vhodné ani zavádzanie synonym, ktoré znamenajú zbytočný terminologický chaos a nejasnosti.² O to nepochopiteľnejší je zmätok, ktorý po dekády panuje v českej a slovenskej právnej vede, či aplikačnej praxi v otázke tak základných termínov, ako sú právne princípy, zásady a pravidlá.

Zahraničná odborná spisba sa uvedenému problému dlhodobo intenzívne venuje. Známe sú rozpory medzi právnymi pozitivistami a prirodzenoprávnou školou, ale tiež ďalšie koncepty, ktoré taktiež reflektujú skúmaný problém. Cieľom tohto príspevku nie je len sumarizujúco poukázať na závery, ku ktorým dospeli autori v cudzojazyčných prácach, ale skúmať, či je možné ich poznatky aplikovať na podmienky slovenskej, resp. českej civilistiky. Vychádzať pritom chceme aj z miestneho kontextu a historických reálií pri skúmaných termínoch. Nie je bez záujmu, že čerpať môžeme z bohatej literatúry, ktorá sa v minulosti princípom, pravidlám i zásadám venovala, avšak iba okrajová pozornosť bola venovaná otázke terminologickej exaktnosti. Práve pripravovaná rekodifikácia civilného kódexu, čoby základného zákona celého súkromného práva sa javí ako vynikajúca príležitosť na opätovné zamyslenie nad načrtnutou problematikou.

1 PRAVIDLÁ

Dickinson vo svojom pojednaní o právnych pravidlách konštatuje, že pri striktnom uplatňovaní deľby moci by sudca mal slúžiť ako akýsi automat, ktorý na základe verejných

Abstract:

Legal science requires precise terminology, the avoidance of arbitrary confusion of terms and, above all, each term shall bear predictable consequences. Nevertheless, there is considerable ambiguity and inconsistency even between terms as basic as principles and rules. The paper focuses on terminological specification of the above mentioned terms, taking into the account foreign literature as well as legal and professional environment in Slovakia and Czech Republic.

Keywords:

Legal principles, rules, terminology

Autor:

Mgr. Ján Ivančík, PhD.
Katedra rímskeho a cirkevného práva
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
jan.ivancik@flaw.uniba.sk

Cite:

IVANČÍK, Ján. Hľadanie terminologickej presnosti pri pojmach princípy, zásady a pravidlá. In *Historia et theoria iuris*, 2023, roč. 15, Supplementum, s. 51 – 57.

¹ Článok je výstupom z projektu VEGA č. 1/0548/22 s názvom „Kríza dôvery a jej rímsko-kánonické riešenia“.

² GREGOR, Martin. Problém jednoznačnosti v slovenskej právnej terminológii. In *Historia et theoria iuris*, roč. 14, č. 2, s. 13 a nasl.

pravidiel rozhoduje prípady. Zároveň by malo platiť, že právne pravidlá vytvárajú navzájom ucelený systém, pri ktorom je na základe logických postupov možné z jedného pravidla vyvodiť iné.³ Ako následne uvádza, takéto nastavenie je v praxi často nerealizovateľné.⁴ Systematizácií a hierarchizácií právneho poriadku pritom bola za ostatné storočie venovaná obrovská pozornosť.⁵

Akú úlohu teda zohrávajú pravidlá v právnom poriadku? V modernej právnej vede je notorietou definícia Dworkina, ktorý pravidlo (*rule*) vníma ako direktívu, ktorú je nevyhnutné aplikovať metódou všetko alebo nič. Pokiaľ pravidlo stanovuje určitý rámec skutočností, na ktoré sa zameriava, je nutné aplikovať odpoveď, ktorú pravidlo dáva. Druhou možnosťou je, že pravidlo pre určené skutočnosti neplatí a vtedy pre rozhodnutie nič neprináša.⁶ V tomto smere Dworkin na podporu svojich argumentov dokladá príklad z pravidiel športu (baseballu), resp. podmienku účasti troch svedkov pri vyhotovovaní závetu pre platnosť tohto právneho úkonu. Výnimky z pravidla síce prichádzajú do úvahy, ale musia byť jasne špecifikované.⁷

Dworkinova práca je reakciou na právny pozitivizmus a Hartovo vymedzenie pozície princípov v systéme práva,⁸ ktorým sa budeme venovať v nasledujúcej kapitole tohto príspevku.⁹ Dworkin je jedným z autorov, ktorých môžeme označiť ako zástancov silnej dištinkcie medzi pravidlami a princípmi. Jeho prácu precizoval Alexy, ktorý pravidlá (*Regeln*) vníma ako rozhodné príkazy (*definitive commands*) na rozdiel od princípov, ktoré sú optimalizačné príkazy (*optimization commands*). Pri pravidlách teda platí, že ide o normy, ktoré treba splniť exaktne podľa ich požiadavky.¹⁰ Ani základný exkurz by nebol ucelený, pokiaľ by sme opomenuli nemeckú právnu vedu, zastúpenú najmä Esserom.¹¹ Uvedené členenie má však rozhodný vplyv na právne myslenie aj v stredoeurópskom priestore.¹²

Zmieniť je potrebné aj Wilburgovu teóriu o flexibilných (pohyblivých) systémoch (*beweglichen Systems*),¹³ ktorá býva označovaná aj za strednú cestu medzi abstraktnými formuláciami a rigidnou právnou úpravou.¹⁴

V česko-slovenskej vede je vhodné poukázať na kategorizáciu Weinbergera, ktorý pri pravidlách správania sa aplikuje subsumpciu.¹⁵ Objasňuje to na prípade, keď je potrebné určité

³ DICKINSON, John. Legal rules: Their function in the process of decision. In *University of Pennsylvania Law Review*, 1931, roč. 79, č. 7, s. 833.

⁴ Tamtiež, s. 835 a nasl.

⁵ Porovnaj: WILBURG, Walter. *The Development of a Flexible System in the Area of Private Law*. Wien: Manz Verlag, 2000, s. 3.

⁶ DWORKIN, Ronald. *Taking Rights Seriously*. London: Bloomsbury Academic, 2013, s. 41-42.

⁷ Tamtiež.

⁸ Ohľadom nespočetných nuáns v hľadaní rozporov medzi Hartom a Dworkinom pozri napr.: SHAPIRO, Scott. The "Hart-Dworkin" debate: A short guide for the perplexed. In *Public law and legal theory working paper series*, 2007, č. 77, s. 2-54.

⁹ K historickému exkurzu pozri aj: ALEXI, Robert. On the structure of legal principles. In *Ratio Juris*, 2000, roč. 13, č. 3, s. 294-295.

¹⁰ Tamtiež, s. 295.

¹¹ Z terminologického hľadiska ide najmä o členenie medzi právnymi vetami (*Rechtssatz*) a právnymi princípmi (*Rechtssprinzip*). Pre viac pozri: ESSER, Josef. *Grundsatz und Norm in der richterlichen Fortbildung des Privatrechts*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1956, s. 93 a nasl.

¹² Pre poľské reálie pozri napr.: KORDELA, Marzena. Zasady prawa jako normatywna postać wartości. In *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*, 2006, roč. 68, č. 1, s. 39-40.

¹³ WILBURG, ref. 5.

¹⁴ KOZIOL, Helmut. Flexibilní systém – zlatá střední cesta zákonodárství a právní nauky. In *Právník*, 2018, roč. 157, č. 8, s. 629.

¹⁵ Weinbergera možno charakterizovať ako obdivovateľa filozofie zdravého rozumu, ktorý mal previazanosť s právnym pozitivizmom. Vo svojich prácach vychádzal z brnenskej školy práva zastúpenej Weyrom, Leowensteinom, či Kubešom, ale v jeho myšlienkach badať aj prienik nemeckých a anglických filozofov. Pre

konanie subsumovať pod dve pravidlá za rovnakých podmienok, a teda dochádza k rozdielnym normatívnym záverom, čo ústi do logického rozporu, ergo vadu právneho systému. Ilustratívnym príkladom je ukončenie tehotenstva, ktoré právny poriadok v jednej norme zakazuje a v druhej pripúšťa, avšak iba v prvých troch mesiacoch tehotenstva. Tento spor sa podľa Weinbergera rieši tým, že prvá norma je aplikovaná za subsumčnej podmienky obmedzenia na dobu troch mesiacov.¹⁶ Z tejto definície vychádza aj Brörtl.¹⁷

Z terminologického hľadiska je nemenej zaujímavé vyčlenenie pravidiel z ríše právnych noriem. Na základe rešerše zväčša zahraničnej právno-filozofickej spisby Gábrisš dôvodí, že pravidlo ako norma v užšom zmysle je terminologicky subsumovaná pod normy v širšom zmysle slova.¹⁸ Gerloch a Tryzna, vychádzajúc z práce už zmieneného Weinbergera pri analýze argumentačných vzťahov *de lege lata* a *de lege ferenda* konštatujú, že právne normy možno považovať za pravidlá platné v skúmanom právnom poriadku v danom čase, teda ide o pravidlá *de lege lata*.¹⁹

2 PRINCÍPY

Chtiac, či nechtiac, otázke vymedzenia právnych princípov sme sa už náznakom dotkli v zamyslení o právnych pravidlách. V istej miere sa prieniku medzi pojmovými kategóriami a ich komparáciou nevyhneme ani naďalej.

Je pochopiteľné, že právne princípy zohrávajú významnejšiu úlohu v dielach iusnaturalistov, než v právnom pozitivizme. Napokon, už na začiatku “nekonečných” názorových polemík medzi Dworkinom a Hartom stála téza, že pozitivizmus, založený na vnímaní práva ako súboru pravidiel, ktoré vyplývajú z právneho poriadku, opomína kategóriu právnych princípov, ktoré sú pre každý normatívny systém esenciálne.²⁰

Dworkin vníma právne princípy (*principles*) ako druhové označenie súboru štandardov, ktoré sú odlišiteľné od pravidiel, ako sme ich opísali vyššie. Princíp je preto normou, ktorej úlohou nie je zabezpečenie ekonomickej, politickej, či sociálnej požiadavky, ale jej normatívna sila vyviera zo spravodlivosti (*justice*), slušnosti (*fairness*) alebo z inej dimenzie morálky (*other dimension of morality*). Právne následky preto pri princípoch nenastávajú automaticky, ale iba ukazujú smer, ktorým sa rozhodnutie v konkrétnej veci má ubrať.²¹

Alexy vníma osobitnú úlohu princípov pri kolidujúcich normách, kedy princípy zastávajú akési “meta” postavenie vo vzťahu k pravidlám (*Regeln*).²² Samotná kolízia pravidiel by totiž viedla k nevyhnutnej potrebe stanovenia výnimky alebo zneplatneniu jedného z pravidiel.²³ Princípy navyše ako optimalizačné príkazy môžu byť zároveň splnené vo

viac pozri: SMOLAK, Marek. Byl Ota Weinberger měkkým pozitivistou? In *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2009, roč. 17, č. 1, s. 27.

¹⁶ WEINBERGER, Ota. Formální charakteristika právních a právně-politických principů. In BOGUSZAK, Jiří (eds.). *Právní principy*. Praha: Vydavatelství 999, 1999, s. 37-42.

¹⁷ Pozri napr. BRÖSTL, Alexander. O pravidlách správania a o princípech. In *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2009, roč. 17, č. 1, s. 49.

¹⁸ GÁBRIŠ, Tomáš. Princípy a/alebo zásady? In *Comenius*, 2019, dostupné na internete: <https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2019/03/28/principy-a-alebo-zasady/> [cit.12.6.2023].

¹⁹ GERLOCH, Aleš – TRYZNA, Jan. Zamyšlení nad přínosem profesora Oty Weinbergera k objasnění prostředků a cílů právní argumentace. In *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2009, roč. 17, č. 1, s. 64.

²⁰ Porovnaj s: BAYLES, Michael. Hart vs. Dworkin. In *Law and Philosophy*, 1991, roč. 10., č. 4, s. 350.

²¹ DWORKIN, ref. 6, s. 43. Konkrétnejšie o Dworkinových a Alexyho úvahách zameraných na právne princípy pozri tiež: WINTR, Jan. *Říše principů obecné a odvětvové principy současného českého práva*. Praha: Karolinum, 2006, s. 50-60.

²² ALEXY, Robert. *Theorie der Grundrechte*. Baden-Baden: Nomos, 1985, s. 79 a nasl.

²³ ALEXY, ref. 9, s. 296.

viacerých stupňoch, resp. v rôznej intenzite. Miera ich využitia preto spočíva nielen v aplikovateľných faktoch, ale tiež na právnej regulácii. Ako ďalej konštatuje, každá norma je buď pravidlom alebo princípom. Rozdielnosť medzi nimi spočíva nielen v stupni aplikovateľnosti, ale tiež v kvalite.²⁴ Napokon poukazuje na vyrovňavajúcu funkciu princípov (*balancing law*) a potrebu hľadania proporcionality.²⁵

Odporcov uvedeného delenia je celý rad, pričom jednou zo základných námietok je skutočnosť, že v množstve prípadov nie je možné nakresliť čiaru medzi princípmi a pravidlami. Jedným zo zástupcov takýchto kritikov je Günther.²⁶ Alexymu vyčíta, že jeho delenie na pravidlá a princípy sa skôr týka aplikácie uvedených noriem na konkrétne situácie, než na štruktúru uvedených noriem.²⁷ Zmieniť treba aj kritické hlasy, ktoré konštatujú, že obdobné členenia nemajú historický súvis s vývojom v kontinentálnych právnych poriadkoch, pričom osobitne pre historickoprávne disciplíny (napr. právnú romanistiku) sú úplne bezpredmetné.²⁸

Od zástancov striktného oddelovania princípov a pravidiel sa odlišuje škola tzv. slabej dištinkcie. V talianskej právnej vede sú jej predstaviteľmi Ferrajoli a Guastini. Ferrajoli považuje právne princípy za zhodné s normami v užšom zmysle slova,²⁹ Guastini síce neidentifikuje kategorické deliace kritériá medzi pravidlami a princípmi, avšak nestotožňuje ich. Za isté indikátory považuje, že princípy sú na rozdiel od pravidiel neformulované (napr. deľba moci), neurčité (napr. rovnosť), formované optatívne, nie preskriptívne, nedajú sa preformulovať na podmieňujúci tvar “ak-tak” a sú vyvrátiteľné. Význam princípom preto priznáva najmä v dotváraní práva, pre účely interpretácie a integrácie práva.³⁰ Slabá definovateľnosť, vysoká miera všeobecnosti, vágnosti a nejasnosť možnosti presného určenia právnych následkov sú definičné kritériá, podľa ktorých opisuje právne princípy aj rakúsky právny teoretik Bydliniski.³¹

Akýsi centristický názor identifikujeme u Pounda, pre ktorého sú princípy priestorom pre právnú dedukciu, špecifikáciu starých pravidiel, interpretáciu starých, vrátane riešenia konfliktných situácií. Považuje ich za živý systém práva, ktorý zároveň vytvára priestor na právnickú prácu.³²

Z domáceho prostredia je vhodné poukázať na názor Bröstla (opierajúceho sa opäť o názor Weinbergera), podľa ktorého je princíp “*normatívne stanovené hľadisko právneho hodnotenia, na ktoré možno prihliadať v hodnotiacej úvahe podmieňujúcej právne rozhodnutie. Princíp neprikazuje optimalizáciu ako to tvrdí v rámci svojej definície Robert Alexy. Iba prikazuje,*

²⁴ Tamtiež, s. 295.

²⁵ Tamtiež, s. 297.

²⁶ GÜNTHER, Klaus. *Der Sinn für Angemessenheit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1988, s. 272

²⁷ Tamtiež, s. 270.

²⁸ WINKEL, Laurens. A Note on Regulae Iuris in Roman Law and on Dworkin's Distinction between Rules and Principles. In *Critical Studies in Ancient Law: Comparative Law and Legal History*, Oxford: Hart Publishing, 2001, s. 415.

²⁹ FERRAJOLI, Luigi. Costituzionalismo principialista e costituzionalismo garantista. In *Giurisprudenza costituzionale*, 2010, roč. 55, č. 3, s. 2771 a nasl. Citované podľa: GÁBRIŠ, ref. 18.

³⁰ Bližšie pozri 15. kapitolu - princípy práva v monografii: GUASTINI, Riccardo. *Teoria e dogmatica delle fonti*. Milano: Giuffrè, 1998, s. 271-306. Pre hlbšie pochopenie myšlienok talianskeho právneho realizmu odporúčame aj: GÁBRIŠ, Tomáš. Právna axiológia z pohľadu talianskeho právneho realizmu. In. *Banskobystrické zámokské dni práva. Právo a hodnoty v práve (Zborník zo IV. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie)*. Banská Bystrica: Belianum, 2019, s. 22-32.

³¹ BYDLINSKI, Franz. *Fundamentale Rechtsgrundsätze*. Wien: Springer, 1988, s. 121.

³² POUND, Roscoe. Juristic Science and Law. In *Harvard Law Review*, 1918, roč. 31, č. 8, s. 1062. Pound ako predstaviteľ sociologického chápania práva rozlišoval od už skúmaných pojmov aj “*conceptions*”, “*doctrines*” a “*standards*”. Pre viac pozri: POUND, Roscoe. Law and the Science of Law in Recent Theories. In *The Yale Law Journal*, 1934, roč. 43, č. 4, s. 525-536.

že uvedené hľadisko treba vziať do úvahy ako významné kritérium optimalizačnej úvahy: hľadá sa optimum v rámci komplexného zvažovania, pri ktorom je princíp významný, ale nemusí byť optimalizovaný.”³³ Princípy sú preto heterogénne a neobsahujú názor na riešenie konkrétnej situácie.

Boguszak právne princípy vzletne opisuje ako “staleté dobrodiní právní kultury”.³⁴ Na neho nadväzuje Večeřa konštatujúc, že ide o “pravidla vysokého stupně obecnosti, která tvorí základ zákona, právních odvětví či právního řádu. Jsou to určité záchytné body, vyjadřující v koncentrované podobě mechanismy fungování právních vztahů jako projev normativní síly sociálního života, které jsou společné právním systémům těže právní kultury, případně jdoucí i napříč více právními kulturami.”³⁵

Nemožno opomenúť, že v česko-slovenskej právnej vede je výrazne akcentované prepojenie princípov na hodnotové, morálne a teleologické východiská.³⁶ V tomto ohľade sa dostávame k otázke, z akých prameňov právne princípy vyvierajú. Zatiaľ čo pri pravidlách ako normách *de lege lata* je táto otázka veľmi jednoducho zodpovedaná, pri právnych princípoch je to o poznanie zložitejšie. V nadväznosti na Dworkina, Essera, či Harta uvádza Tryzna, že princíp sa súčasťou práva stane až v momente, kedy je podporený orgánom majúcim príslušnú právomoc, resp. autoritu.³⁷

3 ZÁSADY

Na základe vyššie uvedeného vymedzenia sa dostávame k problematike právnych zásad, ktorá vyvoláva naprieč slovenským, ale aj českým právnym poriadkom mnoho kontroverzií a terminologických komplikácií. Nejednotnosť pritom nie je typická iba pre odbornú spisbu, či teóriu práva, ale aj pre legislatívu. Pre ilustráciu: civilné procesné kódexy vo svojich úvodných ustanoveniach vymedzujú “základné princípy konania”³⁸, v pracovnom práve sa už stretávame so “základnými zásadami”³⁹. Zásady spracovania osobných údajov nachádzame aj v zákone č. 18/2018 Z. z. o ochrane osobných údajov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Existuje teda medzi skúmanými pojmami rozdiel alebo je v modernej právnej terminológii potrebné pristupovať k nim ako k synonymám. Napríklad Števček tvrdí, že v minulosti sa v procesnej teórii rozlišovalo medzi princípmi a zásadami civilného procesu, avšak v súdovej praxi už ide o prekonané delenie a obe slová predstavujú synonymá.⁴⁰ Zďaleka pritom nejde o jediný názor v akademickej obci.⁴¹

³³ BRÖSTL, ref. 17, s. 51.

³⁴ Citované podľa: VEČEŘA, Miloš. Povaha a zdroje právních principů. In *Princípy v práve*. Bratislava: SAP, 2015, s. 45.

³⁵ Tamtiež.

³⁶ Pozri napr. HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 20. V tomto smere pozri tiež snahu o hodnotovú kategorizáciu princípov od Káčera: KÁČER, Marek. Hodnotová hierarchia a hodnotový pluralizmus. In *Hodnotový systém práva a jeho reflexia v právnej teórii a praxi*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2013, s. 207-218 a nevyhnutne tiež Kantovo poňatie zásad a morálky, bližšie vysvetlené napr. v BARTUSCHAT, Wolfgang. Kant über Grundsatz und Grundsätze in der Moral. In *Jahrbuch für Recht und Ethik*, roč. 12. Berlin: Duncker & Humblot, 2004.

³⁷ TRYZNA, Jan. *Právní principy a právní argumentace: K vlivu právních principů na právní argumentaci při aplikaci práva*. Praha: Auditorium, 2010, s. 188.

³⁸ Čl. 1 až 18 zákona č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok; čl. 1 až 14 zákona č. 161/2015 Z. z. Civilný mimosporový poriadok; §5 zákona č. 162/2015 Z. z. Správny súdny poriadok.

³⁹ Čl. 1 až 11 zákona č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce.

⁴⁰ FICOVÁ, Svetlana–ŠTEVČEK, Marek. *Občianske súdne konanie*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 49.

⁴¹ Pozri napr. GEŠKOVÁ, Katarína–NOVOTNÁ, Marianna et al. *Zásady európskeho súkromného práva. Súbor interpretačných a aplikačných nástrojov*. Praha: Leges, 2019, s. 12-13, nerozlišuje medzi nimi ani Čipkár, viď.

Z historického hľadiska dištinkciu medzi princípmi a zásadami skutočne možno doložiť, a to ako v právnej terminológii, tak aj v jazykovede. Veľký Ottův slovník naučný medzi skúmanými termínmi rozlišoval. Princíp bol opísaný ako všeobecná veta, ktorá slúži ako východisko pre ďalšie vysvetľovanie a dôkaz. Ak má byť uvažovanie správne, musí byť v princípe zahrnutý dôvod buď samozrejmy alebo dokázaný.⁴² Zásady boli na rozdiel od princípov chápané v zmysle mravnom ako pravidlo konania, jeho záväznosť pre seba jednotlivec uznáva. Je teda pohnútkou vôle, pričom slovník priamo odkazuje na Kantovu filozofiu.⁴³ Na ďalšie právne historické rozlišovania poukazuje tiež Kovářová Kochová.⁴⁴ Jasné rozlišovanie nachádzame tiež v správnom práve, ktoré princípy viaže na právny poriadok ako celok a zásady vníma ako odvetvové regule.⁴⁵

Pri snahách o špecifikáciu týchto pojmov zohráva podstatnú úlohu tiež už zmieňované hľadisko morálneho imperatívu, či miera generalizácie toho, ktorého pojmu.⁴⁶ Z nášho pohľadu ale ide o kritériá, ktoré sa v praktickom ohľade zdajú byť zväčša samoučelné a iba ťažko rozlíšiteľné. Napríklad je hľadanie spravodlivého usporiadania vzťahov požiadavkou právnou alebo morálnou? Obdobne pristupujeme aj ku kategóriám dobrých mravov alebo požiadavke bdelosti účastníkov súkromnoprávných vzťahov. Tá jednak apeluje na to, aby každý chránil svoje práva z pohľadu predchádzania sporov a ochrany právnej istoty, ale zároveň pôsobí aj ako morálna kategória, odsudzujúca „lenivosť“, či „nedbalosť“. Nemenej problematické je aj členenie na procesné, či hmotnoprávne princípy/zásady. Aj v tomto prípade je zrejme prienik medzi množinami väčší, než je počet tých inštitútov, ktoré by zostali na základe delenia vyčlenené.

Odlisovať jednotlivé pojmy ale nemusí byť zbytočné, pretože oba sú v právnej pojmológii ustálené a pro futuro je nevyhnutné im priradiť jasný obsah. Ako zásady by preto mali byť považované vyjadrenia s ustálenou formuláciou, ktoré majú väčší, či menší stupeň generalizácie. Ide o *regulae iuris*, ktoré zväčša majú latinské vyjadrenie (ide napríklad o zásadu *nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse haberet* alebo *vigilantibus iura scripta sunt*). Právne princípy naproti tomu predstavujú zdroj práva, resp. regulatívnu ideu, ako ich označil napr. Holländer (týmto spôsobom tak môžeme označovať princíp spravodlivosti, ochrany dobrej viery, ochrany bdelosti účastníka právnych vzťahov, rovnostní účastníkov konania a podobne). Samotná latinská formulácia pritom, samozrejme, nie je rozlišujúcim kritériom. Ním je ustálenosť frázy - viac, či menej naviazanej na právny poriadok a regulatívnosť skúmanej idey.

Zásada z uvedeného dôvodu môže vyjadrovať hneď niekoľko princípov, ale zároveň nemusí byť spojená so žiadnym z nich. Pôvod zásady totiž môže byť nielen právny, ale filozofický, náboženský, mravný, ale do úvahy prichádza aj jej vznik na základe zľudovených

napr. ČIPKÁR, Ján. Právne princípy ako súčasť právnej kultúry. In *Právny obzor*, 2003, roč. 86, č. 4, s. 414-415.

⁴² KOLEKTÍV. *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl XX. Praha: Vydavatel a nakladatel J. Otto, 1903, s. 696. Dostupné na internete: <https://www.digitalniknihovna.cz/nkp/periodical/uuid:7e11fe20-043e-11e5-95ff-5ef3fc9bb22f> [cit. 15.6.2023].

⁴³ KOLEKTÍV. *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl XXVII. Praha: Vydavatel a nakladatel J. Otto, 1908, s. 457. Dostupné na internete: <https://www.digitalniknihovna.cz/nkp/view/uuid:cd5b04b0-eb9b-11e4-a511-5ef3fc9ae867?page=uuid:d5b982c0-0ef1-11e5-b269-5ef3fc9bb22f> [cit.: 15.6.2023].

⁴⁴ KOCHOVÁ KOVÁŘOVÁ, Ingrid. *Právní principy*. In *Europeanization of the national law, the Lisbon Treaty and some other legal issues*. 1. vyd.. Brno: Tribun EU, 2008, s. 1281.

⁴⁵ JOZIĆ, Dragana. Vybrané zásady (nielen) správneho konania. In *Magister Officiorum*, 2013, roč. 2, č. 6, s. 73.

⁴⁶ K sumarizácii možných riešení pozri aj: GÁBRIŠ, ref. 18.

nenormatívnych výrokov, ktoré prenikli do právnej argumentácie. Z normatívneho hľadiska sú ako princípy, tak aj zásady naviazané na vyjadrenie v pozitívnom práve alebo v rozhodovacej praxi, prípadne na abstrahovanie z nich.⁴⁷

Argumentačnú silu tiež môžu obe kategórie inštitútov nadobúdať v historických konotáciách alebo pri hľadaní teleologického výkladu, čo je možné najmä pri dôslednej inkorporácii princípov do dôvodovej správy právneho predpisu. Ani naše delenie nie je imúnne voči značnej miere prekrytia oboch množín. Problematické bude najmä rozlišovanie krátkych, dvoj, prípadne trojslovných vyjadrení, ako sú *neminem laedere*. Tieto formulácie bude pre ich ustálenú formu často možné vnímať ako zásady, no zároveň odzrkadľujú aj právny princíp, teda zdroj práva.

Naznačené rozlišovanie medzi princípmi a zásadami má z nášho pohľadu isté historické prepojenie na staršiu československú právnu vedu, ktorá nepristupovala k zamieňaniu skúmaných pojmov bez rozvahy, navyše nie je samoúčelné. Jasne odlišuje myšlienkové východiská práva, resp. zdroj práva od ustálených fráz, ktorých normatívna sila môže byť rôznorodá, ba až žiadna, pokiaľ sa síce v právnej terminológii vyskytujú, avšak ich pôvod je metaprávny alebo mimoprávny. Delenie tak prispieva k terminologickej presnosti a zároveň umožňuje z našej právnej proveniencie vytesniť pojmy ako “maxima”, ktoré majú iba limitovaný jazykový presah a ich využívanie spôsobuje terminologický zmätok. Vytesniť ich možno napr. do oblasti morálnej filozofie, kde je ich definovanie exaktnejšie. V neposlednom rade považujeme takéto rozlišovanie za použiteľné aj pre historickoprávne vedy (najmä právnu romanistiku), kde sa princípy abstrahujú z kauzálnie zameraných prameňov. Ustálené formulácie sú v nich preto veľmi časté, ale nemusia byť zároveň nosičom právnej normy.

ZÁVER

Ako sme poukázali v našom príspevku, napriek enormnej pozornosti, ktorá je aj z terminologického hľadiska venovaná pojmom pravidlo, princíp a zásada, panuje v našich končinách stále nejednoznačnosť. Pri pojmoch pravidlo a princíp je odlišujúcim prvkom najmä príklon k právnemu pozitivizmu, iusnaturalizmu alebo hľadanie akéhosi “zlatého streda”. Toto rozdelenie má vo svojich aplikačných dôsledkoch aj značné dôsledky, a to najmä pri hodnotení úlohy sudcu a zákonodarcu pri tvorbe a uplatňovaní práva.

Odlíšenie právnych zásad od ostatných pojmov je ešte náročnejšie a ľahko možno sklznúť do samoúčelného členenia. V stredoeurópskom priestore pritom ide o pojem dlhodobo zavedený,⁴⁸ a to v práve i filozofii, kde sa prepája s morálkou. Z uvedeného dôvodu nie je možné očakávať jeho vytesnenie z odbornej terminológie a mal by byť naplnený exaktným obsahom tak, aby nedochádzalo k výkladovým komplikáciám. Do úvahy treba navyše vziať aj ďalšie pojmy, ako sú maximy, sentencie, regule a pod., ktoré bez dostatočného teoreticko-právneho vymedzenia budú v lepšom prípade vytvárať rad synonym komplikujúcich prehľadnosť právnej vedy, v horšom prípade budú naďalej navršovať terminologický chaos.

⁴⁷ Porovnaj s: WEINBERGER, Ota. *Norma a instituce (Úvod do teorie práva)*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 80-81 a tiež REIMER, Franz. *Juristische Methodenlehre*. 2. Auf. Baden-Baden: Nomos, 2020, s. 269

⁴⁸ Opätovne môžeme poukázať aj na poľskú terminológiu, viď. napr. DYBOWSKI, Maciej. Ronald Dworkin a koncepcja zasad prawa. In *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 2001, roč. 58, č. 3, s. 99-114.

Nasciturus: Spôsobilosť nenarodených na práva a povinnosti ¹

Viktória Jančárová

ÚVOD

Spôsobilosť na práva a povinnosti možno vo všeobecnosti považovať za základný atribút fyzických osôb, ktorý sa nadobúda narodením. Tento koncept predstavuje právne zaručenú možnosť nadobudnúť práva a povinnosti bez potreby osobitného vyjadrenia vôle či vykonania právneho úkonu. Ide o záruku umožňujúcu každej fyzickej osobe byť potenciálnym nositeľom práv a povinností a zároveň byť subjektom občianskoprávných vzťahov. Dôležitým aspektom je aj spôsobilosť na práva a povinnosti počatého dieťaťa – *nascitura*.

Nasciturus – z latinčiny *ten, kto sa má narodiť* – sa využíva na označenie počatého, ale ešte nenarodeného dieťaťa. Ide o pojem zaužívaný najmä v oblasti občianskeho práva, *in concreto* rodinného či dedičského práva. Tu už, samozrejme, závisí od konkrétneho právneho poriadku, či bude mať nárok na dedičstvo a v akom rozsahu bude zdôraznená ochrana jeho práv pri nadobúdaní dedičstva. Okrem práva občianskeho možno pozorovať presah i do iných právnych odvetví, ktoré v tomto kontexte zahŕňajú ochranu tehotnej ženy, ako i jej ešte nenarodeného dieťaťa. Ide o právo ústavné, pracovné, zdravotné či trestné.

V nasledujúcej časti sa zameriame na analýzu spôsobilosti na práva a povinnosti *nascitura*, ako i rozhodujúce skutočnosti pre jej nadobudnutie naprieč významnými historickými obdobiami.

1 RÍMSKE PRÁVO

Neopomenuteľný význam zohrávalo rímske právo, nakoľko predstavovalo v rámci spoločenského

Abstract:

The subject of our contribution is the analysis of the development of capacity for the rights and obligations of the *nasciturus*. In the second part of the article, we will analyze the capacity for the rights and obligations of the *nasciturus* within the *de lege lata* legislation in Slovak Republic and the Republic of Austria. With regard to the importance of the issue of the conceived child, we will take a closer look at the overlap into the field of criminal law. After all, for the very acquisition of capacity for rights and obligations, the live birth of a child is a necessary condition. Therefore, the relevance of the legal regulation of the special part of crimes against life and health of Act no. 300/2005 Coll. of the Criminal Code, relating to the criminal acts of illegal termination of pregnancy can not be overlooked. We find justification for pointing out this issue in the fact that it is possible to prevent the condition for acquiring the capacity for rights and obligations - live birth - by the aforementioned criminal acts.

Keywords:

Nasciturus, capacity for rights and obligations, protection, development

Autor:

Mgr. Viktória Jančárová
Katedra občianskeho práva
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
viktoria.jancarova@flaw.uniba.sk

Cite:

JANČÁROVÁ, Viktória. Nasciturus: Spôsobilosť nenarodených na práva a povinnosti. In *Historia et theoria iuris*, 2023, roč. 15, Supplementum, s. 58 – 66.

¹ Článok je výstup z grantu APVV-18-0417 „Historický vývoj terminológie súkromného práva na Slovensku pre potreby rekodifikácie slovenského občianskeho práva“.

vývoja inšpiráciu i v oblasti spôsobilosti *nascitura* (a v podstate stále predstavuje aj v rámci súčasnej legislatívy v Slovenskej republike). Prvotne bol za kľúčový moment považovaný pôrod dieťaťa, nakoľko status narodeného dieťaťa bol určovaný podľa statusu matky v čase jeho narodenia. Platila zásada „**mater semper certa est**“, ktorá je premietnutá aj do ustanovení dnešného zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine. Od 2. storočia sa však právna veda interpretuje výrazne priaznivejšie s cieľom uprednostňovať status *libertatis*.²

V tomto kontexte možno poukázať na *Corpus iuris civilis*, inými slovami normy, ktoré vznikli z iniciatívy cisára Justiniana I. napomáhajúce výkladu rímskeho práva. Tieto „normy“ sú významné aj s ohľadom na spôsobilosť *nascitura* na práva a povinnosti, nakoľko v nich môžeme nájsť viaceré zmienky o zabezpečení ochrany počatého dieťaťa.

Príkladmo v *Inst. Iust. 1. 4 pr.* je uvedený: „... *sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore quo nascitur, licet ancilla conceperit. et ex contrario si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit eum qui nascitur liberum nasci, quia non debet calamitas matris ei nocere qui in utero est.*“

„...ale stačí, že matka bola v čase, keď sa narodil, voľná/slobodná, hoci počala ako otrokyňa. Na druhej strane, ak počne ako slobodná žena a potom sa stane otrokyňou a porodí, platilo, že sa dieťa narodilo slobodné, pretože nešťastie jeho matky nesmie ublížiť dieťaťu, ktoré je v matkinom tele.“

Z uvedenej normy nám vyplýva, že v minulosti sa v právnych termínoch pri priradovaní statusu dieťaťa do spoločnosti neprihliadalo na stav matky v čase narodenia dieťaťa, ale skôr na to, či matka bola počas tehotenstva aspoň po nejaký krátky čas slobodná. Ak bola matka aj počas tehotenstva otrokyňou, tento stav nemal napriek tomu ovplyvňovať jej dieťa.

Podľa rímskeho práva, dieťa, ktoré bolo už počaté (*conceptus*) a očakávalo sa jeho narodenie (*nasciturus*), nedisponovalo právnou subjektivitou. Spôsobilosť na práva a povinnosti vznikala pri splnení určitých podmienok narodením. „Ako princíp totiž platí, že *nasciturus* nie je (podľa rímskeho práva) osobou – jeho správne označenie je „plod v materskom tele“, on je totiž „časťou ženy“. Súčasne však, keďže je nádej, že sa narodí, je osobou *in fieri* (v zárodku), ktorej sa – práve pre prípad narodenia – práva rezervujú.“³

Okrem narodenia, t. j. úplného oddelenia dieťaťa od matkinho tela, museli byť splnené i ďalšie požiadavky. Druhou požiadavkou bolo narodenie živého dieťaťa, a v neposlednom rade muselo dieťa vykazovať znaky ľudskej podoby. Právny význam malo však aj samotné počatie dieťaťa. Preto i počaté dieťa bolo považované za dieťa, ktoré sa už narodilo – „**conceptus pro iam nato habetur**“ (pravidlo z obdobia stredoveku).

Z uvedeného dôvodu rímske právo priznalo aj *nasciturovi* určité budúce práva.⁴ Práva, ktoré boli určené na prospech nenarodeného dieťaťa, však záviseli od toho, či sa toto dieťa vôbec narodí, a ak áno, či sa narodí živé alebo mŕtve. Bolo v platnosti, že práva, ktoré by malo nadobudnúť, ak by už v tom čase bolo na svete – sa *nasciturovi* rezervovali. Tým sa *nasciturovi*

² NEMEC, Matúš. *Naciturus v rímskom práve*. In VLADÁR, Vojtech (ed.). *Perpauca terrena blande honori dedicata. Pocta Petrovi Blahovi k nedožitém 80. narodeninám*. Trnava: Trnavská univerzita, Právnická fakulta, 2019, s. 173.

³ NEMEC, ref. 2, s. 171.

⁴ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 68.

priznávali práva so suspenzívnou podmienkou, na základe ktorej platilo, že ak sa nenarodené dieťa narodí (živé a s ľudskou podobou), tieto práva nadobudne (napríklad dedičstvo).⁵ Ako poukazuje i Paulus (rímsky právnik):

*„Quae liberis damnatorum conceduntur. Qui in utero est, perinde ac si in rebus humanis esset custoditur, quotiens de commodis ipsius partus quaeritur: quamquam alii antequam nascatur nequaquam prosit.“*⁶

„Kto je v lone matky, chráni sa tak, ako keby už bol na svete, kedykoľvek ide o jeho výhody (prospech); hoci, skôr než sa narodí, nemôžu nikomu inému prospievať.“

Ochrana *nascitura* sa z pochopiteľných dôvodov musela zabezpečiť prostredníctvom určitej osoby. Samotné počaté dieťa by totiž ani v prípade jeho narodenia nebolo schopné zabezpečiť si ochranu svojich práv, nakoľko by nedisponovalo ani určitým vekom, ktorý by mu to umožňoval. Na tieto účely bol preto v rámci rímskeho práva k dispozícii tzv. „opatrovník lona“ (*curator ventris*). Jeho úloha zohrávala význam i v prípade rozvodu manželov počatého dieťaťa. Nakoľko otec dieťaťa nemohol za každých okolností, môžeme povedať, „kontrolovať“ matku ich nenarodeného dieťaťa, tak samotný opatrovník lona mohol dohliadať na to, aby žena nepodstúpila umelé prerušenie tehotenstva.⁷ Po narodení dieťaťa opatrovník už neplnil svoju úlohu, pretože v rímskom práve platilo, že narodené dieťa prechádzalo pod moc svojho otca.

Čo však v prípade, ak dieťa už nemalo svojho otca pri narodení? Opatrovník zabezpečoval ochranu nenarodeného dieťaťa, t. j. do okamihu narodenia, a dohliadal najmä na dedičské práva, ktoré mal *nasciturus* nadobudnúť. Následne už nebol dieťaťu ustanovený opatrovník, ale túto funkciu prebral poručník. Poručník mohol byť ustanovený do svojej funkcie viacerými spôsobmi. Buď ho ustanovil otec dieťaťa pred svojou smrťou v rámci závetu alebo zákonom.

2 UČENÁ CIVILISTIKA A STREDOVEKÉ PRÁVO

Rímske právo možno považovať za jednu z najdôležitejších právnych kultúr v histórii ľudstva. Vplyv rímskeho práva sa prejavil aj v rámci staršej európskej civilistiky. Jedným z príkladov je pravidlo týkajúce sa spôsobilosti na práva a povinnosti. Podľa tohto zachovaného pravidla sa spôsobilosť na práva a povinnosti nadobúda narodením. Toto pravidlo sa vzťahuje aj situácie, keď dieťa ešte nie je narodené. Preto i samotný *nasciturus* bude disponovať spôsobilosťou na práva a povinnosti. Aj v súčasnosti sa toto pravidlo využíva vo viacerých právnych systémoch, preto v tomto ohľade predstavuje rímske právo významnú inšpiráciu.

Získanie spôsobilosti na práva a povinnosti pri narodení dieťaťa je automatické a platí pre každé dieťa bez ohľadu na jeho pôvod alebo postavenie rodičov. Následne takéto dieťa disponuje všetkými právami a povinnosťami, nakoľko i *nasciturus* je dôležitou súčasťou spoločnosti za účelom zabezpečenia jeho právnych nárokov ešte pred jeho narodením.

Rímska veta „*Nasciturus pro iam nato habetur, quoties de commodis eius agitur*“ – „Nenarodený sa považuje za narodeného, pokiaľ ide o jeho vlastný prospech“ sa udržala i v právnom prostredí pandektného práva. S postupným nástupom kodifikácií sa však jej uplatnenie

⁵ NEMEC, ref. 2, s. 169.

⁶ Paul. D. 1, 5, 7: „*Nasciturus pro iam nato habetur, quoties de commodis eius agitur.*“

⁷ Ulp. D. 25, 4, 1.

zmenilo. Napríklad v Code Civil alebo nemeckom BGB boli *nasciturovi* priznané len niektoré individuálne práva, ako napríklad právo dedičské.⁸

Aj napriek tomu, že rímska veta („*Nasciturus pro iam nato habetur, quoties de commodio eius agitur*” – „Nenarodený sa považuje za narodeného, pokiaľ ide o jeho vlastný prospech“) nebola plne priznaná vo všetkých kodifikáciách, v súčasnom francúzskom práve sa jej platnosť akceptuje. *Nasciturus* má v zásade rovnaké práva ako narodené dieťa, pokiaľ ide o jeho vlastný prospech. To znamená, že mu môžu byť priznané práva ako napríklad právo na dedičstvo alebo právo na ochranu zdravia a života.

3 PRÁVO PLATNÉ NA ÚZEMÍ SLOVENSKA

Spôsobilosť na práva a povinnosti fyzických osôb v rámci **feudálneho práva** bola viazaná na narodenie a osobnú slobodu jednotlivca. Narodenie ako nevyhnutná podmienka spôsobilosti znamenalo, že dieťa muselo byť narodené ako živé a oddelené od tela matky. Táto podmienka bola kľúčovým faktorom v určovaní spôsobilosti na práva a povinnosti. Neskôr sa spôsobilosť priznala aj *nasciturovi*. To znamená, že aj pred narodením malo dieťa určité práva a povinnosti. Okrem narodenia bola ďalšou podmienkou spôsobilosti osobná sloboda. Osobná sloboda znamenala, že jednotlivец nesmel byť otrokom. Otroctvo označovalo stratu možnosti získať práva a povinnosti. Naopak, nevoľník bol považovaný za subjekt práva a mal rovnakú spôsobilosť na práva a povinnosti ako voľný jednotlivec.

Spôsobilosť na práva a povinnosti **v rokoch 1848 – 1918** bola vymedzená pre *nascitura* na základe zákonného článku XX/1877 o úprave poručenských a opatrovníckych záležitostí. *Nasciturovi* bola priznaná spôsobilosť na práva a povinnosti, ak sa dieťa narodilo živé a malo ľudskú podobu. Dôležité je zdôrazniť, že životaschopnosť nenarodeného dieťaťa nebola kľúčovým kritériom pre priznanie spôsobilosti na práva a povinnosti. To znamená, že aj v prípade, ak by sa dieťa narodilo s určitými zdravotnými problémami, avšak splnilo kritériá narodenia sa živé a s ľudskou podobou, stále by bolo považované za spôsobilé na práva a povinnosti.⁹

Vznik Československej republiky bol pre Slovensko zásadným zvratom v oblasti ovplyvnenia právneho poriadku platného na území Slovenska. Vzhľadom na recepciu práva dochádzalo k zavedeniu mnohých ustanovení, ktoré sa stali dôležitou súčasťou platného práva. Jeden z významných aspektov právneho poriadku na Slovensku predstavovala spôsobilosť na práva a povinnosti *nascitura*. Tento mechanizmus však v obdobnom znení platil aj po vzniku Československej republiky, a to v súvislosti so zákonným článkom XX/1877 o úprave poručenských a opatrovníckych záležitostí. V kontexte tohto článku môžeme hovoriť o pretrvávaní niektorých prvkov právneho systému na Slovensku z obdobia pred vznikom Československa. Napriek tomu, že nové právne predpisy priniesli veľké množstvo zmien a novín, niektoré ustanovenia zostali nedotknuté a prispeli k udržaniu kontinuity právneho systému na Slovensku.

Právna úprava **zákona č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník**¹⁰ pokiaľ ide o nenarodené dieťa, posudzovala jeho spôsobilosť na práva a povinnosti tak, akoby sa už bolo narodilo, pokiaľ sa neskôr skutočne narodilo ako živé. V prípade existencie pochybností o tom,

⁸ COING, Helmut. *Europäisches Privatrecht. Band II. 19. Jahrhundert, Überblick über die Entwicklung des Privatrechts in den ehemals gemeinrechtlichen Ländern*. München: C. H. Beck, 1989, s. 287.

⁹ FAJNOR, Vladimír–ZÁTURECKÝ, Adolf. *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. II. prepracované, judikatúrou siahajúcou do r. 1935 doplnené vydanie*. Bratislava: Právnická jednota na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, 1935, s. 43.

¹⁰ Ďalej len „*Občiansky zákonník z roku 1950*“.

či sa dieťa narodilo živé alebo mŕtve, sa v právnom systéme predpokladalo, že sa narodilo živé.¹¹ V tomto zákonníku bola spôsobilosť *nascitura* na práva a povinnosti uznávaná podobne ako v predchádzajúcej legislatíve. *Nasciturus* mal právo na dedičstvo, ak bol v čase smrti dediča už počatý a právo na ochranu svojich práv, ktoré boli viazané na splnenie určitých podmienok. Taktiež mu bolo uznané právo na ochranu majetku.

5 PRÁVNÝ STAV DE LEGE LATA

V intenciách právnej úpravy *de lege lata* v Slovenskej republike spôsobilosťou na práva a povinnosti disponujú všetky fyzické osoby bez výnimky, nakoľko sa jedná o základné ľudské právo.¹²

Ustanovenie **§ 7 ods. 1 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník**¹³ vymedzuje, že: „*Spôsobilosť fyzickej osoby mať práva a povinnosti vzniká narodením. Túto spôsobilosť má aj počaté dieťa, ak sa narodí živé.*“ Uvedené ustanovenie nám stanovuje podmienky, za ktorých dochádza k nadobudnutiu spôsobilosti na práva a povinnosti fyzických osôb. V prvom rade ide o okamih narodenia, t. j. oddelenie dieťaťa od matkinho tela ukončením pôrodu. Nie je pritom relevantné, či pôrod prebieha prirodzeným alebo umelým spôsobom. Druhá podmienka prezumuje živé narodenie počatého dieťaťa. Preto v tomto kontexte, pri splnení najmä druhej podmienky, bude i *nasciturus* disponovať právnou spôsobilosťou.¹⁴ Rozhodujúcim faktorom pre nadobudnutie subjektívnych práv je, že sa dieťa narodí živé. Nie je dôležitý časový úsek, počas ktorého je dieťa živé a ani to, či sa dieťa narodí zdravé alebo choré.

Uvedené má veľký význam najmä pri dedičstve, nakoľko ak bolo dieťa počaté už za života poručiteľa, treba s ním rátať ako s dedičom v prvej skupine a s prejednaním dedičstva počkať do jeho narodenia. „*Ak sa zistí, že v dobe smrti poručiteľa je potrebné počítať s existenciou jeho priameho potomka a ak tento potomok (nasciturus) sa potom narodí živý, splní sa tým podmienka uvedená v § 7 ods. 1 Občianskeho zákonníka a poručiťelov pohrobok nadobudne dedičstvo ku dni smrti poručiteľa (§ 460 Občianskeho zákonníka). Plod v tele matky je zákonným dedičom rovnako ako už narodené deti. Rozhodujúcou podmienkou je, aby došlo skutočne k pôrodu živého dieťaťa.*“¹⁵ Ďalej pri obdarovaní, nárokoch z poisťných plnení, nároku na náhradu škody¹⁶, rozvoze manželstva a podobne. *Nasciturus* nadobúda práva len podmienene, pričom rozhodujúci je okamih oddelenia živého plodu od tela matky.¹⁷ Ak by sa dieťa narodilo mŕtve, prípadne by ani nenastal pôrod¹⁸, tak sa nositeľom práv a povinností nikdy ani nestalo.¹⁹ Stále nemožno totiž zabúdať na známe pravidlo „**conceptus pro iam nato habetur**“, ktoré berie do úvahy budúce práva nenarodeného dieťaťa a uznáva mu právnú subjektivitu ešte pred jeho fyzickým narodením.

K ochrane *nascitura* sa vyjadril i samotný Ústavný súd. Vo svojom rozhodnutí uviedol: „*Z porovnania doslovného výkladu prvej a druhej vety čl. 15 ods. 1 ústavy, najmä spojenia ,má právo*

¹¹ §§ 4-5 Občianskeho zákonníka z roku 1950.

¹² FEKETE, Imrich. *Občiansky zákonník (komentár)*. Ružomberok: Epos, 2007, s. 52.

¹³ Ďalej len pod skratkou „Občiansky zákonník“.

¹⁴ Pri právnej spôsobilosti *nascitura* pôjde teda o podmienenú spôsobilosť.

¹⁵ FEKETE, ref. 12. Bratislava:

¹⁶ Na tomto mieste je nutné podotknúť, že náhrada škody sa nevzťahuje na nároky, ktoré sú vyslovene viazané na osobu poručiteľa, ak by chcel zaňho *nasciturus* nárok na náhradu škody uplatňovať.

¹⁷ STRAPÁČ, P. In ŠTEVČEK, M. et al. *Občiansky zákonník I, 2. vydanie*. Bratislava: C. H. Beck, 2019, s. 49-54.

¹⁸ Či už v dôsledku spontánneho alebo umelého prerušenia tehotenstva.

¹⁹ LAZAR, J. a kol. *Občianske právo hmotné I. Tretie doplnené a prepracované vydanie*. Bratislava: Iura Edition: Bratislava, 2006, s. 144.

na život' v. 'hodný ochrany' vyplýva, že ústavodarca v čl. 15 ústavy celkom zjavne rozlišuje medzi právnym statusom nascitura a právnym statusom narodennej osoby. Tento jazykový výklad je podporovaný tiež systematickým výkladom. Katalóg základných ľudských práv a slobôd v druhom oddiele druhej hlavy ústavy je uvedený ustanovením čl. 14, podľa ktorého každý má spôsobilosť na práva. Je pritom bez akýchkoľvek pochybností, že pod pojmom každý, použitom v tomto (ale i v ďalších) ustanovení ústavy, treba rozumieť každého, kto sa narodí, t. j. spôsobilosť na práva vzniká narodením a končí smrťou, prípadne vyhlásením za mŕtveho.

Ústava teda zásadne spája vznik subjektívnych práv až s okamihom narodenia človeka, nie už s jeho počatím. V kontexte s problematikou, ktorá je predmetom tohto konania, sa javí vhodné podporne poukázať napr. na čl. 41 ods. 3 Ústavy, podľa ktorého deti narodené v manželstve i mimo neho majú rovnaké práva.

(...) podľa Ústavy Slovenskej republiky nasciturus nie je subjektom práva, ktorému patrí základné právo na život podľa čl. 15 ods. 1 prvej vety ústavy. Nasciturus sa síce môže stať subjektom práva ex tunc, a teda ex tunc aj nositeľom základných práv, avšak pod podmienkou, že sa narodí živý.²⁰

Týmto spôsobom sa zabezpečuje, že nenarodené dieťa má právo na ochranu svojich práv a záujmov, že sa jeho budúce práva nezakladajú na neistote a že aj nenarodené dieťa môže byť subjektom občiansko-právnych vzťahov s rovnakými právnymi dôsledkami ako narodená osoba.

5.1 TRESTNOPRÁVNÁ OCHRANA NASCITURA V SLOVENSKÝCH PODMIENKACH

Na tomto mieste považujeme za vhodné v stručnosti upriamiť pozornosť i na právnu úpravu Trestného zákona, ktorá významným spôsobom prispieva k ochrane nascitura. In concreto sa ochrana zabezpečuje prostredníctvom skutkových podstat trestných činov nedovoleného prerušenia tehotenstva v § 150 – § 153 Trestného zákona. Taktiež i ustanovenie § 139 Trestného zákona prispieva k nepriamej ochrane nascitura, nakoľko je tehotná žena zaradená medzi chránené osoby.

Zaradenie tehotnej ženy medzi chránené osoby predstavuje významné legislatívne opatrenie, ktoré zabezpečuje ochranu pre túto zraniteľnú skupinu. Toto ustanovenie zabezpečuje ochranu tehotnej ženy od momentu počatia až do skončenia pôrodu alebo zákroku, ktorým sa tehotenstvo končí. Je dôležité zdôrazniť, že okamih skončenia pôrodu a nie začiatku pôrodu je dôležitý z hľadiska zraniteľnosti tehotnej ženy.²¹ Prirodzený pôrod alebo zákrok predstavuje pre tehotnú ženu veľkú záťaž na organizmus, čo môže viesť k vzniku zdravotných komplikácií. V tomto čase sa taktiež zvyšuje riziko komplikácií pre nenarodené dieťa a zaistenie zvýšenej ochrany je preto žiaduce.

Ochrana tehotnej ženy zahŕňa aj ochranu nenarodeného dieťaťa. Týmto spôsobom sa zabezpečuje, že tehotná žena a jej nenarodené dieťa majú rovnakú úroveň ochrany. Ustanovenia týkajúce sa nedovoleného prerušenia tehotenstva²² je možné rozdeliť na:

- umelé prerušenie tehotenstva bez súhlasu tehotnej ženy (§ 150 Trestného zákona),

²⁰ Nález Ústavného súdu SR zo dňa 4. decembra 2007, sp. zn. PL. ÚS 12/01.

²¹ BURDA, E. § 139 [Chránená osoba]. In BURDA, E. et al. *Trestný zákon. Všeobecná časť. Komentár*. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2010. Dostupné na internete: <https://www.beck-online.sk/bo/document-view.seam?documentId=nnptembrgbpxg327mvvxunropj5f6mrqga2v6mzqgbpxazrrgm4q> [cit. 2023-06-15].

²² Predmetné trestné činy možno však spáchať len do začiatku pôrodu. V okamihu začatia pôrodu ide o samostatného človeka, ktorý je v prípade jeho usmrtenia chránený prostredníctvom ustanovení § 144 – § 149 Trestného zákona.

- umelé prerušenie tehotenstva so súhlasom tehotnej ženy postupom alebo za podmienok, ktoré odporujú všeobecne záväzným právnym predpisom (§ 151 Trestného zákona),
- návod na umelé prerušenie tehotenstva a pomoc pri umelom prerušení tehotenstva (§ 152 Trestného zákona),
- špecifické ustanovenie – beztretnosť tehotnej ženy pri nedovolenom prerušení jej tehotenstva (§ 153 Trestného zákona).

Všetky tieto trestné činy disponujú spoločným objektom – zdravie tehotnej ženy, a sekundárnym objektom – stav ľudského plodu a právo ženy na materstvo. Napriek tomu, že počaté dieťa (ako ľudský plod) je chránený až sekundárne, nemožno opomínať významnosť jeho ochrany.

Dôvody, pre ktoré je plod až sekundárnym objektom týchto trestných činov je niekoľko. *Ad 1)* ustanovenie § 153 Trestného zákona (viď výklad nižšie), *ad 2)* pri nedovolenom prerušení tehotenstva je cieľom vždy usmrtiť plod a preto je dôležité najmä zdravie a život matky, *ad 3)* k poškodeniu zdravia matky ani nemusí prísť, zatiaľ čo ľudský plod bude usmrtený vždy a *ad 4)* zo skutkovej podstaty trestného činu prerušenia tehotenstva bez súhlasu tehotnej ženy vyplýva, že tehotná žena má záujem donosiť svoje nenarodené dieťa.²³

Záverom je ešte nutné vyjadriť sa k ustanoveniu § 153 Trestného zákona: „*Tehotná žena, ktorá svoje tehotenstvo sama umelo preruší alebo iného o to požiada, alebo mu to dovolí, nie je za taký čin trestne zodpovedná, a to ani podľa ustanovení o návodcovi a pomocníkovi.*“

Toto ustanovenie slúži na zabezpečenie beztretnosti tehotnej ženy pri nedovolenom prerušení jej tehotenstva. „*Beztretnosť tehotnej ženy za nedovolené umelé prerušenie jej tehotenstva je odôvodnená jednak pochopením istého matúceho duševného i fyziologického stavu, ktoré môže tehotenstvo žene spôsobiť, prípadne i vo väzbe na ďalšie vonkajšie podmienky (napr. zlá sociálna situácia tehotnej ženy, citové rozčarovanie, duševná nepripravenosť a pod.), jednak, a z toho dôvodu, aby sa žena v prípade potreby neobávala privolať zdravotnícku pomoc po takto vyvolanom zákroku.*“²⁴

5.2 NASCITURUS V ABGB

V rakúskej právnej úprave²⁵ dochádza k nadobudnutiu spôsobilosti na práva a povinnosti, rovnako narodením. Pred zavedením ABGB však neexistovala jednotná a systematická právna úprava v oblasti spôsobilosti *nascitura* na práva a povinnosti. V roku 1811 bol v Rakúskej republike prijatý občiansky zákonník – ABGB, ktorý priniesol novú právnu úpravu aj v oblasti spôsobilosti na práva a povinnosti *nascitura*. ABGB ustanovil, že

²³ BURDA, E. § 150 [Umelé prerušenie tehotenstva bez súhlasu tehotnej ženy]. In: BURDA, E. et al. *Trestný zákon. Osobitná časť. Komentár. II. diel*, 1. vydanie. In Praha: C. H. Beck, 2010. Dostupné na internete: <<https://www.beck-online.sk/bo/document-view.seam?documentId=nnptembrgfp327mvvxuns7nfus46t2l4zdambvl4ztamc7obtdcnjq&refSource=to>> [cit. 2023-06-15].

²⁴ BURDA, E. § 153. In BURDA, E. et al. *Trestný zákon. Osobitná časť. Komentár. II. diel*, 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2010. Dostupné na internete: <<https://www.beck-online.sk/bo/document-view.seam?documentId=nnptembrgfp327mvvxuns7nfus46t2l4zdambvl4ztamc7obtdcnjt>> [cit. 2023-06-15].

²⁵ *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie* StF: JGS Nr. 946/1811. Ďalej len „ABGB“.

nasciturus má právne postavenie už od okamihu počatia a je považovaný za plnohodnotný subjekt práva, za predpokladu živého narodenia.

Vývoj spôsobilosti na práva a povinnosti *nascitura* v rakúskej právnej úprave v 19. a 20. storočí bol zameraný na niekoľko hlavných aspektov, nakoľko bol prepojený so všeobecným vývojom rodinného a dedičského práva. Cieľom bolo zabezpečiť právne postavenie a ochranu nenarodených detí, a to najmä v oblasti dedičstva, ochrany života a zdravia. Tieto zmeny odrážajú posun v spoločenskom povedomí a právnom chápaní práv nenarodených jedincov.

Podľa § 22 ABGB: „Aj nenarodené deti majú od momentu svojho počatia právo na ochranu zákonom. Pokiaľ ide o ich práva a nie práva tretích osôb, považujú sa za narodené; ale na mŕtve narodené dieťa sa vzhľadom na práva vyhradené pre živo narodené deti hľadí, ako keby nebolo nikdy počaté.“²⁶

Zákonná ochrana sa podľa tohto ustanovenia skladá z dvoch častí. Prvá veta spočíva nie v priznaní právnej spôsobilosti *nascitura*, ale na príslube jeho ochrany prostredníctvom iných noriem, a to či už tých, ktoré sa nachádzajú v samotnom *ABGB* alebo v iných osobitných predpisoch, čím sa štandardizuje aj vysoký záujem na ochrane telesnej integrity nenarodeného dieťaťa.²⁷ Nemalo by sa totiž považovať za samozrejmé, že všetky právne normy operujúce s pojmom „ľudský“ – v tomto kontexte „nenarodené dieťa“ – zahŕňajú aj *nascitura*.

Druhá veta priznáva *nasciturovi* podmienenú a obmedzenú spôsobilosť na práva a povinnosti. Podmienenú, nakoľko platí, že počaté dieťa sa musí narodiť živé, pričom jeho životaschopnosť nie je významná.²⁸ Obmedzenosť vyplýva zo skutočnosti, že spôsobilosť na práva a povinnosti *nascitura* sa vzťahuje len na jemu vlastné práva v prípade ich ohrozenia.

Preto *nasciturus* od momentu svojho počatia disponuje čiastočnou právnou spôsobilosťou. Čiastočná právna spôsobilosť nenarodeného sa vzťahuje na osobné a majetkové práva, vrátane tých, ktoré si vyžadujú úkon nadobudnutia, napr. prijatie daru. V týchto prípadoch sa o jeho práva musí starať opatrovník. Avšak táto spôsobilosť *nascitura* bola obmedzená na také akty, ktoré preňho mali priaznivý vplyv. Samozrejme, pokiaľ ide o spôsobilosť k povinnostiam, túto nemožno vo vzťahu k *nasciturovi* aplikovať.²⁹

ZÁVER

Predmetom problematiky nášho príspevku bola analýza spôsobilosti na práva a povinnosti *nascitura* – počatého dieťaťa. Záverom môžeme konštatovať, že proces vývoja právnej úpravy týkajúcej sa zvolenej problematiky prebiehal korektne. Problematika spôsobilosti na práva a povinnosti *nascitura* je veľmi dôležitá a má presah do rôznych oblastí, vrátane trestného práva. Je nevyhnutné vziať do úvahy i relevantné právne predpisy týkajúce sa nedovoleného prerušenia tehotenstva, aby sme zabránili situáciám, kedy nie je splnená podmienka na nadobudnutie spôsobilosti – živé narodenie dieťaťa. V príspevku sme podrobili komparácií právnou úpravu ochrany *nascitura* v Slovenskej a Rakúskej republike. Na základe analýzy sme dospeli k záveru, že existujúce právne predpisy v oboch krajinách poskytujú dostatočnú úroveň ochrany *nascitura*. Dovoľujeme si však vysloviť názor, že *pro futuro*

²⁶ „Selbst ungeborene Kinder haben von dem Zeitpunkte ihrer Empfängniß an, einen Anspruch auf den Schutz der Gesetze. In so weit es um ihre und nicht um die Rechte eines Dritten zu thun ist, werden sie als Geborne angesehen; ein todtgebornes Kind aber wird in Rücksicht auf die ihm für den Lebensfall vorbehaltenen Rechte so betrachtet, als wäre es nie empfangen worden.“

²⁷ RUMMEL, Peter-LUKAS, Meinhard. *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch, Teilband §§ 1-43 ABGB (Einleitung, Personenrecht)*. 4. Auflage. Wien: Manz, 2015, s. 252-254.

²⁸ SIMIC, J. The protection of *nasciturus* within the civil law. In *Pravni Zapisi*, 2018, roč. 9, č. 2, s. 259.

²⁹ RUMMEL-LUKAS, ref. 27.

v dôsledku spoločenského vývoja môže vzniknúť potreba predmetnú právnu úpravu modifikovať smerom k posilneniu ochrany *nascitura*.

V konečnom dôsledku je zachovanie ochrany *nascitura* na najvyššej úrovni nevyhnutné, aby sme zabezpečili jeho zdravie a celkový blahobyť. Preto je dôležité monitorovať vývoj v tejto oblasti a účinne reagovať na prípadné zmeny.

Sondy do ustaľovania slovenskej právnej terminológie v 19. storočí¹

Jana Levická

ÚVOD

Hoci právna terminológia siaha v slovenčine do raného stredoveku,² až do 19. storočia sa nevytvorili spoločensko-politické podmienky na to, aby bola jazykom legislatívy či súdnictva a aby sa stala predmetom cieľavedomej regulácie, ktorá by zabezpečovala jej funkčnosť a zrozumiteľnosť.

V skratke možno konštatovať, že až do roku 1844 bola realizácia práva v Uhorsku viazaná na latinčinu, ktorú ako celoštátny úradný jazyk v danom roku vystriedala maďarčina. Aj vzdelávanie na uhorských právnických akadémiách a neskôr aj na univerzitách sa uskutočňovalo v latinčine a potom v maďarčine.³ V odbornej literatúre sa o právnej terminológii v slovenčine v 19. storočí píše útržkovito, jej vedomé či organizované tvorenie a ustaľovanie sa zvyčajne spája s 20. storočím. Dokonca by sa podľa niektorých autorov zdalo, že slovenská terminológia minimálne do vzniku *Právneho obzoru* a snáh E. Stodolu existovala len v embryonálnom štádiu.⁴ Toto zdanie sa pokúsime v našom príspevku poopraviť a ponúknuť komplexnejší obraz terminologického vývoja a jeho usmerňovania v danom období.

Abstract:

The paper focuses on legal terminology planning and regulation in Slovak that can be traced back to the 19th century and is related mainly to the translation of contemporary legislation from German and Hungarian. First, it was the regulation of Czech legal terminology which included compilation of German-Czech legal and political dictionary with Slovak terms (1850). Subsequently, in the 2nd half of the 19th century, Slovak became the language of the officially approved translation of abovementioned legislation. It is the translated version of *Sbierka krajinských zákonov*, carried out from 1868 until approximately 1916, that represents the largest source of information on term-creation methods of individual translators, especially methods of S. Czambel who drafted basic principles of legal term-creation in Slovak. Based on available textual, lexicographic and corpus sources, development of specific terms can be outlined as well as their usage and attitudes of domain experts.

Keywords:

Slovak legal terminology, terminology regulation, 19th century, development of terminology

Autor:

Mgr. Jana Levická, PhD.
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
jana.levicka@korpus.juls.savba.sk

Cite:

LEVICKÁ, Jana. Sondy do ustaľovania slovenskej právnej terminológie v 19. storočí. In *Historia et theoria iuris*, 2023, roč. 15, Supplementum, s. 67 – 77.

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu „Tvorba a rozvoj Slovenského národného korpusu“ financovaného Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR, Ministerstvom kultúry SR a Slovenskou akadémiou vied.

² KUCHAR, Rudolf. *Žilinská mestská kniha*. Bratislava: VEDA, 2009.

³ HALÁSZ, Ivan. Vznik slovenskej právnickej infraštruktúry po roku 1918. In *Právnik*, 2017, roč. 156, č. 7, s. 603-618.

⁴ Napríklad: „Pred rokom 1918 preto možno hovoriť skôr len o existencii určitých prvkov slovenskej právnickej terminológie, ktoré vznikali v dôsledku toho, že národne uvedomelí advokáti-Slováci používali slovenčinu v styku navzájom medzi sebou ako aj so svojimi klientmi.“ Citované z: HALÁSZ, ref. 3, s. 606.

1 NEMECKO-ČESKÝ SLOVNÍK PRÁVNEJ TERMINOLÓGIE Z ROKU 1850

Prijatím tzv. oktrojovanej ústavy zostavenej F. Stadionom zo 4. marca 1849 došlo k zrovnoprávneniu národov rakúskej monarchie a ich jazykov, pričom cisársky patent prislúchajúci k ríšskemu zákonníku, stanovoval povinné vydávanie nielen tohto zákonníka, ale aj vládneho vestníka v desiatich rovnoprávných jazykoch monarchie, vrátane českého, ktorý je „zároveň moravským a slovenským spisovným jazykom“.⁵ Pred samotným prekladom rakúskej legislatívy sa však prišlo k pomerne modernému a pragmatickému kroku: k harmonizácii a ustáleniu právnej a administratívnej terminológie v tých jazykoch, ktoré boli „dlhšie vylúčené z vyšších politických kruhov, pre niektoré pojmy (prináležiace novým pomerom v štáte) zatiaľ nemajú všeobecne prijateľné výrazy, a aj inak iba s ťažkosťami dokážu plniť nároky, ktoré sa na ne odrazu kladú“.⁶ Rakúske ministerstvo spravodlivosti, na odporúčanie dvorného radcu A. Becka,⁷ zriadilo preto ešte v roku 1849 Komisiu pre právnicko-politickú terminológiu (*Kommission für slawische juridisch-politische Terminologie*), ktorej predsedal P. J. Šafárik, v tom čase univerzitný knihovník a profesor slovanskej filológie na pražskej univerzite. Komisia pozostávala z dvadsiatich filológov a právnikov príslušných slovanských jazykov v piatich sekciách a tie mali pripraviť právnickú terminológiu, „ktorá by zodpovedala duchu týchto jazykov, ako aj potrebám súčasného zákonodarstva a správy“, pričom sa mala používať najprv pri redigovaní ríšskeho zákonníka, potom aj vo všeobecnej praxi.⁸

Za členov česko-moravsko-slovenskej sekcie boli menovaní K. J. Erben, A. Rybička a A. V. Šembera a tiež J. Kollár a K. Kuzmány, ktorí mali za úlohu zohľadniť slovenské špecifiká, resp. mali zhromaždiť iba tie slová alebo termíny, ktoré boli bežne známe iba Slovákom. Do pripravovaného slovníka (ďalej len „JPT“) boli potom zahrnuté v rámci českého hesla s kvalifikátorom *slov*.

Úvod slovníka z pera P. J. Šafárika obsahuje cenné informácie o základných metódach práce tejto terminologickej komisie, ktoré si stanovila v snahe zabezpečiť konzistentnosť a harmonizáciu piatich paralelných prekladov:

1. zásada „slovanského paralelizmu“, v rámci ktorej sa pri rozhodovaní medzi viacerými novými či existujúcimi ekvivalentmi uprednostnilo to slovo, ktoré sa bežne používa vo väčšine alebo aspoň vo viacerých slovanských „dialektoch“;
2. zásada prekladať, resp. kalkovať cudzie výrazy „uvážlivo, ohľaduplne a s mierou“;⁹
3. zásada zohľadniť legislatívny kontext pri preklade termínov v príslušných zákonoch a to vo všetkých ich výskytoch;

⁵ PETIOKY, Viktor. Německo-český slovník právní terminologie z roku 1850. In *Slovo a slovesnost* [online]. Dostupné na internete: <<http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3615>> [cit. 2023-06-25]. Totiž, P. J. Šafárik a J. Kollár oficiálne potvrdili, že čeština je spisovným jazykom „des slowakischen Stammes der Čecho-Slawen“ (slovenského kmeňa Čecho-Slovanov). Pozri: VANTYŠYNOVÁ, Tatiana-PODOLAN, Peter-VIRŠINSKÁ, Miriam. *Básnik a mesto: Viedenské roky Jána Kollára*. Bratislava: PRO HISTÓRIA, 2013, s. 45.

⁶ ŠAFÁRIK, Pavel Jozef. *Juridisch-Politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs: Deutsch-Böhmische Separat*. Wien: Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei 1850, s. III. Dostupné na internete: <<https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/79h>> [cit. 2023-06-25]. Za preklad Šafárikovho úvodu skúmaného slovníka by sme chceli poďakovať Mgr. Miroslavovi Zúmríkovi, PhD.

⁷ V životopise K. Kuzmányho sa možno dočítať, že „počínáním dvorného radcu dr. A. Becka založená bola „terminologická komissia“, ako zastupitelia Slovákov vtiahnutí boli do nej Kollár a Kuzmány. Komisia mala úlohou ustáliť terminológiu, výrazy pre obyčajné i menej obyčajné pojmy, menovite oboru juridicko-politického. („Juridisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Oesterreichs“)“ BUJNÁK, Pavel. Dr. Karol Kuzmány: život a dielo. Liptovský Mikuláš: Transcius 2017.

⁸ ŠAFÁRIK, ref. 6, s. III.

⁹ ŠAFÁRIK, ref. 6, s. XI.

4. zásada zohľadniť historický vývoj a súčasný stav nemeckého (germánskeho) a českého (slovanského) jazyka ako východiskového a prekladového jazyka. Zároveň mali členovia komisie snahu využiť aj existujúcu českú právnu terminológiu a jej tradíciu (excerpovali české zákonníky a iné právne zdroje) a usilovali sa zachovať staršiu slovnú zásobu, „*pokiaľ táto bola ešte použiteľná a životaschopná*“. Nové výrazy tvorili iba v prípade pojmových a výslovnostných prekážok;¹⁰
5. zásada vyhýbať sa extrémom v zmysle purizmu: komisia rozlišovala, či daný výraz budú používať kruhy vzdelancov (najčastejšie v hospodárstve a v literatúre), a v takom prípade akceptovala internacionalizmy, pretože „*majú európsku či svetoobčiansku platnosť, napríklad advokát*“. Z hľadiska čistoty však prísnejšie posudzovala slová, ktoré používa široká verejnosť, napríklad *branec*, *četník*.¹¹

Proceß , pře, rozepře, spor; (slov. pravota).	Productiv (fruchtbar), plodný, úrodný.
Proceß (co se týče pře, sporu), sporní, (slov. pravotný); — Acten, sporné spisy; — Handlung (ein einzelner Act des Proceßes), soudní čin; (Verhandlung), líčení pře; — Kosten, soudní škody; — Ordnung, soudní řád; — Sache, pře, sporná věc; — Verhandlung, líčení pře.	Profes (die), řeholní slib; (der), kdo učiní řeholní slib, řeholník.
Proclamation , provolání.	Profession (Handwerk), řemeslo; (Beschäftigung), zaměstnání.
Proclamiren , provolati, provolá-vati něco; — alte Satzposten, staré knihovní dluhy n. závady provolati.	Professionist , řemeslník.
Procura , plnomocenství; <i>per procuram</i> einer Person, v plnomocenství některé osoby; f. Voll-macht.	Prohibitiv , záповědný, záповědní; — System, zřízení n. sou-stava záповědní, záповědací.
Procurator (Bevollmächtigter),	Prolongation eines Bescheß, odro-čení směnky (t. směnečního placení).
	Prolongiren , odročiti (placení), prodloužiti lhůtu (ku placení).
	Promotion zur Doctorwürde, po-výšení na doktorství.
	Promoviren , Einen zum Doctor, povýšiti někoho na doktorství.
	Promulgiren , ein Gesetz, vůbec vyhlásiti zákon.

Obrázok č. 1: Ukážka z „Juridisch-Politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs: Deutsch-Böhmische Separat“ so zvýrazneným kvalifikátorom označujúcim špecifické slovenské výrazy.

Po trojmesačnej excerpácii a analýze textov a následnom preklade potenciálnych hesiel budúceho slovníka komisia zhromaždila osemtisíc kartotečných lístkov pre každý „dialekt“.¹² Ukázalo sa, že je potrebná následná revízia a zosúladenie čiastkových riešení jednotlivých sekcií v rámci celej práce. Výsledná nemecko-česká časť slovníka *Juridisch-Politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs*, ktorá vyšla v roku 1850, obsahuje na 263 stránkach viac než 7 150 slovníkových hesiel. Prirodzene vyvstáva otázka, koľko a aké slovenské výrazy tento historický terminologický slovník obsahuje. Vďaka kvalifikátoru *slov.* je hľadanie v slovníku pomerne jednoduché a v rámci jeho online verzie aj rýchle. Výsledný

¹⁰ Tamže.

¹¹ Tamže.

¹² Tamže, s. VIII.

zoznam slov nepredstavuje ani 1 % celého heslára a zo súčasného pohľadu by sa ani nedali všetky považovať za termíny. Medzi slovenské termíny¹³ v *Juridisch-Politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs* možno zaradiť:

- baně, baňský, baník
- běsnost, běsné zvíře
- bitka
- čepovati, výčep, vyčepovati
- **dělací den**
- **dežma** (*desiatok*), **dežmovati** (*vyrubovať desiatok*)
- hlučnice (*ulica*)
- **huťarění** (*stráženie polí*), **huťar** (*poľný strážnik*)
- chotar
- komůrka
- krčování (*klčovanie*)
- pálené, pálenice
- palice, **trestání palicí**
- **panština** (*povinná pracovní povinnost*)
- polovačka
- **ponuknutí, ponukati**
- **právo k chodníku**
- **pravota, pravotár, pravotný, pravotárství**
- překáravý
- propustiti někoho z učení
- **přísluhovati právem nebo spravedlností** (*vykonávat soudnu moc*)
- **rozsobášení, sobáš, osobášení**
- sklep (*obchod*)
- spust (*splav*)
- **statečný** (*počestný*), **statečnost** (*počestnost*)
- tovar
- **úžera, zákon úžerný, patent úžerný**
- vztekly, vzteklost
- **záloh**
- záprah (*kočiar s koňmi*)
- záprež (*záprah*)
- záraza (*nákazlivá choroba*)
- zvěřinec
- **želír** (*želiar, bíreš*)

Počet, podoba a pravopis týchto termínov sú dokladom už spomínaného postoja či presvedčenia slovenských členov komisie o česko-slovenskej jazykovej jednote.¹⁴ Samotný J.

¹³ Slovo tvorne príbuzné slová uvádzame v jednom riadku, hoci sa v pôvodnom slovníku môžu nachádzať v samostatných heslách. Tučným sme zvýraznili potenciálne termíny z dnešného hľadiska.

¹⁴ Samotná myšlienka spoločného jazyka a česko-slovenskej jednoty siaha najmenej do 18. storočia a objavuje sa predovšetkým v prostredí slovenských evanjelikov, kde sa „priľnutie k češtine definitívne kodifikuje a aj

Kollár kritizoval Štúrovu kodifikáciu slovenčiny a považoval ju za rozbíjanie tejto jednoty a inicioval vznik a vydanie zborníka *Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky* (1846).¹⁵ Práve v období tvorby terminologického slovníka bol J. Kollár ako tzv. vládny dôverník pre slovenské záležitosti poverený ministrom A. Bachom, aby navrhol, aká podoba spisovného jazyka pre Slovákov by sa mala používať v úradných listinách a v školstve.¹⁶ Výsledkom bolo odporúčanie používať tzv. staroslovenčinu, t. j. „češtinu prispôbenú pre Slovákov“, ku ktorej A. Radlinský napísal gramatickú príručku *Prawopis slowenský s krátkou mluwnicí* (1850) a toto rozhodnutie bolo potvrdené výnosom z 21. decembra 1849.¹⁷ Ako uviedol L. Novák, bol to „epizodický recesný pokus nastoliť znovu spisovnú češtinu“,¹⁸ ktorý sa v konečnom dôsledku neujal. Podľa výskumu L. Králika však v rokoch 1850 – 1852 boli práve do Kollárovej staroslovenčiny preložené rakúske právne predpisy určené pre uhorské územie. Už v roku 1853 sa však úradným publikačným jazykom pre 2. oddelenie zbierky tohto zákonníka stala tzv. opravená slovenčina, t. j. štúrovčina.¹⁹

2 ÚSILIE O USTÁLENIE PRÁVNEJ TERMINOLÓGIE V ŠTÚROVEJ SLOVENČINE

Jedným z cieľov Matice slovenskej (MS) bolo podporovať a rozvíjať slovenskú vedu a jej terminológiu, no v krátkom období jej existencie sa podarilo vytvoriť viac-menej len organizačné základy vedeckej práce.²⁰ A. M. Mudroň, jeden zo zakladajúcich členov MS, poukazoval už v roku 1864 na potrebu pestovať právnu vedu a vyučovať ju v slovenčine: „Každá veda má svoje názvoslovie, odchodné od reči obecnej, a práve za to každá veda potrebuje učbu, a keď ju ktorá potrebuje, tedy iste medzi prvými stojí aj veda štátnych a právnych vied.“²¹ Navrhoval preto, aby sa založila slovenská právnická akadémia.²²

Sám sa podujal vypracovať *Právno-verejno-spravne názvoslovie slovenského práva*, o čom informoval účastníkov XIV. zasadnutia výboru Matice slovenskej 16. 1. 1867.²³ Vo viacerých prácach sa uvádza, že Mudroň toto dielo vydal,²⁴ avšak už S. Czambel sa v roku 1890 pýtal:

získava novú ideologickú motiváciu. Začína sa tvrdiť, že Slováci a Česi tvoria jeden národ s jednou rečou.“ Pozri: PAULINY, Eugen. *Staršie dejiny spisovnej slovenčiny*. In MISTRÍK, Jozef (ed.). *Studia Academica Slovaca*. 1. Bratislava: Ústav školských informácií, 1972, s. 146.

¹⁵ IVANTYŠYNOVÁ-PODOLAN-VIRŠINSKÁ, ref. 5.

¹⁶ Koncom 40. rokov 19. storočia bola na Slovensku pomerne neprehľadná jazyková situácia, ktorá sa v literatúre označuje aj ako slovenský Babel: v oficiálnych prejavoch vrátane náboženskej sféry sa používala ešte bernolákovčina, mladí evanjelici veľmi rýchlo priľnuli k štúrovčine a časť evanjelikov sa stále pridržala slovakizovanej češtiny. Pozri: ŽIGO, Pavol. Základné etapy dejín spisovnej slovenčiny. In MISTRÍK, Jozef (ed.). *Studia Academica Slovaca*. 22. Bratislava: Stimul, 1993, s. 238.

¹⁷ KRÁLIK, Lukáš. Publikace právních předpisů pro slovenské prostředí před rokem 1918. In *Historický časopis*, 2022, roč. 70, č. 1, s. 58.

¹⁸ NOVÁK, Ľudovít. Čeština na Slovensku v predpisovnom období. In MISTRÍK, Jozef (ed.). *Studia Academica Slovaca*. 11. Bratislava: Alfa, 1982, s. 380.

¹⁹ KRÁLIK, ref. 17, s. 70.

²⁰ BLANÁR, Vincent. K terminológii v matičných rokoch. In *Československý terminologický časopis*, 1963, roč. 2, č. 5, s. 257-274.

²¹ MUDROŇ, A. M. Potreba Slovenskej právnickej školy. In *Pešťbudínske vedomosti*, 1864, roč. IV, č. 22, 15. marec, s. 1.

²² „V skutku po roku 1848 rovné právo národností začalo zliha dvíhať sa, reč naša zaujala miesto svoje pri súdoch a úradoch: gymnasta dostaly, keď aj nie cele, aspoň čiastočne, reč našu za reč vyučovacú; sama právnická akadémia v Požoni mala až po rok 1854 v reči nám príbuznej českej systemisovanú prednášku o názvosloví (terminológii) právnikom.“ Citované z MUDROŇ, ref. 21, s. 1.

²³ Bod č. 24 na s. 120. Dostupné online napríklad na <https://www.slovakiana.sk/kulturne-objekty/>

²⁴ Napríklad Z. Guldánová: „Významný bratislavský advokát Michal Mudroň roku 1869 vydáva dielo *Názvoslovie práva a štátovedy*, v ktorom sa pokúsil rozpracovať slovenskú právnu terminológiu, pričom vychádzal z českej a čiastočne aj z ruskej terminológie“ GULDÁNOVÁ, Zuzana. Zástoj právnických osobností pri konštituovaní

„Čo je s juridickou terminológiou Dr. Michala Mudroňa? Prečo nikde nevyšla? Prečo nie je prístupná všeobecnej potrebe a prípadne kritike alebo dopĺňovaniu?“²⁵ O viac ako 70 rokov neskôr V. Blanár napísal, že Mudroňova práca zostala v rukopise,²⁶ pričom špecifikoval, že Mudroň vychádzal pri tvorbe svojej terminológie práve z JPT. Podľa V. Blanára sa v Literárnom archíve MS eviduje len žiadosť bratislavského advokáta dr. A. M. Mudroňa o peňažnú podporu na vydanie tohto slovníka z 15. 1. 1867.

4 PRÁVNA TERMINOLÓGIA V SLOVENSKÝCH PREKLADOCH SBIERKY KRAJINSKÝCH ZÁKONOV (1868 – 1916)²⁷

V matičnom období sa pre rozvoj slovenskej právnej terminológie stalo kľúčovým prijatie zákona o rovnoprávnosti národností z roku 1868 (Zákonný článok č. XLIV/1868 Sb. kraj. zák., s. 263).²⁸ Maďarčina bola vyhlásená za štátny a úradný jazyk, za rokovací jazyk v uhorskom sneme a tiež za autentický jazyk legislatívy, podľa § 2 však mali byť zákony vydávané aj v „hodnoverných prekladoch“ všetkých ostatných národností žijúcich v Uhorsku (cit. podľa item). Slovenčina sa tak stala oficiálnou úradnou prekladovou verziou všeobecne záväzných predpisov, ktoré boli od roku 1868 zverejňované jednotne v *Sbierke krajinských zákonov* (ďalej SKZ, v origináli *Országos Törvénytár*) od roku 1868.

Vyhotovovanie oficiálnych prekladov síce nepredstavuje organizovanú ustaľovaciu činnosť, no trvala viac ako štyri dekády a vyžadovala od konkrétnych prekladateľov, aby sa usilovali o konzistentné prekladateľské a terminologické riešenia. Doterajšia analýza týchto prekladov okrem odhalenia identity troch prekladateľov preukázala, že ich terminologická nadväznosť bola z rôznych dôvodov len čiastková.²⁹ Potvrdilo sa, že pri natoľko rozsiahlej práci a nerozvinutosti slovenskej právnej terminológie tieto individuálne pokusy nestačili, najmä ak sa pri tvorbe neologizmov postupovalo rôznymi spôsobmi z hľadiska slovotvorby.

Keďže išlo o oficiálne preklady, mená na nich nefigurujú, no ako ukázal archívny výskum G. Valkovičovej, išlo najmenej o troch prekladateľov: J. A. Gočára (1868 – 1871), I. Slušného-Zahorlova (1878) a najmä S. Czambela (1881 – 1909). Excerpcia legislatívnej vzorky z rokov 1868 – 1871 a 1878 – 1909 umožnila slovotvornú analýzu termínov týchto troch prekladateľov a ich metód, a tiež vytvorenie glosára právnych termínov, ktorý svedčí o neustálenosti a synonymii používanej terminológie, veľmi typickej pre celú slovenskú terminológiu tej doby. Podľa analýzy G. Valkovičovej sa Czamblova prekladateľská činnosť trvajúca takmer tri dekády vyznačuje oproti predchádzajúcim prekladateľom menším novátorstvom, no uvažlivejším, vedomým výberom.³⁰

Neustálenosť vtedajšej slovenskej právnej terminológie kritizoval S. Czambel aj v liste J. Škultétymu z roku 1891, keď poukazoval na to, že niektorí sa prikláňajú k vypožičiavaniu termínov z češtiny či ruštiny, iní čerpajú z ľudovej reči a ďalší *purisujú*. Zároveň upozorňoval,

slovenskej právnej terminológie po vzniku 1. Československej republiky. In GULDANOVÁ, Zuzana (ed.). *Kontexty súdneho prekladu a tlmočenia V*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2016, s. 65.

²⁵ CZAMBEL, Samuel. Naša literatúra a náš jazyk. In *Slovenské pohľady*, 1890, roč. 10, sošit 8, s. 408.

²⁶ BLANÁR, Vincent. K terminológii v matičných rokoch. In *Československý terminologický časopis*, 1963, roč. 2, č. 5, s. 259.

²⁷ „Podle dostupných svazků překladová verze sbírky krajinských zákonů ve slovenštině přetrvávala nejméně do ročníku 1916“ KRÁLIK, ref. 17, s. 77.

²⁸ Citované podľa: KRÁLIK, ref. 17, s. 59.

²⁹ VALKOVIČOVÁ, Gizela. Kodifikačné snahy S. Czambela pri ustaľovaní slovenskej právnej terminológie. In *Slovenská reč*, 1981, roč. 46, č. 1, s. 28 – 36; VALKOVIČOVÁ, Gizela. *Kodifikačné snahy S. Czambela pri ustaľovaní slovenskej právnej terminológie* [Kandidátska dizertačná práca]. Nitra: pedagogická fakulta v Nitre, 1977, 272 s.

³⁰ Tamže, s. 30.

že „v takomto zmätku veľmi trpí praktická hodnota jazyka, ale zároveň verejný záujem. Keď inak menuje jednu a tú istú vec úradný preklad, inak martinský a inak peštiansky časopis a keď v nedostatku disciplíny a shody každý jednotliviec dovoľuje si kuť nové a nové slová, tak v živote nezakorení sa presvedčenie, že slovenským jazykom spisovným vysloviť možno i niečo všeobecne zrozumiteľného, pevne stanoveného a určitého i vo veciach štátnych a právnych“³¹. Z jeho slov možno vyvodiť, že slovenský preklad SKZ sa aspoň v danom období neuplatnil ako referenčný terminologický zdroj.

S. Czambel sa však okrem kritiky súdobého stavu právnej terminológie usiloval aj o nápravu danej situácie, a preto apeloval na J. Škultétyho, aby sa zasadil o vytvorenie terminologickej komisie v Martine, s ktorou by mohol spolupracovať. Odporúčal „historicky a kriticky prebrať všetky názvy, ktoré objavily sa u slovenských spisovateľov tohto stoloetia, prípadne pribrať na pomoc i názvy, zachované v rôznych uverejnených listinách zo stoloetia predošlých, tu je potrebné sobrať všetku látku pre všetky odbory a voliť z nej, čo je napríhodnejšie“.³² Žiaľ, jeho návrh, ktorý sa osvedčil už pri tvorbe JPT, sa nezrealizoval, a tak S. Czambel aspoň *popretriasal* niektoré terminologické problémy v seriáli článkov v *Slovenských pohľadoch*.

Z Czamblových prekladov SKZ a jeho publikačnej činnosti možno formulovať nasledujúce princípy terminologickej práce, ktoré zahŕňajú pojmové i jazykové aspekty:

- hľadať inšpiráciu v existujúcich právnych zdrojoch – v právnej tradícii;
- tvoriť jednoznačné a presné termíny;
- brať do úvahy potreby právnej praxe;
- uprednostňovať nosné termíny;
- držať sa striktne produktívnych slovotvorných procesov;
- rešpektovať jazykový úzus a zásady spisovnej slovenčiny;
- zohľadniť všeobecnú zrozumiteľnosť termínov.

Napokon spomeňme ešte jeden podstatný aspekt, na ktorý S. Czambel poukázal v roku 1891 – odraz konkrétneho právneho systému v jazyku, v tomto prípade v slovenčine. Kým v čase platnosti rakúskeho zákonníka v Uhorsku za Bachovej éry bolo možné vidieť paralely medzi slovenskými a českými termínmi (*miera dane* i *míra daně* ako ekvivalenty nemeckého termínu *Steuermass*), politická a legislatívna zmena sa prejavila aj v terminológii (začal sa používať slovenský termín *daňový kľúč* podľa maďarského termínu *adó-kulcs*). „Vylúčily sa aj názvy: *berna* alebo *berničný úrad* (= *daň*, *daňový úrad*). Niet iného východu, jako počítať s danými okolnosťami a i v terminológii postaviť sa na vlastné nohy“.³³ Upozornil preto, že sa tak stalo „nie následkom dajakých intríg alebo protičeských snáh, ale zase len – prirodzeným poriadkom vecí. Z tej príčiny nech nemajú Česi za zlé, keď nehatíme jazyk svoj v prúde prirodzeného vývoja“.³⁴ Napokon, historický vývoj mu dal za pravdu, keďže po vzniku Československa sa slovenská právna terminológia plánovane približovala k českej vzhľadom na spoločný štát a unifikáciu legislatívy. Na základe analýzy Czamblových prekladov a terminologicky ladených textov možno konštatovať, že bol priekopníkom modernej terminologickej práce a značnou mierou prispel k rozvoju slovenskej právnej terminológie.

³¹ Tamže, s. 30.

³² CZAMBEL, Samuel. Jazykovedné drobnosti. K názvosloviu. In *Slovenské pohľady*, 1892, roč. 12, sošit 2, s. 116.

³³ CZAMBEL, Samuel. Dačo z názvoslovia. In *Slovenské pohľady*, 1891, roč. 11, sošit 6, s. 356.

³⁴ Tamže.

5 VÝVOJ POUŽÍVANIA TERMÍNOV PRAVOTÁR A ADVOKÁT

V poslednej časti príspevku by sme sa chceli pozrieť na vývoj používania termínov *pravotár* a *advokát*, ktorý motivovala diskusia v jazykovednom časopise *Slovenská reč* (SR) v 40. rokoch 20. storočia o opodstatnenosti termínov *pravotár* a *pravota*.

5.1 VÝSKYT OBOCH TERMÍNOV V LEXIKOGRAFICKÝCH DIELACH

Právnik J. V. Ormis v rámci rubriky *Z právnej terminológie* uviedol, že termíny *pravotár*, *pravota* sú jednak jazykovo nesprávne, pričom sa odvolával na analýzu lingvistickej autority J. Škultétyho z roku 1916 v *Slovenských pohľadoch*,³⁵ a jednak odborne nesprávne, ako to podľa neho preukázal A. Ráth v *Právnom obzore* už roku 1919.³⁶ Poukázal ešte na jeden podstatný moment z odborného hľadiska: „Termín *pravotár* ani nevyčerpáva celú činnosť advokáta, lebo advokát nezastupuje strany len vo veciach sporných, teda v skutočných ‚pravotách‘, ale i vo veciach nesporných“.³⁷ Namísto nich navrhoval vžitú *spor*, *sporný*, vyhovujúce z jazykového i odborného hľadiska. Spoluzakladateľ SR J. Petrikovich sa usiloval argumentovať v prospech zaznávaného, ale podľa neho zaužívaného termínu *pravotár*. Tvrdil, že jeho odmietanie vyplývalo z československých postojov: „Za českého režimu politickí a rečovní jednotári krivým okom hľadeli na slovo *pravotár*, vetriac v ňom národný separatizmus“.³⁸ Redakcia však oponovala tvrdením, že termín sa neujal s odvolaním sa na S. H. Vajanského a J. Škultétyho.³⁹ Ďalej argumentovala tým, že špecifický výraz pre toto povolanie iné slovanské jazyky nemajú a že sloveso *pravotiť sa*, od ktorého je odvodený termín *pravota* a následne *pravotár*, má v ľudovej reči špecifický význam ‘súdiť sa o majetok’ na rozdiel od všeobecného *súdiť sa*. J. Petrikovich v diskusii v ďalšom čísle pokračoval a poukázal na fakt, že v chorvátčine špecifický termín pre dané povolanie existuje, rovnako ako v maďarčine a nemčine. Zároveň vyvrátil tvrdenie o jazykovej nesprávnosti termínu *pravotár* a tiež poukázal na to, že „novšie české slovníky uvádzajú slovo *pravota* už v smysle procesu a že poznajú už i slovo *pravotár* celkom na spôsob, nášho slovenského *pravotára*“.⁴⁰ Z tejto diskusie nás okrem iného zaujali dva momenty: pripísanie autorstva termínu *pravotár* A. M. Mudroňovi a protirečiace tvrdenia diskutujúcich o jeho (ne)vžitosti.

V prvom rade možno preveriť používanie termínov *pravota* a *pravotár* v *Historickom slovníku slovenského jazyka* (1991 – 2008),⁴¹ ktorý zahŕňa lexiku z písomných prameňov od 11. do 18. storočia, pričom väčšina analyzovaných prameňov je administratívno-právneho charakteru. Termín *pravota* sa v ňom nachádza s výkladom *súdny spor* a exemplifikuje citátom

³⁵ J. Škultéty tvrdil, že už základový termín *pravota* sa začal používať v nesprávnom význame ‘proces’ a navyše „i tvorené je nedobre i vytisťkať svetové, internacionálne slovo advokát nieto potreby“. Okrem toho J. Škultéty napísal, že tento termín vyhútal M. Mudroň, od ktorého „*Slovenská Matica bola čakala slovenské právne názvoslovie*“ (cit. podľa: ORMIS, Ján V. Z právnej terminológie. In *Slovenská reč*, 1940, 8. roč. č. 2, s. 46).

³⁶ V príslušnom texte, ktorý A. Ráth uverejnil pod pseudonymom Kazimír Konšel, však nefigurujú odborné, právne dôvody, ale napodiv jazykové: jednak poukazuje na to, že základným slovesom používaným v práve je *súdiť sa* (teda nie *pravotiť sa*) a jednak argumentuje, že ani iné slovanské národy nemajú osobitný termín pre toto povolanie, preto „*môžeme i my ostať pri starom advokátovi*“. Pozri: KONŠEL, Kazimír (RÁTH, Augustín). Maličkosť z terminológie. In *Právny obzor*, 1919, roč. 2, s. 5.

³⁷ ORMIS, ref. 35, s. 46.

³⁸ PETRIKOVICH, Ján. Trochu rehabilitácie. *Pravotár*. In *Slovenská reč*, 1940, roč. 8, č. 3, s. 89.

³⁹ Od redakcie. In *Slovenská reč*, 1940, roč. 8, č. 3, s. 90.

⁴⁰ PETRIKOVICH, Ján. Slovo „*pravotár*“. In *Slovenská reč*, 1940, roč. 8, č. 5, s. 185.

⁴¹ Na vyhľadávanie v tomto i ďalších slovníkoch sme využili možnosti Slovníkového portálu Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, v.v.i. Slovníkový portál Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, v.v.i. Dostupný na internete: < <https://slovník.juls.savba.sk/> > [cit. 2023-06-25].

z 18. storočia a tiež vlastným menom *Pravotha* z 15. storočia. Kým termín *pravotár* v ňom nenájdeme, latinizmus *advokát* áno, doložený z 18. storočia. Napodiv, v Bernolákom *Slowári* nie je ani heslo *advokát* ani *pravotár*, možno nájsť len termín *pravota*. V analyzovanom právnickom slovníku JPT z roku 1850 už však termín *pravotár* figuruje ako špecifický slovenský ekvivalent nemeckého *Advocat*. Podobne Loosov *Slovník maďarskej, nemeckej a slovenskej reči* z roku 1871, do ktorého sa autor podľa úvodu snažil „o čo najväčšie začlenenie názvoslovných výrazov z každej vetvy vied a odborov praktických“, obsahuje oba právne termíny *pravotár* i *advokát*.⁴²

Z Valkovičovej glosára právnych termínov vidieť, že v preklade SKZ do slovenčiny sa používal termín *advokát* (1886, 1887, t. j. v čase Czamblovej prekladateľskej činnosti) ako aj *pravotár* (1878, t.j. v čase pôsobenia I. Slušného-Zahorlova ako prekladateľa). Takisto v ňom možno nájsť termín *pravota* (1868, 1878, 1893) a tiež zložené termíny *manželské pravoty* (1868), *rozsobáše pravoty* (1868).

Doplňme tento prehľad aj terminografickými zdrojmi zo začiatku 20. storočia, ktoré predstavujú historicky prvé spracovanie slovenskej právnej terminológie. V Stodolovom a Záturského *Návrhu slovenského právneho názvoslovnia* z roku 1919 je maďarský termín *ügyvéd* ekvivalentovaný tromi slovenskými termínmi: *pravotár*, *advokát*, *fiškus*. No už o dva roky neskôr, vo Fajnorovom a Záturského *Právnickom terminologickom slovníku* (časť maďarsko-slovenská) z roku 1921, je k tomuto maďarskému termínu priradený len jeden slovenský: *ügyvéd* = *advokát*. Druhá, slovensko-maďarská časť slovníka z roku 1923 túto ekvivalentáciu konzistentne zachovala: *advokát* = *ügyvéd*. V nasledujúcej časti budeme skúmať výskyt oboch termínov v zachovaných textoch dostupných vo veľkých textových databázach Slovenského národného korpusu.

5.2 VÝSKYT TERMÍNOV PRAVOTÁR A ADVOKÁT V KORPUSOVÝCH DATABÁZACH

5.2.1 KORPUS NAJSTARŠÍCH TEXTOV (864 – 1843)

V korpuse najstarších textov s označením **r864az1843-1.0**, ktorý *oddelenie Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV* sprístupnilo v roku 2015 v rozsahu takmer 2,11 miliónov tokenov,⁴³ sa nachádzajú korpusovo spracované texty z publikácií dostupných v Zlatom fonde SME.⁴⁴ Ide o texty, ktoré vznikli v období 864 – 1843, v prepise podľa gramatických zásad spisovnej slovenčiny v čase vydania a podľa zásad editorov, resp. vydavateľstiev. V tomto korpuse sa termín *pravotár* objavil len raz, a to v diele *Bájky* od J. Záborského, no nedá sa z kontextu určiť, či termín v tomto prípade označuje právnika alebo obhajcu. Zároveň však možno konštatovať, že vďaka tomuto výskytu v diele z roku 1830 možno vylúčiť, že autorom termínu je A. M. Mudroň, ktorý sa narodil až v roku 1835.⁴⁵ Termín *advokát* sa v tomto korpuse nachádza celkovo štyridsaťkrát, no napriek tomu z týchto údajov nemožno usudzovať, že sa používal častejšie, keďže v tomto korpuse sú spracované len tie texty, ktoré sa pre projekt podarilo získať.

⁴² LOOS, Josef. *Slovník maďarskej, nemeckej a slovenskej reči III. (slovensko-maďarsko-nemecký diel)*. Pešť: Verlag von Wilhelm Lauffer, 1871.

⁴³ Token je termín korpusovej lingvistiky a predstavuje základnú jednotku korpusu, ktorou môže byť slovo, tvar slova, interpunkčné znamienko, číslica a pod., pričom jednotlivé tokeny sú od seba oddelené medzerami.

⁴⁴ Podrobnejšie informácie o projekte Slovenského národného korpusu i o korpusových databázach možno nájsť na adrese <https://korpus.sk>. Pozri: Slovenský národný korpus – r1843az1954-1.0. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2023. Dostupný na internete: < <https://korpus.sk> > [cit. 2023-06-25]

⁴⁵ Pozri: KOLEKTÍV. *Slovenský biografický slovník. IV. zväzok*. Martin: Matica slovenská, 1990, s. 238.

5. 2. 2. KORPUS STARŠÍCH TEXTOV (1843 – 1954)

Do korpusu textov s označením **r1843az1954-1.0**, ktorý *oddelenie Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV* sprístupnilo v roku 2015 v rozsahu takmer 24 miliónov tokenov, boli zaradené korpusovo spracované texty prevažne z publikácií dostupných v Zlatom fonde SME. Aj tieto texty, ktoré vznikli v čase štúrovskej kodifikácie a neskôr, boli prepísané podľa gramatických zásad spisovnej slovenčiny v čase vydania a podľa zásad editorov, resp. vydavateľstiev. Z celkového počtu 361 výskytov termínu *pravotár*⁴⁶ sa v niektorých prípadoch termín viaže s konkrétnym menom (*pravotár Halaša, pravotár Fajnór, pravotár Ivanka* atď.) a len v niektorých výskytoch možno z kontextu jednoznačne určiť, že sa použil ako synonymum latinizmu *advokát*. Texty, v ktorých sa termín vyskytol, vychádzali v rokoch 1860 – 1949, pričom išlo o beletriu a memoárovú tvorbu. Z autorov týchto textov môžeme spomenúť M. Rázusa, J. G. Tajovského, S. H. Vajanského, E. Maróthy-Šoltésovú, M. Kukučína, G. Zechentera-Laskomerského, J. Záborského či J. Jesenského.

Navyše sa v tomto korpuse objavila aj staršia pravopisná podoba *prawotár*, kde možno jednoznačne povedať, že ju D. Lichard považoval za synonymnú s termínom *advokát*. Ten má aj v tomto korpuse prevažujúcu frekvenciu,⁴⁷ presnejšie takmer štyrikrát vyššiu.

5.2.3 KORPUS SÚČASNÝCH TEXTOV (VERZIA PRIM-10.0-JULS-ALL)

Aj v korpuse súčasných textov, vo internetej verzii s označením **prim-10.0-juls-all**, možno nájsť termín *pravotár*,⁴⁸ z toho väčšia časť sa vyskytuje v pôvodných slovenských textoch a v niektorých možno z kontextu odvodiť, že ho autor chápe ako synonymum termínu *advokát* (napr. *Dr. Pavel Rosenthal – prievádzský advokát (pravotár)*). Zaujímavé je, že sa v tomto korpuse objavuje aj v mnohých prekladoch staršej svetovej literatúry – J. Swifta, F. Rabelaisa, H. Melvilla, M. Yourcenarovej, F. M. Dostojevského atď. Z toho sa dá usudzovať, že v druhej polovici 20. storočia sa tento termín už pociťoval ako knižný, zastaraný, o čom napokon svedčia aj oba výkladové slovníky – tretí diel *Slovníka slovenského jazyka* (1963) i *Krátky slovník slovenského jazyka* (2003).

Zároveň by sme mohli skonštatovať, že dáta zo všetkých troch korpusov ukazujú, že termín *pravotár* bol zaužívaný v druhej polovici 19. storočia a používal sa aj v prvej polovici ďalšieho storočia, často ako synonymum k termínu *advokát*. Dá sa predpokladať, že jednak dlhšie používanie latinizmu *advokát* ako aj unifikačné snahy v rámci Československa spôsobili, že napokon sa z termínu *pravotár* stal zastaraný výraz, s ktorým sa dnes stretneme už len v beletrii.

⁴⁶ Okrem absolútnej frekvencie výskytov hľadaného výrazu, ktorá je len orientačná, vyhľadávací nástroj NoSketch Engine uvádza pri hľadaní aj prepočítané frekvencie: prepočet na milión tokenov (i.p.m) a priemernú redukovanú frekvenciu (ARF). Korpus nie je lematizovaný z dôvodu zmien v kodifikácii v danom období, a preto je potrebné vyhľadávať tak, aby sme na jednej strane dostali všetky výskyty všetkých tvarov daného slova, t.j. celej jeho paradigmy, a zároveň odfiltrovali odvodené slová. Vyhľadávací reťazec v tomto prípade bol: *pravotár.* 405 > Negatívny filter pravotárs.* 366 > Negatívny filter pravotárk.* 363 > Negatívny filter pravotárč.* 362 > Negatívny filter pravotárne 361*.

⁴⁷ Advokát: absolútna frekvencia 1336, i.p.m. 55,93 a ARF 404,20.

⁴⁸ Pravotár: absolútna frekvencia 224, i.p.m. 0,11 a ARF 82,33.

ZÁVER

Ako sme ukázali v prvej časti príspevku, 19. storočie predstavuje z hľadiska tvorby právnej terminológie pomerne živé obdobie, v ktorom možno nájsť viacero osobností, ktorí sa na nej podieľali. Chceli by sme podčiarknuť, že oba pokusy o ustáľovanie slovenskej právnej terminológie sa odohrávali v kontexte prekladu, či už rakúskeho ríšskeho zákonníka alebo *Sbierky krajinských zákonov*. Na príklade termínov *pravotár* a *advokát* sme sa v druhej časti pokúsili demonštrovať ich vývoj v priebehu 2. polovice 19. storočia, ako aj postojov k ich používaniu na základe dostupných lexikografických a korpusových dát. Obraz slovenskej terminológie 19. storočia však zďaleka nie je kompletný, komplexnejšiu analýzu rodiacej sa slovenskej právnej terminológie z tohto obdobia by umožnilo korpusové spracovanie celej dochovanej *Sbierky krajinských zákonov* a tiež ďalších právnych textov z tohto obdobia.

Hľadané pravotár.* 405 (16,96 na milión) ARF: 113,81			
Strana 1 z 21 Prejsť Ďalšia Posledná			
1923	v každom obchode inakšie	pravotár	a ináč lekárnik
1880	jako fiškus a veřejným plnomocenstvom opatřený fiškál	pravotár	) predniesol v obžalobe Jánošíkovej zločiny a zbojstvá
1860	. Pred hostincem sedeli úradníci slúžnovského úradu	pravotári	a vôbec všetci, ktorí zvyčajne stolovali u
1860	. „Aha	pravotár	Vážnický „ Počkaj , Stano ! Neutekaj
1860	na večeru ...	pravotárovi	„ „Aha , veď je pravda !
1860	keď budeš mať času ,	pravotár	ktorého poznáte ako hodnú , drienču chlapinu
1860	sa pod jeho trestným procesom náramne stápal	Pravotári	a druhí jeho zastávateľia použili príležitosť . Dostal
1877	Tvoj Janko .	pravotára	Danka Fazola , sedí v kresle . Drží
1877	nastúpiť cestu do Graefenbergu , alebo podľa žiadosti	pravotárskej	na druhý svet — oddať sa na vysvetľujúce
1877	Baistom nóty a dokázal diplomatické nedorozumenie . Pán	pravotár	totižto , cestujúci so mnou v jednom vozni
1877	svadbe , nevesta krstu , lekár cholere ,	pravotár	chlipením , vojak prusko — francúzskemu sporu
1933	popri štúdiu píš v advokátskej kancelárii došlého slovenského	pravotára	„ Ostávajú teda v stálom kontakte so študentstvom
1912	jej : „ Ja ťa podám jednému pánu	pravotárovi	„ , ten ťa zažaluje a dá ťa do
1873	7 . Ráďte sa obrátiť na p	pravotára	Halašu , on Vám jich vyhľadá v muzeálnej
1868	vo V . Revúci .	pravotár	v Kláštore . Jesenský Ján , pravotár v
1868	„ pravotár v Kláštore .	pravotár	v Turč . Sv . Martine . Ježko
1868	v B . Štiavnic .	pravotár	v Turč . Sv . Martine . Kohút
1868	v Starých Horách .	pravotárstva	v Turč . Sv . Martine . Kunaj
1868	„ právnik v Pešti .	pravotár	v Turč . Sv . Martine . Mihál
1868	„ 10 . výt .	pravotárka	v Turč . Sv . Martine . Mudroň
Strana 1 z 21 Prejsť Ďalšia Posledná			

Obrázok č. 2: Ukážka výsledkov vyhľadávania slova pravotár v korpuse starších textov r1843az1954-1.0

Zaradenie inštitútu
dobromyseľného
nadobúdania
vlastníckeho práva
k nehnuteľnostiam do
systému spôsobov
nadobúdania
vlastníckeho práva a jeho
terminologické
nastavenie¹

Sandra Meňhartová

ÚVOD

Právna úprava Slovenskej republiky podľa stavu *de lege lata* poskytuje dobromyseľnému nadobúdateľovi vlastníckeho práva k nehnuteľnosti ochranu jeho práv, avšak len v právnu úpravou explicitne vymedzených prípadoch. Uvedené prípady právna doktrína (nesprávne) označuje ako tzv. „výnimky zo zásady *nemo plus iuris*“. Ide o nadobudnutie nehnuteľnosti od nepravého dediča, nadobudnutie nehnuteľnosti v exekučnej dražbe, nadobudnutie nehnuteľnosti patriacej do súpisu majetku podstát úpadcu v konkurznom konaní a nadobudnutie nehnuteľnosti od toho, komu bolo právoplatne potvrdené vydržanie². Katalóg prípadov, kedy v zmysle právnej úpravy má

Abstract:

The *de lege lata* legislation defines several exceptional cases where the *bona fide* acquisition of ownership of immovable property may occur. The prevalent view is that those cases are among the original methods of acquiring the right of ownership. Nevertheless, legal doctrine incorrectly refers to them, in general, as 'exceptions to the principle of *nemo plus iuris*' or as an instance of 'acquisition of title to immovable property from a non-owner'. Act No 40/1964 Coll. on the Civil Code, as amended, is based on the Roman-law principle of *nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet*. This is a fundamental principle of civil law, which is connected only with derivative method of acquisition of property right, but nevertheless it is reflected in the terminological setting of the institute in question. The current terminological setting of the institute of *bona fide* acquisition of title to immovable property is therefore not sufficiently exact and creates doubts as to its inclusion in the system of ways in which title to immovable property may be acquired. In view of the ongoing recodification work connected with the new Civil Code, it is necessary to correct the above-mentioned inaccuracies in the setting of legal terminology in the future and to redefine in the system of ways of acquiring the right of ownership the new classification of the situations associated with the institute.

Keywords:

bona fide acquisition of ownership of immovable property, *nemo plus iuris*, original method of acquisition of title

Autor:

Mgr. Sandra Meňhartová, PhD.
Katedra občianskeho práva,
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
sandra.menhartova@flaw.uniba.sk

Cite:

MEŇHARTOVÁ, Sandra. Zaradenie inštitútu dobromyseľného nadobúdania vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam do systému spôsobov nadobúdania vlastníckeho práva a jeho terminologické nastavenie. In *Historia et theoria iuris*, 2023, roč. 15, Supplementum, s. 78 – 84.

¹ Príspevok je výstupom z grantu APVV-18-0417 „Historický vývoj terminológie súkromného práva na Slovensku pre potreby rekodifikácie slovenského občianskeho práva“.

² Dňa 01.05.2021 nadobudol účinnosť zákon č. 68/2021 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 161/2015 Z. z. Civilný mimosporový poriadok v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. Predmetom tejto novely je zavedenie nového mimosporového konania tzv. konania o potvrdení

prednostne získať ochranu svojho vlastníckeho práva k nehnuteľnosti jej dobromyseľný nadobúdateľ rozširuje ustanovenie § 456 CSP, v zmysle ktorého: „*Právne vzťahy niekoho iného než strany nemôžu byť novým rozhodnutím dotknuté.*“³

Je potrebné konštatovať, že uvedené prípady poskytujú ochranu dobromyseľnému nadobúdateľovi vlastníckeho práva k nehnuteľnosti iba v pomerne špecifických prípadoch. Právna úprava Slovenskej republiky zatiaľ neupravuje všeobecný spôsob dobromyseľného nadobúdania vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam, ktorý by predstavoval riešenie každodennej sociálnej reality, ktorá prináša čoraz širšie penzum situácií, v ktorých je potrebné poskytnúť ochranu práv dobromyseľnému nadobúdateľovi vlastníckeho práva k nehnuteľnosti nad rámec vyššie uvedených, zákonom vymedzených prípadov.

Úlohou právnej úpravy je urovnávať spory existujúce medzi pôvodným vlastníkom nehnuteľnosti, jej neoprávneným prevodcom a v konečnom dôsledku jej dobromyseľným nadobúdateľom. Účelom právnej úpravy je a má byť zabezpečenie rovnováhy medzi záujmami vyššie uvedených subjektov, predovšetkým medzi záujmami pôvodného vlastníka nehnuteľnosti a jej dobromyseľného nadobúdateľa.

Z dôvodu absencie všeobecného spôsobu dobromyseľného nadobúdania vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam dochádza k stavu, kedy sú na osobu nadobúdateľa nehnuteľnosti kladené neprimerané nároky. Ten si v dôsledku aktuálneho nastavenia právnej úpravy ustanovenia § 70 ods. 1 zákona č. 162/1995 Z. z. o katastri nehnuteľností a o zápise vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam v znení neskorších predpisov (ďalej len ako „ZKN“ alebo „Katastrálny zákon“) súvisiacej s materiálnou publicitou katastra nehnuteľností môže byť len veľmi ťažko istý stavom zapísaným vo verejnej evidencii, v katastri nehnuteľností.

V minulosti, v snahe o zabezpečenie všeobecnej spravodlivosti prevzal v dôsledku pasivity zákonodarcu iniciatívu Ústavný súd Slovenskej republiky, ktorý poskytol ochranu dobromyseľnému nadobúdateľovi vlastníckeho práva k nehnuteľnosti nad rámec právnej úpravy⁴. Táto iniciatíva bola však neskôr vyhodnotená ako neprípustná.⁵

Je potrebné zdôrazniť, že vo vyspelom štáte Európy by nemalo dochádzať k situáciám, kedy je ponechávané riešenie absentujúcej právnej regulácie tak významného inštitútu iba v rukách najvyšších súdnych autorít. Inštitút dobromyseľného nadobúdania vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam by mal mať v Občianskom zákonníku (prípadne v inom právnom predpise) svoje normatívne ukotvenie. Otázkou stále zostáva, do akej miery a za akých okolností by mala byť ochrana dobromyseľnému nadobúdateľovi vlastníckeho práva k nehnuteľnosti poskytnutá.

Odborná diskusia prebiehajúca v súčasnosti v Slovenskej republike spojená s predmetným je a rovnako bude v rámci rekodifikačných prác na prijatí nového občianskeho zákonníka ústredným záujmom tak právnej teórie, ako aj aplikačnej praxe. Z uvedených dôvodov je potrebné zamyslieť sa nad nastavením predmetného inštitútu komplexne, od jeho fundamentu, teda nie len z hľadiska jeho normatívneho nastavenia, ale aj z hľadiska doktrínálneho, ktoré sa odráža najmä v rozhodnutí o príklone do systému spôsobov, ktorými je možné nadobudnúť vlastnícke právo či jeho terminologickom nastavení. Práve v uvedených dvoch oblastiach je v súčasnosti právna doktrína Slovenskej republiky pomerne nejasná či nejednotná.

vydržania, ktoré predstavuje zmenu spôsobu deklarovania vlastníckeho práva k nehnuteľnosti, prípadne deklarovania práva zodpovedajúceho vecnému bremenu.

³ Nález Ústavného súdu SR, sp. zn. IV. ÚS 65/2019 z 26. januára 2021.

⁴ Nález Ústavného súdu SR, sp. zn. I. ÚS 549/2015 zo 16. marca 2016.

⁵ Uznesenie veľkého senátu obchodnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 1 VObo/2/2020 z 27. apríla 2021.

2 ZARADENIE INŠTITÚTU DOBROMYSELNÉHO NADOBÚDANIA VLASTNÍCKEHO PRÁVA K NEHNUTEĽNOSTIAM DO SYSTÉMU SPÔSOBOV NADOBÚDANIA VLASTNÍCKEHO PRÁVA

Najzákladnejšie delenie spôsobov nadobúdania vlastníckeho práva predstavuje delenie na originárny⁶ a derivatívny spôsob.⁷ Pri rozhodovaní sa o začlenení predmetného inštitútu medzi jednotlivé spôsoby, ktorými je možné nadobudnúť vlastnícke právo, je potrebné vychádzať z ich samotného charakteru.

Pri originárnom spôsobe nadobúdania vlastníckeho práva nie je právo vlastníka odvodzované od žiadneho subjektu. Zároveň, za originárny spôsob nadobúdania vlastníckeho práva budeme považovať aj tie prípady, kedy veci vlastníka mali, ale nadobúdateľ od neho svoje vlastnícke právo neodvodzuje.

Pri derivatívnom spôsobe nadobúdania vlastníckeho práva je okrem existencie platného titulu a modu potrebné naplnenie ďalšej podmienky, ktorou je existencia oprávnenia na prevod nehnuteľnosti. Nadobúdateľ pri derivatívnom spôsobe odvodzuje svoje vlastnícke právo od právneho predchodcu – scudzovateľa, ktorý musí disponovať vlastníckym právom k prevádzanej veci, prípadne musí disponovať oprávnením na jej scudzenie od vlastníka. Práve v súvislosti s derivatívnym spôsobom sa uplatňuje zásada *nemo plus iuris*.

Na inštitút dobromyseľného nadobúdania vlastníckeho práva vo všeobecnosti (k veciam hnutelným i nehnuteľným) z hľadiska začlenenia do systému spôsobov, ktorými je možné nadobudnúť vlastnícke právo, neexistuje v súčasnosti v právnom prostredí Slovenskej republiky názorová jednota.

M. Fečík vo vzťahu k predmetnému inštitútu uvádza: „*Tieto prípady síce pripomínajú originárny spôsob nadobudnutia vlastníctva, pretože sa tu neaplikuje zásada nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet, avšak osoby konajúce v nich sa domnievajú, že dochádza k riadnemu prevodu alebo prechodu vlastníctva, teda nadobúdatelia sú presvedčení, že nadobúdajú vlastníctvo derivatívnym a nie originárnym spôsobom.*“⁸ Autor sa pri zaraďovaní inštitútu dobromyseľného nadobúdania vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam prikláňa k derivatívnemu spôsobu, svoj príklon k nemu však bližšie neodôvodňuje.

Opačný názor na začlenenie do systému spôsobov, ktorými je možné nadobudnúť vlastnícke právo vyplýva napr. z nálezu Ústavného súdu SR, sp. zn. 151/2016 z 3. mája 2017, v ktorého odôvodnení sa uvádza, že: „*Nevyhnutným predpokladom pre tento originárny spôsob nadobudnutia vlastníckeho práva je...*“^{9 10} K posúdeniu predmetného inštitútu ako originárneho spôsobu sa prikláňa aj Š. Luby, ktorý vyslovil názor, podľa ktorého: „*Aj keď je toto nadobudnutie originárne, má masku derivatívneho nadobudnutia, lebo aj keď sa pri ňom nepredpokladá danosť vlastníctva predchodcu, žiada sa naň prevod sledujúci právny úkon ...*“¹¹

Na základe doktrínálne ustálenej charakteristiky originárneho a derivatívneho spôsobu nadobudnutia vlastníckeho práva sa prikláňame k začleneniu predmetného inštitútu k originárnemu spôsobu. Rozhodujúcim argumentom pre náš príklon k originárnemu

⁶ Označovaný aj ako pôvodný spôsob.

⁷ Označovaný aj ako odvodený spôsob.

⁸ FEČÍK, Marián. In ŠTEVČEK, Marek et. al. *Občiansky zákonník I. § 1–450. Komentár*. 2. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2019, s. 959-960.

⁹ Nález Ústavného súdu SR sp. zn. 151/2016 z 3. mája 2017.

¹⁰ Ústavný súd SR pri svojej argumentácii odkazuje aj na závery prijaté Ústavným súdom ČR sp. zn. III. ÚS 247/14 z 28. januára 2016. Predmetný nálež predstavuje zhrnutie doterajšej judikatúry Ústavného súdu ČR s jasným záverom o príklone k originárnemu spôsobu nadobudnutia vlastníckeho práva.

¹¹ LUBY, Štefan. *Výber z diela a myšlienok*. Bratislava: Iura edition, 1998, s. 449.

spôsobu je skutočnosť, že v prípade absencie vlastníckeho práva scudzovateľa, prípadne jeho oprávnenia na prevod nehnuteľnosti nie je naplnená jedna z troch podmienok derivatívneho spôsobu nadobúdania vlastníckeho práva. Oprávnenie na prevod nehnuteľnosti je spojené so zásadou *nemo plus iuris*, ktorá je pretavená do práva s vecou disponovať (lat. *ius disponendi*). Derivatívny spôsob tak v prípade dobromyseľného nadobúdania vlastníckeho práva vo všeobecnosti či vo vzťahu k nehnuteľnostiam alebo veciam hnutelným neprichádza vôbec do úvahy.

Oporu pre príklon k originárnemu spôsobu sme našli aj v rakúskej právnej doktríne, ktorá rovnako rozlišuje medzi originárnym a derivatívnym spôsobom nadobudnutia vlastníckeho práva, pričom originárny spôsob vnútorne diferencuje na:

- a) **dobromyseľné nadobúdanie vlastníckeho práva**, ktoré v sebe konzumuje všetky prípady, v ktorých je podľa platného právneho stavu Rakúskej republiky možné nadobudnúť vlastnícke právo na základe dobrej viery, a to všeobecne k hnutelným či k nehnuteľným veciam.
- b) **iné spôsoby originárneho nadobúdania vlastníckeho práva**, ktoré *de facto* korešpondujú s právnymi dôvodmi, ktoré subsumujeme pod originárny spôsob nadobudnutia vlastníckeho práva v zmysle právnej úpravy Slovenskej republiky.

Podľa G. Ira nie je možné o derivatívnom spôsobe nadobúdania vlastníckeho práva uvažovať tam, kde prevodca nedisponuje ani vlastníckym právom a ani oprávnením na prevod k veci, a to za žiadnych okolností.¹²

Totožný názor zastávajú aj H. Koziol a R. Welser, podľa ktorých prevod vlastníckeho práva k veci môže byť účinným iba vtedy, ak je prevodca vlastníkom veci alebo je vlastníkom veci na jej prevod oprávnený.¹³

3 INŠTITÚT DOBROMYSEĽNÉHO NADOBÚDANIA VLASTNÍCKEHO PRÁVA A JEHO TERMINOLOGICKÉ NASTAVENIE

V súvislosti s inštitútom dobromyseľného nadobúdania vlastníckeho práva je z hľadiska právnej doktríny či aplikačnej praxe v Slovenskej republike vo všeobecnej rovine najfrekvencovanejšie jeho označenie ako tzv. „nadobúdanie vlastníckeho práva od nevlastníka“, prípadne ako tzv. „výnimky zo zásady *nemo plus iuris*“. V právnej doktríne sa ako ekvivalent vyskytuje aj označenie tzv. „nadobúdanie vlastníckeho práva v dobrej viere“, ktoré však vo vzťahu k prvým dvom uvedeným zostáva v úzadí.¹⁴

Po zaradení predmetného inštitútu medzi originárne spôsoby nadobúdania vlastníckeho práva môžu práve uvedené dve najzaužívanejšie označenia pôsobiť prinajmenšom nejasne, ba až chaoticky. Z toho dôvodu sa pokúsime formulovať presnejšie právno-terminologické nastavenie predmetného inštitútu, pre ktoré budeme čerpať

¹² „Ist der Veräußerer der Sache weder der Eigentümer noch durch den Eigentümer zur Verfügung über die Sache ermächtigt, so kommt ein derivativer Erwerb nicht in Betracht.“ GERT, Iro. Bürgerliches Recht. Band IV: Sachenrecht. 4. Aktualisierte Auflage. Wien: Springer, 2010, s. 132.

¹³ „Die Übereinigung ist nur dann wirksam, wenn der Veräußerer Eigentümer der Sache ist oder vom Eigentümer zur Veräußerung ermächtigt wurde.“ KOZIOL, Helmut–WELSER, Rudolf. Grundriss des bürgerlichen Rechts. Band I.: Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht. 13. Auflage. Wien: MANZ, 2006, s. 310, PERNER, Stefan–SPITZER, Martin – KODEK, Georg. Bürgerliches Recht. 6. Auflage. Wien: MANZ, 2019, s. 326.

¹⁴ S označením tzv. „nadobúdanie vlastníckeho práva od nevlastníka“ pracuje aj najrelevantnejšia komentárová odborná literatúra k Občianskemu zákonníku. FEKETE, Imrich. Občiansky zákonník. 2. zväzok (Vecné práva, Zodpovednosť za škodu a bezdôvodné obohatenie). Veľký komentár, 2. aktualizované a rozšírené vydanie. Bratislava: Eurokódex 2015, s. 138 a nasl., FEČÍK, ref. 8, s. 960 a nasl.

inšpiráciu z právnej úpravy a právnej doktríny Rakúskej republiky. Práve Rakúskej republiky sa čiastočne podarilo vyhnúť sa nejasnostiam v nastavení právnej terminológie, a to tým, že v súvislosti s predmetným inštitútom zaviedla z hľadiska jeho označenia určitú postupnosť, a to od všeobecného k osobitému.

Ako najvšeobecnejšie používa rakúska právna doktrína označenie tzv. **dobromyseľné nadobúdanie vlastníckeho práva** (nem. „gutgläubiger Eigentumserwerb“). Všeobecnosť takto vymedzeného označenia spočíva najmä v tom, že nevyzdvihuje žiadny konkrétny subjekt a rovnako ani žiadny konkrétny objekt vlastníckeho práva. Ďalším označením, ktoré pramení v rakúskej právnej doktríne, je tzv. „dobromyseľné nadobúdanie vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam“ (nem. „gutgläubiger Eigentumserwerb an Liegenschaften“), ktoré oproti prvému označeniu stráca všeobecný charakter a vyzdvihuje špecifický objekt vlastníckeho práva – nehnuteľnosť.¹⁵

Napokon rozlišuje rakúska právna doktrína aj tretie označenie, a to **dobromyseľné nadobúdanie vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam od neoprávneného** (nem. „gutgläubiger Eigentumserwerb an Liegenschaften vom Nichtberechtigten“). Rakúska právna doktrína v tomto označení vyzdvihuje špecifický objekt vlastníckeho práva – nehnuteľnosť a precizuje ho o subjekt – prevodcu, ktorým je „neoprávnený“. V súvislosti s uvedeným v poradí tretím označením, rakúska právna doktrína nepristúpila, a to ani historicky, k zavedeniu pojmu „nevlastník“. Dôvodom je jeho obsahová nedostatočnosť, nakoľko subjekt, ktorý nedisponuje vlastníckym právom k nehnuteľnosti, ju môže napriek absentujúcemu vlastníckemu právu platne previesť, pokiaľ na jej prevedenie disponuje potrebným oprávnením. V oboch prípadoch je do popredia postavený subjekt – nevlastník či neoprávnený, teda subjekt, ktorý prevádza nehnuteľnosť – scudzovateľ. V prípade príklonu k originárnemu spôsobu však vlastnícke právo nie je odvodzované od žiadneho subjektu, a preto bude v právno-terminologickom nastavení jeho špecifikácia nadbytočná a je potrebné od nej *pro futuro* definitívne ustúpiť. Tým si dovoľujeme vyjadriť z hľadiska právno-terminologického nastavenia predmetného inštitútu kritiku tak slovenskej, ako aj rakúskej právnej doktríny.

Za správne v tejto súvislosti považujeme označenie stavajúce do popredia objekt vlastníckeho práva – nehnuteľnosť. V slovenskej právnej doktríne by vypustením subjektu – nevlastníka, došlo k nasledovnému označeniu: „nadobúdanie vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam“. Je evidentné, že takto vymedzené označenie je príliš všeobecné a jeho rozlišovacia schopnosť by nebola dostatočná. Z toho dôvodu treba pristúpiť k jeho bližšej špecifikácii, ktorá však nebude zameraná na subjekt, ale na samotnú dobromyseľnosť. Rakúska právna terminológia vhodným označením disponuje. V jeho úvode zároveň správne používa pojem „dobromyseľné“ (nem. *gutgläubig*), teda „dobromyseľné nadobúdanie vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam“ (nem. „gutgläubiger Eigentumserwerb an Liegenschaften“).

Takto vymedzené označenie považujeme z hľadiska jeho neutrality vo vzťahu k subjektu za najpresnejšiu a vzhľadom na špecifikáciu dobromyseľnosti pri nadobúdaní vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam aj najjasnejšiu formuláciu. Otázne však zostáva, ako z hľadiska právnej terminológie pristúpiť k právnym dôvodom nadobúdania vlastníckeho práva, ktoré sú označované ako zákonom predpokladané výnimky zo zásady *nemo plus iuris*. Ako uvádzame už vyššie v texte, zásada *nemo plus iuris* je spojená so subjektom, prevodcom – scudzovateľom, a teda s derivatívnym spôsobom nadobúdania vlastníckeho práva, preto by sme ani uvedené právne dôvody nemali označovať ako výnimky z nej. Opätovne sa v tejto súvislosti prikláňame k riešeniu vyplývajúcejmu z rakúskej právnej doktríny, ktorá jednotlivé prípady, kedy je

¹⁵ Vo vzťahu k hnutelným veciam je ekvivalentným označenie „dobromyseľné nadobúdanie vlastníckeho práva k hnutelným veciam“ (nem. „gutgläubiger Eigentumserwerb an beweglichen Sachen“).

poskytovaná ochrana dobromyseľnému nadobúdateľovi nehnuteľnosti, označuje ako „dobromyseľné nadobudnutie vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam“ a následne pripája zákonné ustanovenia, v režime ktorých je ochrana dobromyseľnému nadobúdateľovi nehnuteľnosti poskytovaná.

Príkladom takejto formulácie *pro futuro* tak môže byť „dobromyseľné nadobúdanie vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam podľa ustanovenia § 486 OZ“ alebo „dobromyseľné nadobúdanie vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam od nepravého dediča“. Domnievame sa, že na základe predostretého právno-terminologického nastavenia by bolo dosiahnuté jednotnejšie a jasnejšie vnímanie problematiky predmetného inštitútu.

Predmetom predkladaného príspevku je inštitút dobromyseľného nadobúdania vlastníckeho práva iba k veciam nehnuteľným, *ergo* k „nehnuteľnostiam“. Tie sú v zmysle ustanovenia § 119 ods. 2 OZ špecifikované ako pozemky a stavby spojené so zemou pevným základom. Byty a nebytové priestory právna úprava medzi nehnuteľnosti nezaraďuje. Priznáva im ako predmetom občiansko-právnych vzťahov samostatné postavenie vyplývajúce z ustanovenia § 118 ods. 2 OZ.

Subsidiárne použitie právnej úpravy Občianskeho zákonníka spojenej s nehnuteľnosťami vo vzťahu k právnej úprave bytov a nebytových priestorov vyplýva z ustanovenia § 3 ods. 2 Zákona o vlastníctve bytov, v zmysle ktorého: „Právne vzťahy k bytom a nebytovým priestorom v domoch sa spravujú ustanoveniami Občianskeho zákonníka a osobitných predpisov, ktoré sa týkajú nehnuteľností, ak tento zákon neustanovuje inak.“ V tejto súvislosti treba poukázať aj na ustanovenie § 6 ods. 1 písm. d) ZKN, v zmysle ktorého sa v katastri evidujú aj:

„...byty, rozostavané byty, nebytové priestory a rozostavané nebytové priestory v súvislosti so vznikom, zmenou alebo zánikom práva k nim; tieto sa evidujú len v súbore popisných informácií katastra, a to údajmi o číslovaní, vlastníkoch a vlastníckych vzťahoch,...“

Vytvára sa tak fikcia vnímania povahy bytov a nebytových priestorov ako nehnuteľných vecí.¹⁶ Pre korektnosť uvádzame, že pojem „nehnuteľnosť“ je potrebné rozšíriť aj o byty a nebytové priestory. V súvislosti s predkladanou dizertačnou prácou tak pojem „nehnuteľnosť“ chápeme ako množinu, ktorej podmnožinami sú:

- a) pozemky,
- b) stavby spojené so zemou,
- c) byty,
- d) nebytové priestory.

ZÁVER

Diskusia súvisiaca s inštitútom dobromyseľného nadobúdania vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam v súčasnosti prebieha naprieč celou Európskou úniou a predstavuje obrovskú výzvu pre zákonodarcu Slovenskej republiky, právnu doktrínu, ale rovnako aj pre aplikačnú prax.

Uznesenie veľkého senátu obchodnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 1 VOBdo/2/2020 z 27. apríla 2021 je možné vnímať ako vyjadrenie urgencie vo vzťahu k riešeniu nedostatočnosti, v ktorom sa právna úprava predmetného inštitútu v súčasnosti nachádza. Nedostatočnosť spočíva najmä v neexistencii všeobecného spôsobu dobromyseľného nadobúdania vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam, ktorý by postavenie pôvodného vlastníka nehnuteľnosti a jej dobromyseľného nadobúdateľa navzájom vyvažoval.

¹⁶ SKORKOVÁ, Veronika. In: ŠTEVČEK, Marek et. al. *Občiansky zákonník I. § 1 – 450. Komentár*. 2. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2019, s. 745.

Rekodifikačné práce spojené s vytvorením nového občianskeho zákonníka Slovenskej republiky kontinuálne prebiehajú už od roku 1998. Súčasná rekodifikačná komisia si kladie za cieľ vytvoriť rozsiahlejšiu právnu úpravu, ako je tomu v súčasnosti.

Zastávame názor, že občiansky zákonník ako základný predpis súkromného práva predstavuje spoločensky nosnú právnu úpravu, ktorá by sa mala vyznačovať svojou komplexnosťou. V konečnom dôsledku totožný prístup zvolil aj zákonodarca Rakúskej republiky pri prácach na Všeobecnom občianskom zákonníku.

Za najvhodnejšie sme považovali začlenenie predmetného inštitútu do systému spôsobov, ktorými je možné nadobudnúť vlastnícke právo k nehnuteľnosti a rovnako jeho terminologické nastavenie komparovať s nastavením právnej úpravy a právnej doktríny Rakúskej republiky, podľa vzoru ktorej v našich právnych podmienkach aplikujeme aj princíp kauzálnej tradície.

Zákonodarca Rakúskej republiky si pri tvorbe predmetnej právnej úpravy uvedomoval neblahý spoločenský dopad absentujúcej právnej regulácie v danej oblasti a ochranu jednotlivých subjektov vybudoval najmä na dôvere v zápis do verejnej evidencie – katastra nehnuteľností, a to prostredníctvom všeobecného princípu materiálnej publicity katastra nehnuteľností, či jeho negatívnej a pozitívnej stránky.

Napriek určitým nedostatkom, ktoré rakúska právna úprava v súvislosti s predmetným inštitútom vykazuje, zastávame názor, že zvolený prístup bol zo strany rakúskeho zákonodarcu správny a zároveň z hľadiska vyváženia ochrany poskytovanej pôvodnému vlastníkovi nehnuteľnosti či jej dobromyseľnému nadobúdateľovi udržateľný aj *pro futuro*.

Príklon k originárnemu spôsobu nadobúdania vlastníckeho práva je na rozdiel od doktrinálnych právnych názorov prijatých v našom právnom prostredí, v Rakúskej republike pomerne jednoznačný. Jeho dôsledkom je „vypustenie“ zásady *nemo plus iuris*, ktorá má primárne význam pri derivatívnom spôsobe nadobúdania vlastníckeho práva, čo má v súvislosti s predmetným inštitútom za následok presnejšie nastavenie právnej terminológie, ktorému sa vyčerpávajúco venujeme v druhej kapitole predkladaného príspevku.

Doktrinálne východiská, či terminologické nastavenie inštitútu dobromyseľného nadobúdania vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam je potrebné nevyhnutne vybudovať od základov, „ruka v ruke“ s rekodifikačnými prácami na novom občianskom zákonníku. Nie len samotné normatívne nastavenie predmetného inštitútu, ale aj správne vymedzené terminologické či doktrinálne východiská majú zásadný vplyv na zvýšenie miery právnej istoty v spoločnosti.

Domnievame sa zároveň, že celkový efekt novej právnej úpravy, nového terminologického nastavenia a doktrinálnych východísk nebude pozorovateľný iba na úrovni základného problému, ktorým je inštitút dobromyseľného nadobúdania vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam, naopak, má potenciál prejavíť sa zníženým počtom civilných súdnych konaní o určenie vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam, čo Slovenskú republiku priblíži o krok bližšie k samotnej podstate tzv. sociálnej koncepcie civilného procesu, ku ktorej sa prijatím novej procesnej úpravy, rovnako inšpirovanej rakúskym Civilným procesným poriadkom, prihlásila.

Systémovosť a ustálenosť právnej terminológie v preklade

Marketa Štefková

ÚVOD

„*Worte sind Taten*“, tvrdí filozof Wittgenstein¹ a zároveň vyslovuje názor, že jednotlivými pojmami nejestvujú presné hranice. Tieto hranice vytvárajú používatelia jazyka na základe cieľa, ktorý použitím pojmov chcú dosiahnuť. Wittgenstein jazyk prirovnáva k šachovej hre, pretože komunikácia podľa neho prebieha podľa presne stanovených pravidiel. To niekoľkonásobne platí pre oblasť právnej komunikácie. Jazyk v oblasti práva nie je len nástrojom komunikácie, ale aj nástrojom, ktorým sa právo realizuje v praxi. Právny systém predstavuje mimojazykovú skutočnosť, ktorá do značnej miery ovplyvňuje vlastnosti právnych textov. M. Tomášek uvádza, že právny subsystém každého jazyka je podmienený jeho historickým vývojom a je uznávaným útvarom v rámci systému národného jazyka. Tento subsystém disponuje istým množstvom zvláštnych výrazových prostriedkov a systémových črt, čím sa stáva jedným z odborných subsystémov národného jazyka.²

Preto aj právna terminológia vykazuje v porovnaní s inými terminologickými sústavami niekoľko špecifických znakov. Dôvodom jej odlišnosti od iných odborných terminológií je ukotvený v samotnej podstate právnych pojmov, ktoré pomenúvajú abstraktné hodnoty, normy a morálne zásady spoločnosti. Právne pojmy získavajú svoju konkrétnu podobu vo forme pomenovania, resp. formuláciou v zákone, či inej právnej norme, ktorá zväčša vymedzuje význam týchto pojmov na základe definície, špecifikácie sémantických príznakov

Abstract:

The paper focuses on the analysis of two key features of legal terms, namely systemicity and stability. It analyses these features in relation to the theory of terminology according to Horecký (1956) and Masár (2002) and reflects on them in terms of the process of translating a legal text. The analysis highlights how these characteristics affect the quality of legal translation and also points to the necessity of systematically fixing translation equivalents in the English language in the process of drafting and amending legislation. It demonstrates this necessity by comparing the process of translating a legal text in the classical way, through the search for functional equivalents, and the translation of legal texts through machine and computer-aided translation tools, which, without access to corpora of codified legal translations and glossaries of established equivalents to legal concepts, at least in English, do not result in the desired quality of translation of a legal text.

Keywords:

systemicity, stability, civil law terminology, translation of legal texts, machine translation, functional equivalent

Autor:

doc. Mgr. Marketa Štefková, PhD.
Katedra germanistiky, nederlandistiky
a škandinavistiky
Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická
fakulta
marketa.stefkova@uniba.sk

Cite:

ŠTEFKOVÁ, Marketa. Systémovosť a ustálenosť právnej terminológie v preklade. In *Historia et theoria iuris*, 2023, roč. 15, Supplementum, s. 85 – 92.

¹ Citované podľa: SAUER, Christian. *Vak/Taal/Kennis, inleiding tot het onderzoek naar taalgebruik in vakken en beroepen*. Alpha: Leiden 1992, s.7.

² TOMÁŠEK, Michal. *Překlad v právní praxi*. Praha: Linde, 1998, s.14.

konkrétneho pojmu, definíciou alebo kombináciou niektorých menovaných postupov.

Základnou normou pri tvorbe nových termínov vo všeobecnosti je medzinárodná norma ISO 704³, ktorá v časti venovanej princípom tvorby termínov definuje požiadavky kladené na termín v odbornej komunikácii. Patria medzi ne transparentnosť, konzistentnosť, primeranosť, jazyková úspornosť, derivatívnosť, jazyková správnosť a uprednostnenie domáceho pomenovania pred výpožičkou. Slovenská teória terminológie formulovala v osobe Jána Horeckého a Ivana Masára niekoľkých základných vlastností termínu, ktoré sú nevyhnutným predpokladom na to, aby termín mohol plniť svoju funkciu v odbornej komunikácii. Horecký ich definuje ako významová priezračnosť, spisovnosť, systémovosť, ustálenosť, jednoznačnosť a presnosť, nosnosť, ľudovosť, medzinárodnosť.⁴ Masár rozdeľuje uvedené vlastnosti na vlastnosti, ktoré platia aj pre iné novovznikajúce pomenovania a tie, ktoré sú charakteristické len pre termíny. V prvej skupine pod vlastnosť spisovnosti zahrňuje ustálenosť, ústrojnosť a funkčnosť.⁵

V nasledujúcom výklade sa zameriavame na analýzu dvoch kľúčových vlastností termínov, a to systémovosť a ustálenosť. Tieto vlastnosti reflektujeme najmä z hľadiska prekladu právneho textu. Poukazujeme na to, ako tieto vlastnosti vplyvajú na kvalitu právneho textu a zároveň kvalitu právneho prekladu. S fokusom na oblasť civilného práva poukazujeme na nevyhnutnosť systematického ustaľovania prekladových ekvivalentov v anglickom jazyku v procese prípravy a novelizácie právnych predpisov. Túto nevyhnutnosť demonštruje prostredníctvom porovnania procesu prekladu právneho textu klasickým spôsobom, teda prostredníctvom hľadania funkčných ekvivalentov a prekladu právnych textov prostredníctvom nástrojov strojového a počítačom podporovaného prekladu, ktoré bez prístupu ku korpusom kodifikovaných prekladov právnych predpisov a glosárom ustálených ekvivalentov k právnym pojmom, neprinášajú želanú kvalitu prekladu právneho textu.

1 USTÁLENOSŤ PRÁVNEJ TERMINOLÓGIE

Počiatky a rozkvet terminologickej práce v oblasti právnej terminológie spadajú do obdobia národného obrodovania. Mnoho zaujímavého o tvorbe odborného názvoslovia v slovenčine z tohto obdobia sa dozvedáme z časopisu *Naša reč*.⁶ Jednou z najaktívnejších terminologických komisií, ktoré v tom čase pôsobili bola, ako konštatuje Roudný, komisia právnická, pričom väčšina názvoslovných noriem obsahovala okrem slovenských názvov aj ich ekvivalenty v niektorých cudzích jazykoch, spravidla v angličtine a ruštine.⁷ Na tomto mieste zdôrazňujeme, že tvorcovia právnej terminológie si už v tomto období uvedomovali, že najmä v prípade terminológií úzko viazaných na štruktúru štátu, akou je aj právna terminológia, je potrebné nielen vymedziť pojmový systém a stanoviť pomenovania takýchto pojmov, ale pre ďalšiu prekladateľskú prácu a komunikáciu o takomto národnom systéme práva je potrebné stanoviť i spôsob prekladu termínov do niekoľkých cudzích jazykov.

³ Norma ISO 704, 2000:7.3.1.

⁴ HORECKÝ, Ján. *Základy slovenskej terminológie*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1956, s. 45.

⁵ MASÁR, Ivan. *Príručka slovenskej terminológie*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 1991, s. 37.

⁶ Pozri: FUNDÁREK, Jozef. Tvorba slovenskej právnej terminológie. In *Slovenská reč*, 1940 – 1941, roč. 8, č. 2, s. 35-38, Dostupné na internete: <http://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1940/obsah/8-obsah-lq.pdf> [cit. 20. 6. 2023] alebo ORMIS, Ján. Podľa akých zásad pracovať na právnej terminológii. In *Slovenská reč*, 1940 – 1941, roč. 8, č. 1, s. 1. Dostupné na internete: <http://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1940/obsah/8-obsah-lq.pdf> [cit. 20. 6. 2023].

⁷ Podrobnejšie pozri: ROUDNÝ, Miroslav. Ustalování a sjednocování odborného názvosloví. In *Naše řeč*, 1977, roč. 60, č. 5, s. 247 a nasl.

I keď je činnosť terminologických komisií v súčasnosti menej intenzívna a systematická, existujú pri mnohých rezortoch dodnes. K istému oživeniu ich činnosti prispelo aj uznesenie vlády č. 238/2014, ktorým zaviazala ministerstvá a ostatné ústredné orgány štátnej správy zriadiť terminologické komisie a zabezpečiť ich riadne fungovanie.⁸ Komisie by mali ustaľovať termíny vopred stanoveným postupom na základe štatútu. Príkladom dobrej praxe sú zásady ustaľovania terminológie, ktoré prijala komisia Úradu pre normalizáciu, metrológiu a skúšobníctvo SR. Ten stanovuje, že navrhovateľ, ktorý navrhne termín v slovenskom jazyku k nemu uvedie zodpovedajúce ekvivalenty v anglickom, nemeckom, francúzskom a českom jazyku, zároveň termín definuje prekladom významovo zodpovedajúcim originálu, presne cituje zdroj, z ktorého bol termín prevzatý, priloží fotokópiu definície v danom jazyku a ak preklad definície nie je jednoznačne zrozumiteľný, upraví ju tak, aby nová definícia bola zrozumiteľná, plne vystihovala zmysel pôvodnej definície a zároveň vyhovovala aj z jazykového hľadiska. Takto pripravený termín navrhovateľ predloží na prerokovanie komisii. Komisia prijme alebo zamietne daný návrh a vydá k nemu svoje stanovisko. V prípade prijatia termínu, ak nie sú rozporné stanoviská členov komisie, zaradí nový termín do svojho zoznamu ustálených termínov. Termíny a ich definície, ktoré z odborného alebo jazykového dôvodu komisia neprijala, sa neodporúča používať v oficiálnych prekladoch právnych, technických a normalizačných textov a v úradných dokumentoch.⁹

Činnosť viacerých terminologických komisií, vrátane komisie pri Ministerstve spravodlivosti SR v súčasnosti dostatočne nesaturujú potrebu tvorby pomenovaní na novovznikajúce pojmy. V prípade právnej terminológie vznikajú pomenovania právnych pojmov spravidla v procese tvorby, či úpravy právnych predpisov a neponúkajú prekladateľovi hotové ekvivalenty k takto vytvoreným termínom v cudzích jazykoch. Navyše rekodifikáciami právnych noriem vznikajú, alebo sa do právnych predpisov vracajú, resp. sa preberajú nové, kalkované, alebo modifikované pomenovania. V nasledujúcom výklade na niekoľkých príkladoch z oblasti civilného práva demonštrujeme, ako tieto procesy vplývajú na ustálenosť a systémovosť právnej terminológie.

2 USTÁLENOSŤ A SYSTÉMOVOSŤ TERMINOLÓGIE CIVILNÉHO PRÁVA

Systémovosť je podľa Horeckého miera do akej zapadá daný termín do systému terminológie daného odboru a do akej odráža systémovú spätosť termínov daného odboru. Podľa Horeckého zaraďujeme pojmy do klasifikačných radov a členy týchto radov tvoria systém, ktorý sa dá vyjadriť jazykovými prostriedkami. Takýmto postupom vytvárame v jazyku pomenovania, ktoré pomáhajú na základe systémového prepojenia interpretovať význam termínu. Systémovosť si podľa Horeckého niekedy vyžaduje aj odklon od bežného významu použitého slova, prípadne bežného spôsobu tvorenia slov. Ako príklad uvádza termíny fyzická a právnická osoba, citujúc Lubyho: „V práve sa popri termíne fyzická osoba používa aj termín právnická osoba. Tento názov nie je logický opodstatnený lebo nejde o osobu ktorá by súvisela s právnikmi, lež o osobu z hľadiska práva. Termín právna osoba,

⁸ Zoznam jednotlivých komisií s kontaktnými údajmi zodpovedných osôb je zverejnený na stránke terminologického portálu: <https://terminologickyportal.sk/komisie.html>

⁹ Pozri štatút terminologickej komisie ÚNMS SR, dostupný na internete: http://www.unms.sk/swift_data/source/dokumenty/technicka_normalizacia/Zasady_na_ustalovanie_a_pouzivanie_OT.pdf

ktorý by bol najprirodzenejší, tú však nemožno použiť, lebo je rezervovaný pre súhrnné označenie právnickej a fyzickej osoby.¹⁰

Termín právna osoba sa textu do Občianskeho zákonníka opäť vracia v návrhu znenia všeobecnej časti Občianskeho zákonníka¹¹ v procese súčasnej rekodifikácie tejto právnej normy. Uvedený návrh v druhej hlave definuje *právne osoby*, ako súhrnné pomenovanie pre fyzické osoby a právnické osoby, analogicky ako v prípade Horeckého, pričom momentálne platné znenie Občianskeho zákonníka 40/1964 Zb. namiesto termínu právne osoby používa opisné pomenovanie *účastníci občianskoprávných vzťahov*.

Rekodifikácia Občianskeho súdneho poriadku¹² v roku 2016 rovnako zaviedla niekoľko systémových zmien do terminológie civilného práva, ktorými sa nahrádzajú ustálené ekvivalenty niektorých právnych pojmov novými pomenovaniami. Občiansky súdny poriadok rozčlenila na *Civilný sporový* a *Civilný mimosporový poriadok*¹³. Pomenovania súd prvého, resp. druhého stupňa nahradila pomenovaniami *súd prvej* a *druhej inštancie*, termín *strana sporu*, nahradil pôvodné pomenovania účastníkov konania navrhovateľ a odporca a naopak pôvodný termín vedľajšia strana sporu, ktorý by zo systémového pomenúvacieho hľadiska nadväzoval na termín strana sporu, nahradil termínom *intervenient*. Novým pojmom je tzv. *upomínacie konanie* (z nemeckého Mahnverfahren), ktoré sa začína *návrhom na vydanie platobného rozkazu*. V návrhu sa strany neoznačujú navrhovateľ a odporca, ale *žalobca* a *žalovaný*, postup však nenazývame žalobou, ale konaním.

Na uvedených príkladoch sme sa pokúsili demonštrovať, že uchopenie princípu systémovosti v pomenovaniach právnych termínov je mimoriadne komplexným problémom, ktorý naráža na preberanie pomenovaní právnych pojmov z iných právnych systémov a jazykov, ako aj potrebu revidovania pomenovaní v procese rekodifikácie právnych predpisov, aby sa rekodifikované právne pojmy pomenovaniami odlišovali od pôvodných právnych pojmov predchádzajúcich právnych predpisov. Je zrejmé, že tieto tendencie vývoja právnej terminológie značne vplývajú na ustaľovanie právnych pojmov v právnej praxi a tvorbe odvodených právnych textov i na proces prekladu právnych pojmov do iných jazykov. Od prekladateľa si vyžadujú hĺbkovú orientáciu vo vývoji právnej terminológie a obozretnosť pri práci s textami, v ktorých sa vyskytnú pôvodné, i novo zavedené pomenovania ako paralelné termíny.

V nasledujúcom výklade v krátkosti opisujeme proces ekvivalentácie právnych pojmov za odlišných právnych systémov v procese právneho prekladu, ktorý následne porovnáme s prekladom prostredníctvom strojového a počítačom podporovaného prekladu, aby sme poukázali na potrebu ustaľovania prekladových ekvivalentov k právnym pojmom a tvorbu kodifikovaných prekladov právnych noriem do cudzích jazykov, predovšetkým angličtiny.

3 EKVIVALENTÁCIA PRÁVNÝCH POJMOV V PROCESSE PREKLADU

Už Horecký postuloval všeobecné pravidlo v súvislosti s prekladom textov, nasýtených odbornou terminológiou, že termíny sa neprekladajú, ale substituujú.¹⁴ Tým, že právne systémy vznikajú v každom štáte na základe nezávislého legislatívneho procesu, odlišujú sa hierarchiou jednotlivých právnych predpisov, sú budované na odlišných normách a inej

¹⁰ LUBY, Štefan. Slovenská právna terminológia – vývin, stav, výhľady. Citované podľa: HORECKÝ, ref. 4, s. 53

¹¹ https://www.justice.gov.sk/dokumenty/2022/08/1.-Vseobecna-cast_v2_20220714.pdf [Pracovná verzia č. 2_20220714]

¹² Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok

¹³ Zákon č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok a zákon č. 161/2015 Z. z. Civilný mimosporový poriadok

¹⁴ HORECKÝ, ref. 4, s. 39

tradícii vytvárajú komplexnú pojmovú sústavu, ktorú nie je možné ako celok vyjadriť termínmi iného právneho systému. Preklad právnych textov teda nemôže spočívať na jednoduchej substitúcii termínov vo východiskovom a cieľovom jazyku. Podstatou právneho prekladu je tzv. dokumentárny preklad, ktorý spočíva vo veľkom rešpekte prekladateľa k východiskovému textu. Prekladateľ prihliada na štruktúru a štylistické zvláštnosti východiskového textu, prenáša do textu prekladu nie len význam, ale aj formu predlohy. Pri právnom preklade ide predovšetkým o presnosť, informatívnosť a účelnosť, čo zodpovedá postaveniu a funkcii právnych textov v komunikácii.

Odlišnosť právnych systémov núti prekladateľa právny text interpretovať, čo potvrdzuje nutnosť symbiózy jeho jazykovej kompetencie s odbornou kompetenciou. Pri interpretácii právneho termínu vychádza prekladateľ z porovnania pojmov vo východiskovom a cieľovom právnom systéme a následne stanoví mieru ekvivalencie právnych pojmov. Porovnanie sa zakladá najmä na vyhodnotení interných a externých komparatívnych znakov právnych pojmov. Medzi externé zaraďujeme pozíciu pojmu v rámci právneho systému, súvis s obsahovo príbuznými pojmi, vplyv politickej a spoločenskej situácie na interpretáciu významu daného pojmu, či zmenu definície termínu pod vplyvom istého spôsobu riadenia štátu a spoločnosti. Interné komparatívne znaky určujú štruktúru pomenovania, funkciu pojmu a jeho právny efekt.¹⁵

V dôsledku osobitostí vývinu každého právneho systému sa utvorila jemu vlastná terminologická sústava, pozostávajúca z neopakovateľných významových štruktúr termínov. Stupeň ekvivalencie jednotlivých právnych systémov je veľmi rozdielny a závisí predovšetkým od historického vývoja a príbuznosti daných systémov. Konkrétny stupeň ekvivalencie prekladateľ stanovuje v prvom kroku na základe porovnania definícií pojmov v oboch právnych systémoch. Definície jednotlivých termínov často nemajú zhodnú štruktúru a môžu poukazovať na rôzne sémantické príznaky termínov, čo ich porovnávanie značne sťažuje. V takom prípade je prekladateľovi k dispozícii ďalší prostriedok komparácie, a to porovnanie pojmových systémov. V teórii porovnávacieho práva a štrukturálnej sémantiky sa v súvislosti s porovnávaním právnych pojmov z odlišných právnych systémov stretávame s pojmom *tertium comparationis*.¹⁶ Uplatnením tejto metódy získame v cieľovom jazyku ekvivalent, ktorý v prijímajúcom právnom systéme plní rovnakú funkciu ako pojem vo východiskovom systéme, preto ho nazývame aj *funkčný ekvivalent*. Podľa viacerých odborníkov na preklad právnych textov¹⁷ je použitie funkčného ekvivalentu najlepšou metódou riešenia nulovej, alebo nedostatočnej ekvivalencie, teda situácie, keď v cieľovom právnom systéme a jazyku nemáme k dispozícii vhodný ekvivalent právneho pojmu, ktorý by pokryl význam pojmu z východiskového právneho systému.

3.1 USTALOVANIE EKVIVALENTOV K PRÁVNÝM TERMÍNOM

Na základe komparácie je možné stanoviť hotové prefabrikáty ekvivalentných termínov, ktoré sa pravidelne vyskytujú v jednotlivých textových žánroch. Ich systematické uchovávanie a jednotné používanie v analogických textoch zabezpečuje jednotu prekladu a mimoriadne

¹⁵ Pozri: ŠTEFKOVÁ, Marketa. *Právny text v preklade: translatologické aspekty právnej komunikácie v kombináciách málo rozšírených jazykov*. Bratislava: Iura edition, 2013; ŠTEFKOVÁ, Marketa. *Stratégie prekladu terminológií viazaných na národný systém štátu a práva*. In *Terminologické fórum IV: bez terminológie niet odbornej komunikácie* [elektronický zdroj]. Trenčín: TU A. Dubčeka, 2013, s. 62-69.

¹⁶ Pozri: SEKANINOVÁ, Ella. *Dvojazyčná lexikografia v teórii a praxi*. Bratislava: VEDA, 1993, s.21.

¹⁷ WESTON, Martin. Problems and principles in legal translation. In *The incorporated linguist*, 1983, roč. 22, č. 4, s. 207-211; ŠARČEVIĆ, Susan. *New approach to legal translation*. Haag/London/Boston: Kluwer Law International, 1997.

urýchľuje prekladateľský proces. Zároveň je jedným z dôležitých kritérií kvality prekladu. Významná poľská teoretička právneho prekladu Lucia Biel uvádza¹⁸, že niektoré ekvivalenty k právnym termínom prijme prekladateľská alebo odborná komunita prostredníctvom slovníkov, terminologických glosárov, alebo databáz, ktoré zverejňujú renomované inštitúcie. Prekladateľská obec ich používa a tým sa stanú akousi kognitívnou rutinou. Niektoré ustálené ekvivalenty sú natoľko zaužívané, že prekladatelia si nedovolia použiť iný, vlastný ekvivalent daného pojmu, aby neriskovali, že ich budú považovať za nekompetentných. Často je znakom profesionality, aby prekladateľ poznal a používal ustálené ekvivalenty.

Takto stanovené ekvivalenty v anglickom, jazyku často slúžia ako návod na riešenie analogických ekvivalenčných problémov pri preklade do ďalších, i menej rozšírených jazykov. Tým sa dosahuje istá miera jednoty prekladateľských postupov pre stanovení prekladových ekvivalentov. Problémom právneho prekladu na Slovensku, na ktorý poukázal projekt TRANSIUS¹⁹ je veľká rozdielnosť v uplatňovaní postupov ekvivalentácie právnej terminológie a značná nejednotnosť prekladateľských riešení v rámci prekladateľskej obce, ktorá zapríčiňuje veľké rozdiely v kvalite právneho prekladu.

3.2. EKVIVALENTÁCIA PRÁVNÝCH TERMÍNOV A PREKLADOVÉ TECHNOLOGIE

Okrem nejednotnosti prekladateľských postupov medzi prekladateľmi i naprieč cieľovými jazykmi právneho prekladu vstupuje do procesu právneho prekladu ďalší aspekt, ktorý značne zmenil prístup k prekladu právnych textov a ktorý ešte viac nastolil potrebu ustaľovania prekladových ekvivalentov a kodifikovaných prekladov právnych noriem. Týmto aspektom je stále intenzívnejšie zavádzanie postupov počítačom podporovaného a strojového prekladu do prekladateľskej praxe.

Nástroje na počítačom podporovaný preklad sú integrované prekladateľské technológie, ktoré analyzujú východiskový text a hľadajú zhodu prekladových jednotiek tohto textu s prekladovými jednotkami, ktoré sú uložené v pamäti nástroja na základe archivácie predchádzajúcich prekladateľských zadaní. Prekladovú pamäť nemusí prekladateľ vytvárať individuálne v procese prekladu, ale môže ju do nástroja aj integrovať. Zároveň môže v nástroji vytvárať alebo doň integrovať terminologické databázy na konkrétne prekladateľské projekty. V procese prekladu môže prekladateľ využívať aj riešenia, ktoré mu ponúka strojový prekladač. Ak usúdi, že kvalita strojového prekladu je vhodná na posteditáciu, prevezme výsledok práce strojového prekladača a ďalej ho upravuje pomocou prekladovej pamäte a terminologickej databázy, resp. prostredníctvom klasických prekladateľských postupov, ktoré sme popísali vyššie.

Strojový prekladač analyzuje text na preklad odlišným spôsobom ako prekladateľ. Pri preklade právnych pojmov využíva paralelné korpusy preložených textov dostupné na internete, často využíva preklad cez tretí jazyk, vyhodnocuje štatistický výskyt prekladového ekvivalentu v určitom kontexte, no prirodzene nedokáže vytvárať funkčný ekvivalent spôsobom, akým je tvorený v humánnom preklade, čo demonštrujeme na jednoduchom príklade definície vyššie spomínaných termínov *právna osoba* a *právnická osoba* v aktuálnom návrhu rekodifikácie Občianskeho zákonníka²⁰, ktoré sme preložili prostredníctvom troch najbežnejších strojových prekladačov:

¹⁸ BIEL, Lucja. Legal Terminology in translation practice: Dictionaries, googling or discussion forums? In *Skase – Journal of Translation and Interpretation*, 2008, roč. 3, č. 1, s. 26.

¹⁹ Pozri: TRANSIUS – Od konvencií k normám prekladu právnych textov. Dostupné na internete: <http://fphil.uniba.sk/transius>

²⁰ https://www.justice.gov.sk/dokumenty/2022/08/1.-Vseobecna-cast_v2_20220714.pdf [Pracovná verzia č. 2_20220714]

Východiskový text	PRÁVNE OSOBY § 10 Právna osobovosť Spôsobilosť mať v medziach právneho poriadku práva a povinnosti má fyzická osoba, právnická osoba a štát. § 11 Právne osoby (1) Fyzickou osobou je človek. (2) Právnickou osobou je združenie osôb (spolok), účelové združenie majetku (základina) a, ak mu zákon priznáva právnu osobovosť, aj iný organizovaný útvar. (3) Štát v súkromnoprávných vzťahoch vystupuje ako právnická osoba.
Google Translate	LEGAL PERSONS § 10 Legal personality A natural person has the capacity to have rights and obligations within the limits of the legal order, legal entity and the state. § 11 Legal entities (1) A natural person is a person. (2) A legal entity is an association of persons (association), a special purpose association of property (foundation) and, if the law grants it legal personality, also another organized entity. (3) The state acts as a legal entity in private law relations.
DeepL	LEGAL PERSONS § 10 Legal personality A natural person shall have the capacity to have rights and obligations under the law, a legal person and the State. § 11 Legal persons (1) A natural person is a human being. (2) A legal person is an association of persons (association), a special purpose association of property (base) and, if the law confers legal personality on it, also another organised body. (3) In private law relations, the State acts as a legal person.
e-Translation	LEGAL PERSONS PARAGRAPH 10 Legal personality A natural person has the capacity to have rights and obligations within the limits of the law; legal person and state. PARAGRAPH 11 Legal persons (1) A physical person is a human being. (2) A legal person is an association of persons (the association), a special purpose association of property (fundament) and, if the law grants him legal personality, another organised unit. (3) The State in private law relations acts as a legal entity

Z tabuľky je zrejmé, že strojové prekladače nedokážu rozlíšiť význam pojmu právna a právnická osoba. Ekvivalenty k týmto pojmom v texte prekladu zamieňajú, respektíve prekladajú nejednotne. Všetky 3 prekladače sa kľžu na úrovni slova a nedokážu odhaliť postavenie hyperonyma právna osoba, ktoré by malo aj v preklade strešne pomenúvať pojmy právnická a fyzická osoba. Neinterpretujú termín na základe jeho definície, ale na základe pomenovania, ktoré je ako sme už ukázali v časti o systémovosti a ustálenosti terminológie civilného práva v tomto prípade nesystémové.

Už z tohto jednoduchého príkladu je zrejmé, že predpokladom kvalitného strojového prekladu právneho textu je dostupnosť overených, kodifikovaných prekladov právnych termínov, respektíve kodifikovaných prekladov celých textov právnych noriem aspoň v anglickom jazyku. Tieto kodifikované preklady by mali vzniknúť overenými postupmi humánneho prekladu právnych textov, prostredníctvom hĺbkovej interpretácie a analýzy prekladových ekvivalentov. V prípade dostupnosti takýchto paralelných textov je strojový prekladač schopný prevziať kodifikované ekvivalenty právnych pojmov do ďalších prekladateľských zadaní, a tak značne uľahčiť prácu prekladateľa i efektivitu prekladateľského procesu.

ZÁVER

Zámerom tejto štúdie nie je poukazovať na nedostatky nateraz dostupných technológií počítačom podporovaného a strojového prekladu, ale poukázať na možnosti, ktoré z týchto technológií môžu urobiť skutočne efektívne nástroje na zvýšenie rýchlosti a kvality právneho prekladu v praxi. Štúdia má teda za cieľ poukázať na potrebu systematického spracúvania pojmových systémov právnej terminológie, ktorá je ukotvená v jednotlivých právnych úpravách do podoby terminologických glosárov už v procese tvorby, či rekodifikácie právnych predpisov.

Z dostupných kodifikovaných prekladov základných právnych noriem by prekladatelia mohli prekladové ekvivalenty extrahovať a zaviesť do nástrojov počítačom podporovaného prekladu. Tým by mohli postupne zjednotiť a ustáliť používanie ekvivalentov k základným právnym pojmom pri preklade sekundárnych právnych textov, ktoré sú im zadávané na preklad, čo by nepochybne zvýšilo kvalitu prekladu v právnej praxi na Slovensku.